

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

МАРЧЕНКО АРТЕМ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 342.9

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У МЕХАНІЗМІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ
ОСІБ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

08 Право
081 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

А.В. Марченко.

Науковий керівник:
Наливайко Лариса Романівна,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
академік Національної академії
наук вищої освіти України

Дніпро – 2024

АНОТАЦІЯ

Марченко А.В. Органи місцевого самоврядування у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО: теоретико-правовий аспект. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Дніпровський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Дніпро, 2024.

Дисертація є одним із перших комплексних теоретико-правових досліджень, присвячених ролі ОМС в механізмі забезпечення прав і свобод ВПО у вітчизняній правовій науці. У роботі, на основі аналізу правової доктрини, національного законодавства та зарубіжного досвіду, досліджено сутність та особливості функціонування ОМС у механізмі забезпечення прав ВПО у контексті сучасних процесів державотворення та правотворення.

У дисертації визначено роль, значення, функції та повноваження ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО. З'ясовано, що ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО на місцевому рівні виконують ключову роль у забезпеченні політичних, економічних, соціально-культурних та інших прав і свобод ВПО через надання соціальних і інших послуг, житлової підтримки та доступу до охорони здоров'я й освіти, інтеграції у громади, участі у місцевому самоврядуванні, а також забезпечують створення умов для реалізації цих прав і свобод, водночас гарантуючи їх реалізацію і захист.

У дисертаційній роботі здійснено нове обґрунтування змістовних характеристик механізму забезпечення прав і свобод ВПО, включаючи визначення поняття, основних ознак та складових елементів. Механізм забезпечення прав і свобод ВПО являє собою інтегровану систему, що складається із взаємопов'язаних елементів, які у комплексній взаємодії забезпечують реалізацію, охорону та захист прав ВПО. Ця багаторівнева система відзначається специфічною структурою та ознаками, що сприяють

ефективній взаємодії між державними органами, ОМС, інститутами громадянського суспільства, територіальними громадами та самими ВПО. До ключових складових цього механізму належать: нормативно-правова база, яка визначає правові засади та гарантії забезпечення прав ВПО; інституційний склад, що включає суб'єктів державної влади, ОМС, громадські організації та інші інституції, які здійснюють функції у сфері захисту прав ВПО; організаційно-управлінський інструментарій, що охоплює методи, процедури та інструменти реалізації соціальної політики щодо ВПО; гарантії забезпечення прав і свобод, які спрямовані на створення умов для ефективної реалізації прав переселенців. Ознаки цього механізму відображають його складну та взаємозалежну природу. Серед основних ознак виокремлюються: соціальне регулювання, організаційна єдність, цілепокладеність, конективність, алгоритмічність та поліелементність. Ці характеристики свідчать про високий ступінь складності та взаємозв'язку між різними компонентами механізму. Як системне утворення, механізм забезпечення прав і свобод ВПО містить декілька підмеханізмів. Одним із ключових підмеханізмів є механізм забезпечення прав і свобод ВПО органами місцевого самоврядування, який відповідає за реалізацію прав переселенців на локальному рівні та координує діяльність щодо їхньої інтеграції в територіальні громади. Цей підмеханізм функціонує в умовах децентралізації та передбачає реалізацію політик, що сприяють соціальній інтеграції та недискримінації ВПО. Таким чином, механізм забезпечення прав і свобод ВПО виступає як багатокомпонентна та динамічна система, здатна адаптуватися до змінних соціально-правових умов та забезпечувати всебічний захист переселенців у процесі їх інтеграції в приймаючі громади.

Дисертація суттєво розширює теоретичні уявлення щодо методології та методів дослідження ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО. Методологію дослідження ОМС представлено як складну систему, яка поєднує загальнонаукові та спеціально-правові методи. Дослідження

ґрунтується на міждисциплінарному підході, що охоплює юридичні, соціальні та економічні аспекти, що, у свою чергу, сприяє отриманню об'єктивного та всебічного розуміння вивчених явищ. Завдяки цьому підходу було запропоновано нові теоретичні знання, а також визначено напрями розвитку законодавства у сфері забезпечення прав і свобод ВПО в контексті діяльності ОМС. Констатовано, що методи дослідження – це інструменти, за допомогою яких здійснювалося пізнання правових реалій і які дозволили надати пропозиції щодо їх удосконалення. У процесі дослідження ролі ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО застосовувалася діалектика, як загальнофілософський метод наукового пізнання, загальнонаукові (синергетика, формально-логічний, герменевтичний, системний підхід) та спеціально-наукові (порівняльно-правовий, емпіричних досліджень, загальнологічний, формально-юридичний) методи. Кожен з яких дозволив глибше вивчити специфічні аспекти правових відносин у досліджуваній сфері, виявити недоліки та розробити рекомендації для покращення ролі та повноважень ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО.

Аналіз та систематизація наукових досліджень свідчить про відсутність належної уваги з боку науковців до ролі і функцій ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО, що, у свою чергу, створює серйозні перешкоди для розробки ефективних стратегій на рівні місцевих громад. Місцеві органи влади виступають ключовими суб'єктами у процесі реалізації прав ВПО, оскільки вони найближче розташовані до цих людей і безпосередньо взаємодіють з ними в контексті надання житла, соціальних послуг, працевлаштування та здійснення іншої підтримки. Однак, у наукових дослідженнях рідко висвітлюються такі важливі питання, як чітка регламентація завдань місцевого самоврядування в цій сфері, механізми їх взаємодії з центральною владою та громадськими організаціями, а також наявність необхідних ресурсів для виконання цих завдань. В умовах воєнного стану та тривалої кризи, викликаній масовими переміщеннями населення,

цей аспект набуває особливої актуальності. Відсутність комплексного наукового аналізу та конкретних науково обґрунтованих рекомендацій щодо оптимізації ролі ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО обмежує ефективність їх діяльності. Невирішеність цих питань також негативно впливає на узгодженість дій між різними рівнями влади та громадськими ініціативами, що є критично важливим для створення стабільного та дієвого механізму забезпечення ОМС прав і свобод ВПО в Україні.

У дисертації обґрунтовується, що інтеграція ВПО охоплює соціальний, економічний, культурний і політичний виміри, забезпечуючи рівність прав та можливостей для ВПО на рівні з іншими членами громади. Вона передбачає не лише адаптацію ВПО до нового середовища, але й взаємодію з місцевим населенням, що сприяє формуванню спільної єдності, зменшенню соціальної напруги та уникненню конфліктів. Головним суб'єктом забезпечення інтеграції ВПО у громадах є ОМС. Успішна інтеграція є запорукою гармонійного співіснування та розвитку приймаючих громад. Основна мета діяльності ОМС у цьому процесі полягає у тому, щоб забезпечити для ВПО можливість самореалізації, забезпечити доступ до ресурсів і прав, що сприятиме зміцненню соціальної згуртованості та стабільності. Діяльність ОМС щодо інтеграції ВПО складається з кількох важливих елементів, кожен із яких є необхідним для успішної адаптації. Соціальна інтеграція охоплює доступ до освіти, медичних послуг, житла та можливість брати участь у суспільному житті громади. Економічна інтеграція включає працевлаштування, підприємницьку діяльність, доступ до фінансових ресурсів і професійної перепідготовки, що забезпечує економічну незалежність ВПО та сприяє зростанню економіки приймаючих громад. Культурна інтеграція полягає у збереженні культурної ідентичності ВПО та їх активному включенні у культурне життя громади, що сприяє міжкультурному діалогу та взаєморозумінню. Політична інтеграція забезпечує ВПО рівні права участі у політичному житті, що включає участь у

виборах та співпрацю з місцевими органами влади. Разом ці компоненти формують основу для успішної інтеграції ВПО у нове середовище.

Проаналізовано правові засади та міжнародні стандарти забезпечення прав і свобод ВПО з боку органів ОМС та підкреслено, що ці правові основи та міжнародні стандарти слід розглядати як систему ключових принципів, норм і інститутів. Вітчизняне законодавство та міжнародні стандарти, що регулюють діяльність ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО, є багаторівневою та комплексною системою. Вона об'єднує національні нормативно-правові акти з міжнародними документами та стандартами у сфері прав людини, які спрямовані на захист прав ВПО, їх соціальну інтеграцію та запобігання дискримінації. Ця система забезпечує можливість ОМС ефективно виконувати свої функції щодо забезпечення прав і свобод ВПО.

Децентралізація та широкі дискреційні повноваження ОМС свідчать про важливу роль автономії цих органів у прийнятті рішень. По-перше, дискреційні повноваження надають ОМС можливість адаптувати свої дії відповідно до специфічних потреб громади, що включає фінансування та розподіл ресурсів. По-друге, гнучкість у застосуванні законодавства та самостійне визначення пріоритетів дозволяють ефективно реалізувати соціальні програми. Однак, разом із свободою ухвалення рішень виникає відповідальність за дотримання прав ВПО. Це вимагає запровадження прозорості, підзвітності та активної участі ВПО у процесах прийняття рішень, а також упровадження громадського контролю у питаннях підтримки ВПО та розподілі фінансових і матеріальних ресурсів (громадські слухання, відкриті звіти, моніторингові групи, звітування перед громадою та ВПО тощо). Важливо забезпечити участь ВПО у прийнятті рішень, що дозволить органам місцевого самоврядування краще враховувати потреби переселенців та підвищити якість наданих послуг. Громадський контроль та прозорість управління сприятимуть зміцненню демократичних процесів у громадах та

підвищенню ефективності забезпечення прав і свобод ВПО в умовах децентралізації.

Аналіз доступу ВПО до права на участь у місцевому самоврядуванні дозволив з'ясувати, що він представляє собою гарантовану державою можливість ВПО активно залучатися до процесів прийняття рішень на місцевому рівні. Це охоплює право голосування на місцевих виборах, участь у місцевих референдумах, громадських слуханнях, подання місцевих ініціатив, а також право звертатися до ОМС із колективними та індивідуальними пропозиціями. Діяльність ОМС має спрямовуватися на створення відповідних умов щодо доступу до цих механізмів та забезпечувати рівноправну участь ВПО у вирішенні різноманітних питань місцевого розвитку у нових територіальних громадах. Активна участь ВПО у процесі прийняття рішень через місцеві ініціативи, громадські слухання та референдуми допомагає враховувати інтереси всіх мешканців громади, що зменшує соціальну напругу та покращує соціальну інтеграцію. Це також підвищує рівень довіри до місцевої влади, сприяє розвитку інклюзивного суспільства та стимулює сталий розвиток громад. Незважаючи на гарантоване законодавством право ВПО брати участь у місцевому самоврядуванні, на практиці існують численні виклики, що обмежують їх можливість реалізувати це право. Для вирішення цих проблем необхідно: на рівні держави – реформувати чинні правові та організаційні механізми, спростити процедури реєстрації; на рівні ОМС – створювати відповідні умови та активно проводити інформаційно-просвітницьку роботу серед ВПО щодо їх права на участь у місцевому самоврядуванні та існуючих механізмів його реалізації. Це забезпечить не лише ефективний захист їх прав, але й сприятиме зміцненню демократії та розвитку інклюзивного суспільства, де всі громадяни мають рівні можливості для участі у процесах прийняття рішень.

Запропоновано теоретико-правову концепцію інституту муніципальних омбудсменів, що спеціалізуються на забезпеченні прав і свобод ВПО. Ця концепція повинна бути закріплена у Положенні про муніципального омбудсмена з питань захисту прав і свобод ВПО. Муніципальний омбудсмен має виступати як незалежна посадова особа місцевого самоврядування, що діє на підставі законодавства, дотримуючись принципів об'єктивності та неупередженості, та відповідає за забезпечення прав і свобод ВПО на місцевому рівні. Основною метою його діяльності є підвищення підзвітності місцевої влади у питаннях, що стосуються прав ВПО, зокрема через розгляд скарг, посередництво у конфліктах та моніторинг дотримання законодавства. Омбудсмен виступає як посередник у конфліктах між ВПО та органами влади, сприяючи вирішенню конфліктних ситуацій через діалог. У своїй діяльності омбудсмен керується принципами верховенства права, законності, об'єктивності, прозорості та незалежності від будь-яких політичних чи адміністративних впливів. Такі принципи забезпечують неупередженість його рішень та орієнтацію на інтереси ВПО, що дозволяє сприяти зниженню соціальної напруги та запобігати порушенням прав переселенців на локальному рівні. Створення інституту муніципального омбудсмена є важливим кроком до зміцнення правової системи в умовах децентралізації, оскільки цей інститут забезпечує ефективний контроль за діями місцевої влади та формує інклюзивні механізми взаємодії між владою і ВПО. Упровадження такої моделі сприятиме розвитку демократичних процесів та забезпеченню правової захищеності ВПО, що є важливим елементом сталого розвитку територіальних громад.

***Ключові слова:** права і свободи, забезпечення прав і свобод, механізм забезпечення прав і свобод, ВПО, органи державної влади, ОМС, правове регулювання, інтеграція, децентралізація, муніципальний омбудсмен, територіальна громада.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Марченко А.В. Поняття та структура механізму забезпечення прав і свобод ВПО та місце ОМС у його системі. *Держава та регіони. Серія: «Право»*. 2022. № 3 (77). С. 105–108. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2022/13.pdf.

2. Artem Volodymyrovych Marchenko; Yurovska Viktoriia; Artur Zamryha; Vadym Ulozhenko y Bohdana Bohdan. Legal regulation of the status of internally displaced persons in Ukraine: theoretical and administrative aspect, cuya autoría corresponde a: *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41. N. 79. Pp. 373–383. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4179.25>; <https://www.produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/41080/47252>.

3. Марченко А.В. Методологія дослідження механізму забезпечення прав і свобод ВПО. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5 С. 161–165. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.27>. <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/290547/284147>.

4. Marchenko A. Legal basis and international standards for ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons by local government bodies (Правові засади та міжнародні стандарти забезпечення прав і свобод ВПО ОМС). *Visegrad journal on human rights*. 2023. № 4. С. 45–50. DOI <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2023.4.8> https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2023/11/Vishegrad_04_2023_FINAL.pdf.

5. Marchenko A., Bohdan B., Ulozhenko V., Zamryha A. Garantizar los derechos y libertades de los desplazados internos: aspecto teórico y jurídico. DIXI.

2024. N. 26(2). Pp. 1–23. URL: <https://doi.org/10.16925/2357-5891.2024.02.09>.
<https://revistas.ucc.edu.co/index.php/di/article/view/5118/3735>
<https://revistas.ucc.edu.co/index.php/di/article/view/5118/3735>. (WoS).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Марченко А.В. Наукові підходи до розуміння поняття «внутрішньо переміщена особа» у праві. *Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху сталого розвитку*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 28-29 жовтня 2022р.). Київ. Львів. Торунь: Liha-Pres. 2022. С. 151–153.

7. Марченко А.В. Окремі аспекти впровадження муніципальних омбудсменів з питань забезпечення прав і свобод ВПО. *Права людини і громадянина під час дії воєнного стану*: науково-практична конференція з нагоди 75-річчя Загальної декларації прав людини (м. Харків, 8 грудня 2023 р.). Харків. 2023. С. 227–230.

8. Марченко А.В. Процес інтеграції ВПО: вплив на стан публічної безпеки та порядку безпеки у громаді. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: VIII Міжнародна науково-практична конференція (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.). Дніпро. 2024. С. 472–474.

9. Марченко А.В. Наукові дослідження у сфері забезпечення прав і свобод ВПО. *Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики*: VI Міжнародна науково-практична конференція (м. Дніпро, 24 травня 2024 р.). Дніпро. 2024. С. 63–66.

SUMMARY

Marchenko A. V. Local self-government bodies in the mechanism of ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons: theoretical and legal aspect. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 081 – Law. – Dniprovsk State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Dnipro, 2024.

The dissertation is one of the first comprehensive theoretical and legal studies devoted to the role of local self-government bodies in the mechanism of ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons in domestic jurisprudence. In the work, based on the analysis of legal doctrine, national legislation and foreign experience, the essence and peculiarities of the functioning of local self-government bodies in the mechanism of ensuring the rights of internally displaced persons in the context of modern state-building and law-making processes were investigated.

The dissertation defined the role, significance, functions and powers of local self-government bodies in the mechanism of ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons. It was found that local self-government bodies in the mechanism of ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons at the local level play a key role in ensuring the political, economic, socio-cultural and other rights and freedoms of internally displaced persons through the provision of social and other services, housing support and access to health care and education, integration into communities, participation in local self-government, and also ensure the creation of conditions for the realization of these rights and freedoms, while guaranteeing their realization and protection;

In the dissertation, a new substantiation of the substantive characteristics of the mechanism for ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons was made, including the definition of the concept, main features and constituent

elements. The mechanism for ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons is an integrated system consisting of interrelated elements that, in a complex interaction, ensure the implementation, protection and protection of the rights of internally displaced persons. This multi-level system is characterized by a specific structure and features that facilitate effective interaction between state bodies, local self-government bodies, civil society institutions, territorial communities and internally displaced persons themselves. The key components of this mechanism include: the regulatory framework, which defines the legal basis and guarantees for ensuring the rights of internally displaced persons; institutional composition, which includes subjects of state power, local self-government bodies, public organizations and other institutions that perform functions in the field of protection of the rights of internally displaced persons; organizational and management toolkit, covering methods, procedures and tools for the implementation of social policy regarding internally displaced persons; guarantees of ensuring rights and freedoms, which are aimed at creating conditions for the effective realization of the rights of displaced persons. The features of this mechanism reflect its complex and interdependent nature. Among the main features, the following are distinguished: social regulation, organizational unity, purposefulness, connectivity, algorithmicity and polyelementality. These characteristics indicate a high degree of complexity and interrelationship between the various components of the mechanism. As a system entity, the mechanism for ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons contains several sub-mechanisms. One of the key sub-mechanisms is the mechanism for ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons by local self-government bodies, which is responsible for the implementation of the rights of displaced persons at the local level and coordinates activities related to their integration into territorial communities. This sub-mechanism functions in conditions of decentralization and involves the implementation of policies that promote social integration and non-discrimination of internally displaced persons. Thus, the

mechanism for ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons acts as a multi-component and dynamic system capable of adapting to changing social and legal conditions and providing comprehensive protection of displaced persons in the process of their integration into host communities.

The dissertation significantly expands the theoretical understanding of the methodology and research methods of local self-government bodies in the mechanism of ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons. The research methodology of local self-government bodies is presented as a complex system that combines general scientific and special legal methods. The research is based on an interdisciplinary approach, covering legal, social and economic aspects, which in turn contributes to obtaining an objective and comprehensive understanding of the studied phenomena. Thanks to this approach, new theoretical knowledge was offered, as well as directions for the development of legislation in the field of ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons in the context of the activities of local self-government bodies. It has been established that the research methods are tools with which the knowledge of legal realities was carried out, and which made it possible to provide proposals for their improvement. In the process of researching the role of local self-government bodies in the mechanism of ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons, dialectics was used, both a general philosophical method of scientific knowledge, and general scientific (synergy, formal-logical, hermeneutic, systemic approach) and special scientific (comparative legal, methods empirical research, general logic, formal-legal) methods. Each of them made it possible to study more deeply the specific aspects of legal relations in the researched area, identify shortcomings and develop recommendations for improving the role and powers of local self-government bodies in the mechanism of ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons.

The analysis and systematization of scientific research shows that scientists do not pay due attention to the role and functions of local self-government bodies

in the mechanism of ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons, which in turn creates serious obstacles to the development of effective strategies at the level of local communities. Local authorities are key actors in the process of realizing the rights of internally displaced persons, as they are closest to these people and directly interact with them in the context of providing housing, social services, employment and providing other support. However, scientific studies rarely cover such important issues as the clear regulation of the tasks of local self-government in this area, the mechanisms of their interaction with the central government and public organizations, as well as the availability of the necessary resources to perform these tasks. In the conditions of martial law and the long-term crisis caused by mass displacements of the population, this aspect becomes especially relevant. The lack of comprehensive scientific analysis and specific scientifically based recommendations on optimizing the role of local self-government bodies in the mechanism of ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons limits the effectiveness of their activities. Unresolved issues also negatively affect the coordination of actions between different levels of government and public initiatives, which is critically important for the creation of a stable and effective mechanism for ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons in Ukraine.

The dissertation argues that the integration of internally displaced persons encompasses social, economic, cultural and political dimensions, ensuring equality of rights and opportunities for internally displaced persons on a par with other members of the community. It involves not only the adaptation of an internally displaced person to a new environment, but also interaction with the local population, which contributes to the formation of common unity, reducing social tension and avoiding conflicts. Local self-government bodies are the main subject of ensuring the integration of internally displaced persons in communities. Successful integration is the key to harmonious coexistence and development of host communities. The main goal of the local self-government bodies in this

process is to provide internally displaced persons with the opportunity for self-realization, to ensure access to resources and rights, which will contribute to strengthening social cohesion and stability. The activities of local self-government bodies regarding the integration of internally displaced persons consist of several important elements, each of which is necessary for successful adaptation. Social integration includes access to education, health services, housing and the opportunity to participate in the social life of the community. Economic integration includes employment, entrepreneurial activity, access to financial resources and professional retraining, which ensures economic independence of internally displaced persons and contributes to the growth of the host communities' economy. Cultural integration consists in preserving the cultural identity of internally displaced persons and their active inclusion in the cultural life of the community, which promotes intercultural dialogue and mutual understanding. Political integration provides IDPs with equal rights to participate in political life, including participation in elections and cooperation with local authorities. Together, these components form the basis for the successful integration of internally displaced persons into a new environment.

The legal foundations and international standards for ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons by local self-government bodies were analyzed and it was emphasized that these legal foundations and international standards should be considered as a system of key principles, norms and institutions. Domestic legislation and international standards regulating the activities of local self-government bodies in the mechanism of ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons are a multi-level and complex system. It combines national legal acts with international documents and standards in the field of human rights, which are aimed at protecting the rights of internally displaced persons, their social integration and prevention of discrimination. This system provides an opportunity for local self-government bodies to effectively

perform their functions in ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons.

Decentralization and broad discretionary powers of local self-government bodies testify to the important role of autonomy of these bodies in decision-making. First, discretionary powers give local governments the ability to adapt their actions to the specific needs of the community, which includes funding and resource allocation. Secondly, flexibility in the application of legislation and independent determination of priorities allow effective implementation of social programs. However, together with the freedom of decision-making comes the responsibility to respect the rights of internally displaced persons. This requires the introduction of transparency, accountability and active participation of internally displaced persons in decision-making processes, as well as the implementation of public control in matters of support for internally displaced persons and the distribution of financial and material resources (public hearings, open reports, monitoring groups, reporting to the community and internally displaced persons, etc.). It is important to ensure the participation of internally displaced persons in decision-making, which will allow local self-government bodies to better take into account the needs of displaced persons and improve the quality of services provided. Public control and transparency of management will contribute to the strengthening of democratic processes in communities and increase the effectiveness of ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons in conditions of decentralization.

The analysis of the access of internally displaced persons to the right to participate in local self-government made it possible to find out that it represents a state-guaranteed opportunity for internally displaced persons to actively participate in decision-making processes at the local level. This includes the right to vote in local elections, participate in local referenda, public hearings, submit local initiatives, as well as the right to address local self-government bodies with collective and individual proposals. The activities of local self-government bodies

should be aimed at creating appropriate conditions for access to these mechanisms and ensuring equal participation of internally displaced persons in solving various issues of local development in new territorial communities. The active participation of internally displaced persons in the decision-making process through local initiatives, public hearings and referenda helps to take into account the interests of all residents of the community, which reduces social tension and improves social integration. It also increases the level of trust in local authorities, promotes the development of an inclusive society and stimulates the sustainable development of communities. Despite the legally guaranteed right of internally displaced persons to participate in local self-government, in practice there are numerous challenges that limit their ability to realize this right. To solve these problems, it is necessary: at the state level – to reform the current legal and organizational mechanisms, to simplify registration procedures; at the level of local self-government bodies - to create appropriate conditions and actively carry out information and educational work among internally displaced persons regarding their right to participate in local self-government and the existing mechanisms for its implementation. This will not only ensure effective protection of their rights, but will also contribute to the strengthening of democracy and the development of an inclusive society where all citizens have equal opportunities to participate in decision-making processes.

The theoretical and legal concept of the institute of municipal ombudsmen specializing in ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons is proposed. This concept should be enshrined in the Regulation on the municipal ombudsman for the protection of the rights and freedoms of internally displaced persons. The municipal ombudsman should act as an independent official of local self-government, acting on the basis of legislation, adhering to the principles of objectivity and impartiality, and responsible for ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons at the local level. The main purpose of its activity is to increase the accountability of local authorities in matters related to the rights of

internally displaced persons, in particular through consideration of complaints, mediation in conflicts and monitoring of compliance with legislation. The ombudsman acts as a mediator in conflicts between internally displaced persons and authorities, facilitating the resolution of conflict situations through dialogue. In its activities, the ombudsman is guided by the principles of the rule of law, legality, objectivity, transparency and independence from any political or administrative influences. Such principles ensure the impartiality of its decisions and focus on the interests of internally displaced persons, which helps to reduce social tension and prevent violations of the rights of displaced persons at the local level. The establishment of the institution of the municipal ombudsman is an important step towards strengthening the legal system in conditions of decentralization, as this institution provides effective control over the actions of local authorities and forms inclusive mechanisms of interaction between the authorities and internally displaced persons. The implementation of such a model will contribute to the development of democratic processes and ensure the legal protection of internally displaced persons, which is an important element of the sustainable development of territorial communities.

***Key words:** rights and freedoms, ensuring rights and freedoms, mechanism for ensuring rights and freedoms, internally displaced persons, state authorities, local self-government bodies, legal regulation, integration, decentralization, municipal ombudsman, territorial community.*

LIST OF PUBLICATIONS OF THE APPLICANT BY DISSERTATION TOPIC

Scientific works in which the main scientific results of the dissertation were published:

1. Марченко А.В. Поняття та структура механізму забезпечення прав і свобод ВПО та місце ОМС у його системі. *Держава та регіони. Серія: «Право»*. 2022. № 3 (77). С. 105–108. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2022/13.pdf.
2. Artem Volodymyrovych Marchenko; Yurovska Viktoriia; Artur Zamryha; Vadym Ulozhenko y Bohdana Bohdan. Legal regulation of the status of internally displaced persons in Ukraine: theoretical and administrative aspect, cuya autoría corresponde a: *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41. N. 79. Pp. 373–383. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4179.25>; <https://www.produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/41080/47252>.
3. Марченко А.В. Методологія дослідження механізму забезпечення прав і свобод ВПО. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5 С. 161–165. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.27>. <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/290547/284147>.
4. Marchenko A. Legal basis and international standards for ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons by local government bodies (Правові засади та міжнародні стандарти забезпечення прав і свобод ВПО ОМС). *Visegrad journal on human rights*. 2023. № 4. С. 45–50. DOI <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2023.4.8> https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2023/11/Vishegrad_04_2023_FINAL.pdf.
5. Marchenko A., Bohdan B., Ulozhenko V., Zamryha A. Garantizar los derechos y libertades de los desplazados internos: aspecto teórico y jurídico. *DIXI*. 2024. N. 26(2). Pp. 1–23. URL: <https://doi.org/10.16925/2357-5891.2024.02.09>. <https://revistas.ucc.edu.co/index.php/di/article/view/5118/3735><https://revistas.ucc.edu.co/index.php/di/article/view/5118/3735>. **(WoS)**.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Марченко А.В. Наукові підходи до розуміння поняття «внутрішньо переміщена особа» у праві. *Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху сталого розвитку*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 28-29 жовтня 2022р.). Київ. Львів. Торунь: Liha-Pres. 2022. С. 151–153.

7. Марченко А.В. Окремі аспекти впровадження муніципальних омбудсменів з питань забезпечення прав і свобод ВПО. *Права людини і громадянина під час дії воєнного стану*: науково-практична конференція з нагоди 75-річчя Загальної декларації прав людини (м. Харків, 8 грудня 2023 р.). Харків. 2023. С. 227–230.

8. Марченко А.В. Процес інтеграції ВПО: вплив на стан публічної безпеки та порядку безпеки у громаді. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: VIII Міжнародна науково-практична конференція (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.). Дніпро. 2024. С. 472–474.

9. Марченко А.В. Наукові дослідження у сфері забезпечення прав і свобод ВПО. *Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики*: VI Міжнародна науково-практична конференція (м. Дніпро, 24 травня 2024 р.). Дніпро. 2024. С. 63–66.

ЗМІСТ

ВСТУП	22
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ МІСЦЯ ОМС У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ВПО	35
1.1. Механізм забезпечення прав і свобод ВПО та місце ОМС у його структурі: поняття, структура, сутність та співвідношення із суміжними поняттями.....	35
1.2. Методологія дослідження забезпечення прав і свобод ВПО ОМС.....	66
1.3. Наукові дослідження у сфері забезпечення прав і свобод ВПО ОМС.....	84
1.4. Процес інтеграції ВПО у громаді та її компоненти: теоретико-правовий аспект.....	105
Висновки до 1 розділу.....	140
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОМС ПРАВ І СВОБОД ВПО В УКРАЇНІ	143
2.1. Правові засади та міжнародні стандарти забезпечення прав і свобод ВПО ОМС.....	143
2.2. Дискреційні повноваження ОМС щодо забезпечення прав і свобод ВПО в умовах децентралізації.....	169
2.3. Доступ ВПО до права на участь у місцевому самоврядуванні.....	190
2.4. Інститут муніципальних омбудсменів з питань забезпечення прав і свобод ВПО: теоретико-правова концепція.....	211
Висновки до розділу 2.....	233
ВИСНОВКИ	238
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	246
ДОДАТКИ	278

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) в Україні є комплексною проблемою, яка вимагає системного підходу та координації заходів на всіх рівнях державного управління. Відповідно до Конституції України, держава зобов'язана забезпечити реалізацію, захист і охорону основних прав і свобод громадян, у тому числі осіб, які набули статусу ВПО. Даний обов'язок охоплює, зокрема, забезпечення таких прав ВПО, як право на житло, доступ до медичних послуг, освіту, соціальне та пенсійне забезпечення, можливості для працевлаштування, а також сприяння залученню ВПО до процесів місцевого самоврядування, що є одним із ключових напрямів їх інтеграції в приймаючі громади. Забезпечення цих прав, здебільшого, покладено на органи місцевого самоврядування.

Крім того, в умовах російської агресії та збільшення обсягів та кількості міграції населення в середині держави, значно зросла роль та функції місцевого самоврядування щодо підтримки ВПО. Це актуалізує необхідність розробки ефективних механізмів реалізації повноважень органами місцевого самоврядування (далі – ОМС) у цій сфері, а також пошук інноваційних підходів до забезпечення прав та свобод ВПО. Удосконалення чинних інструментів підтримки та розробка нових методик виступають пріоритетними завданнями для підвищення ефективності захисту прав і свобод ВПО та оптимізації державної політики у сфері внутрішньої міграції.

Актуальність дослідження ролі ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО зумовлена не лише змінами соціально-політичних обставин, але й сучасними викликами, з якими стикаються органи місцевого самоврядування. Виконання покладених на них завдань потребує наукового аналізу та обґрунтування, що сприятиме виявленню дієвих практик,

вдосконаленню існуючих механізмів підтримки та ефективній інтеграції ВПО у місцеві громади.

Зазначені особливості не вичерпують актуальності дослідження ролі органів місцевого самоврядування у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО. Спеціальне наукове дослідження, присвячене вирішенню цих проблем, дозволить удосконалити діяльність ОМС щодо забезпечення прав і свобод ВПО на місцевому рівні та забезпечити узгодженість дій між різними рівнями влади і громадянським суспільством. Дослідження цих аспектів є особливо актуальним з огляду на необхідність формування стійких та інклюзивних громад, здатних забезпечити реалізацію прав і свобод усіх громадян, незалежно від їх статусу.

Проблематика внутрішнього переміщення осіб в Україні є предметом ґрунтовного наукового аналізу в різних галузях, включаючи юриспруденцію, соціологію, політологію, економіку, державне управління, психологію тощо. Вагомий внесок у дослідження теоретико-методологічних, правових та практичних аспектів щодо ВПО зробили такі науковці, як Ю. Артюх, Ю. Антонюк, І. Басова, В. Базов, О. Блінова, О. Балуєва, С. Бубняк, О. Борисов, Т. Гера, А. Дяченко, Е. Зейтулаєва, Г. Журавлев, О. Зінченко, Н. Ісаєва, О. Іляшко, А. Коршун, М. Кобець, О. Капінус, К. Крахмальова, О. Лішик, М. Менджул, Н. Мазіна, В. Михайловська, Л. Наливайко, К. Ніколаєць, К. Педько, О. Панкова, О. Рогач, О. Риндзак, У. Садова, М. Савчин, Є. Соловійов, О. Соколов, Ю. Тарасенко, А. Трофименко, М. Філяк, О. Фесенко, С. Чехович та інші. Дослідження вищенаведених вчених змінили фундаментальну роль не тільки у поглибленні правової доктрини захисту прав і свобод ВПО, але й у розробці ефективних механізмів державного регулювання та правозастосування. Завдяки результатам досліджень, проведених як зазначеними, так і іншими науковцями, вдалося більш чітко ідентифікувати ключові виклики, що стоять перед ОМС в контексті забезпечення прав ВПО. Це також дозволило підготувати

рекомендації щодо вдосконалення законодавчих актів та підвищення ефективності функціонування відповідних владних інституцій.

Війна в Україні додатково активізувала проблематику забезпечення прав і свобод ВПО. Так, за останні роки було здійснено низку ґрунтовних монографічних досліджень, спрямованих на вивчення різних аспектів забезпечення прав і свобод ВПО. Серед таких наукових праць слід відзначити роботи: С. Мандзій, який у своїй праці «Теоретико-правові засади статусу ВПО в Україні» (2022) аналізує правові основи визначення статусу внутрішньо переміщених осіб, досліджуючи проблеми юридичного оформлення та практичного застосування законодавчих норм, що його регулює. Е. Зейтулаєва у роботі «Багаторівневе врядування процесами адаптації ВПО в Україні» (2022) досліджує багатопланову систему управління процесами адаптації ВПО, приділяючи увагу ролі національних, регіональних і місцевих органів влади в реалізації відповідної державної політики. Т. Кульчицький у монографії «Правове регулювання соціального захисту ВПО в Україні» (2022) проводить ґрунтовний аналіз правових механізмів соціального захисту ВПО, зокрема державних програм підтримки, забезпечення житлом та соціальних пільг. Л. Наливайко та Н. Ісаєва у своїй спільній праці «Соціально-економічні та культурні права і свободи ВПО: теоретико-правова характеристика» (2023) звертають увагу на комплекс прав і свобод ВПО у соціальній та культурній сферах, досліджуючи їх вплив на якість життя переселенців. Н. Кошляк у монографії «Інституційний механізм забезпечення прав і свобод ВПО в Україні: теоретико-правова характеристика» (2024) аналізує інституційну систему, яка забезпечує права і свободи ВПО, звертаючи увагу на ключових суб'єктів цього механізму. На сторінках цих та інших праць висвітлюється широкий спектр проблем, пов'язаних із правовим статусом ВПО, їх соціальним захистом та інтеграцією, а також підкреслюється необхідність вдосконалення національної політики у цій сфері. Однак, попри важливість проведених

досліджень, їм бракує комплексного аналізу ролі ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО, особливо з огляду на сучасні виклики, пов'язані з війною та післявоєнною відбудовою.

Важливим теоретичним підґрунтям для проведення нашого наукового дослідження стали праці провідних українських вчених, присвячені проблемам забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Зокрема, це дослідження таких видатних науковців, як Ю. Барабаш, Ю. Битяк, В. Богущкий, В. Журавський, І. Ієрусалімова, В. Копейчиков, В. Костицький, О. Копиленко, М. Кельман, М. Козюбра, Л. Наливайко, О. Негодченко, О. Орлюк, М. Орзіх, О. Петришин, О. Погорелов, П. Рабінович, Ю. Тодика, В. Тацій, О. Фрицький, М. Хавронюк, М. Цвік, В. Шаповал, І. Шуміло та інші. Безумовно, без ґрунтового наукового внеску зазначених вчених у розробку теорії прав людини, висвітлення ролі та функцій ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО, а також сучасних викликів, які постали перед ними, здійснити було б неможливо.

З огляду на вищевикладене, стає очевидною актуальність теми обраного дослідження.

Теоретична основа дисертації базується на дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі права та інших соціальних наук (монографії, дисертації, наукові статті та інші праці).

Правову основу дослідження становлять Конституція України, закони та підзаконні правові акти, які регулюють правовий статус ВПО, суспільні відносини, пов'язані із діяльністю ОМС у сфері забезпечення прав і свобод ВПО, а також законодавчі акти окремих зарубіжних країн.

Емпіричну базу дослідження становлять різні джерела, включаючи наукові, інформаційні, статистичні та аналітичні матеріали. Серед них – наукові роботи, що стосуються прав і свобод ВПО та проблем їх забезпечення органами публічної влади та місцевого самоврядування, огляди

публікацій у засобах масової інформації, а також статистичні та аналітичні дані про діяльність ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дослідження було виконано на кафедрі теорії держави та права Дніпровського державного університету внутрішніх справ і є частиною комплексної науково-дослідної теми Дніпровського державного університету внутрішніх справ, що стосується «Теоретико-методологічних та прикладних проблем державотворення та правотворення в Україні». Ця науково-дослідна тема була затверджена 5 грудня 2018 року та зареєстрована під номером 0118U100436. Тема дисертації має безпосередній зв'язок із Національною стратегією у сфері прав людини (§ 21 – «Забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб»), затвердженою Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. Крім того, дослідження базувалося на пріоритетах, визначених Стратегією розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, затвердженою постановою загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 року № 12-21, де одним із напрямів визначено «1.1. Правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини».

Мета і завдання дослідження. Метою даного дослідження є здійснення всебічної теоретико-правової характеристики ролі ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО, враховуючи вітчизняний та зарубіжний досвід. Також дослідження спрямоване на визначення шляхів вдосконалення діяльності ОМС щодо забезпечення прав і свобод ВПО в умовах євроінтеграційних процесів, воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Для досягнення зазначеної мети у дисертації поставлено такі *завдання*:

– сформулювати поняття «механізм забезпечення прав і свобод ВПО», розкрити його структуру та сутність, а також визначити співвідношення із суміжними поняттями, акцентуючи увагу на ролі ОМС у цьому механізмі;

- охарактеризувати методологічні засади дослідження процесів забезпечення прав і свобод ВПО ОМС;
- зробити аналіз та систематизацію наукових досліджень у сфері забезпечення прав і свобод ВПО ОМС;
- висвітлити зміст та основні компоненти процесу інтеграції ВПО в місцеві громади, з акцентом на роль ОМС у цьому процесі;
- окреслити правові засади та міжнародні стандарти механізму забезпечення прав і свобод ВПО в контексті діяльності ОМС;
- з'ясувати дискреційні повноваження органів місцевого самоврядування у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО в умовах децентралізації та нових викликів, спричинених війною;
- висвітлити сучасний стан доступу ВПО до участі у місцевому самоврядуванні та запропонувати шляхи удосконалення ОМС у цій сфері;
- запропонувати теоретико-правову концепцію інституту муніципальних омбудсменів, спеціалізованих на питаннях забезпечення прав і свобод ВПО.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері забезпечення прав і свобод ВПО.

Предметом дослідження є теоретико-правова характеристика ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО в Україні.

Методи дослідження.

Методологічна основа дослідження включає наукові методи, які забезпечили досягнення поставленої мети, виконання завдань та підтвердження достовірності й обґрунтованості отриманих висновків. Ці методи дозволили провести комплексну теоретико-правову характеристику ролі органів місцевого самоврядування у механізмі забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні. Основу методології становив діалектичний метод, який дав змогу сформулювати цілісне розуміння сучасного

стану та розвитку суспільних відносин у досліджуваній сфері. Герменевтичний метод був використаний для інтерпретації законодавчих актів, нормативних документів та міжнародних стандартів і дозволив глибше зрозуміти зміст правових норм, які регулюють діяльність ОМС щодо забезпечення прав і свобод ВПО (підрозділи 1.1., 1.4., розділ 2). Системно-структурний метод дозволив проаналізувати механізм забезпечення прав і свобод ВПО як комплексний правовий інститут, кожний елемент якого відіграє важливе значення у забезпеченні прав і свобод ВПО, а системно-функціональний метод дозволив дослідити функції та повноваження системи ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО (підрозділи 1.1., 1.4., 2.2.-2.4.). Історико-правовий метод забезпечив ретроспективний аналіз розвитку законодавчих актів, які регулюють діяльність ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО (підрозділи 1.1., 1.3., 2.1.). Метод порівняльного правознавства та метод аналізу надали можливість глибоко дослідити як національне, так і міжнародне законодавство, яке регулює діяльність ОМС у забезпеченні прав і свобод ВПО (підрозділи 1.2., 2.4.). Логіко-семантичний метод застосовано для уточнення та розширення понятійного апарату дослідження (підрозділи 1.1., розділ 2). Використання методу моделювання дозволило розробити пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання у сфері забезпечення прав і свобод ВПО ОМС (підрозділи 1.1., 1.4., розділ 2). Емпіричний метод надав змогу зібрати достовірні дані про сучасний стан суспільних відносин у сфері забезпечення прав ВПО ОМС (підрозділи 1.2., 1.3., розділ 2), а логічний метод використовувався протягом усього дослідження для обґрунтування авторських позицій та висновків.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших комплексних теоретико-правових досліджень, присвячених ролі ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО у вітчизняній правовій науці. У роботі, на основі аналізу правової доктрини, національного законодавства та зарубіжного досвіду, досліджено сутність та

особливості функціонування ОМС у механізмі забезпечення прав ВПО в контексті сучасних процесів державотворення та правотворення.

За результатами проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків, які мають значну теоретичну та практичну цінність і містять елементи наукової новизни, зокрема:

у перше:

– доведено, що ОМС мають визначальну роль у забезпеченні реалізації та захисту прав ВПО на місцевому рівні. Їх діяльність спрямована на забезпечення реалізації політичних, економічних, соціально-культурних та інших прав ВПО шляхом надання соціальних послуг, підтримки у сфері житлового забезпечення, забезпечення доступу до охорони здоров'я та освіти. Крім того, ОМС сприяють інтеграції ВПО у місцеві громади, залучають їх до участі у процесах місцевого самоврядування та створюють умови для ефективної реалізації цих прав і свобод. Обґрунтовано, що ОМС не лише створюють умови для ефективного користування наданими ВПО правами та свободами, але й несуть відповідальність за їх належний захист та дотримання на всіх етапах реалізації;

– детально розкрито сутність та значення ОМС у процесах інтеграції ВПО у місцеві громади. Запропоновано ключові компоненти діяльності ОМС щодо інтеграції ВПО, які включають політичний, економічний, соціальний та культурний аспекти, а також розглянуто їх зміст. Крім того, висвітлено завдання та функції місцевого самоврядування у цій сфері та обґрунтовано їх важливість для забезпечення ефективної інтеграції ВПО у територіальних громадах;

- з'ясовано особливості організаційно-управлінського інструментарію діяльності ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО, який, з урахуванням сучасних викликів, потребує розширення та вдосконалення з орієнтацією на європейський досвід і кращі практики місцевого управління. Зокрема, першочерговими напрямками є: впровадження

більш ефективних інструментів децентралізації та інтеграції; посилення координації між різними рівнями влади, інститутами громадянського суспільства, міжнародними організаціями та ОМС; створення нових інструментів підтримки ВПО на місцевому рівні. Вдосконалення форм співпраці ОМС з ВПО, зокрема через проведення громадських слухань, організації консультацій та налагодження постійного діалогу між владою та переселенцями сприятиме покращенню якості управлінських процесів, підвищенню рівня соціальної згуртованості та інтеграції переселенців, а також зміцненню інклюзивного підходу до розвитку територіальних громад;

- розроблено авторський проєкт Положення про муніципального омбудсмена з питань забезпечення прав і свобод ВПО, який може стати фундаментом для подальшого нормативного врегулювання правового статусу цього інституту. Запропоноване положення визначає компетенцію, повноваження та основні принципи діяльності муніципального омбудсмена, що забезпечують його незалежність та ефективність у захисті прав ВПО на місцевому рівні. Додатково обґрунтовано необхідність ухвалення такого спеціального нормативно-правового акту з метою систематизації правових основ функціонування інституту муніципального омбудсмена. Прийняття цього документа сприятиме підвищенню підзвітності ОМС, забезпечить неупереджений розгляд скарг переселенців та сприятиме зміцненню інституційних гарантій реалізації їх прав і свобод.

удосконалено:

– змістовні характеристики механізму забезпечення прав і свобод ВПО, а саме поняття, ознаки та складники. Механізм забезпечення прав і свобод ВПО складається з інтегрованої сукупності елементів, чия системна взаємодія гарантує реалізацію, охорону та захист прав ВПО. Ця багаторівнева система характеризується особливою структурою та специфічними ознаками, що сприяють ефективній взаємодії між органами влади, ОМС, суспільством, територіальною громадою та самими ВПО;

- уявлення щодо методології та методів дослідження ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО. Методологію дослідження ОМС представлено як складну систему, яка поєднує загальнонаукові та спеціально-правові методи. Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що охоплює юридичні, соціальні та економічні аспекти, що, у свою чергу, сприяє отриманню об'єктивного та всебічного розуміння вивчених явищ. Завдяки цьому підходу запропоновано нові теоретичні знання, а також визначено напрями розвитку законодавства у сфері забезпечення прав і свобод ВПО у контексті діяльності ОМС;

- наукові положення про необхідність поглиблення наукових досліджень, присвячених ролі ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО. Наголошено, що існуючі комплексні наукові дослідження переважно висвітлюють: 1) загальні засади прав і свобод ВПО; 2) окремі види прав ВПО і особливості їх забезпечення в державі; 3) загальні питання діяльності ОМС в умовах децентралізації влади. Обґрунтовано необхідність вивчення повноважень ОМС у забезпеченні прав і свобод ВПО з урахуванням таких напрямів: децентралізація та делегування повноважень; удосконалення локальної правотворчості у питаннях забезпечення політичних та соціальних прав ВПО; взаємодія ОМС всіх рівнів як між собою, так і з органами державної влади у розподілі функцій з питань фінансування програм соціального та іншого захисту ВПО, а також інтеграції ВПО; здійснення контролю за діяльністю ОМС щодо забезпечення прав і свобод ВПО.

дістало подальшого розвитку:

- групування та класифікація законодавства, що регулює діяльність ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО: за сферами регулювання; за функціональним призначенням; за суб'єктами видання; за предметом регулювання. Вітчизняне законодавство поділено на такі групи: 1) те, яке встановлює права і свободи ВПО; 2) те, яке регулює діяльність ОМС по їх забезпеченню. З'ясовано, що міжнародні правові акти визначають стандарти

та принципи: 1) у сфері забезпечення прав і свобод ВПО; 2) принципи функціонування ОМС. Така система законодавства сприяє гармонізації національної правової політики з міжнародними зобов'язаннями України, що забезпечує створення ефективного механізму правозастосування на місцевому рівні;

– авторське визначення поняття «дискреційні повноваження ОМС щодо забезпечення прав і свобод ВПО в умовах децентралізації» та мета їх здійснення – забезпечення прав і свобод ВПО на території громади з урахуванням специфічних потреб та обставин, що виникають у кожній конкретній громаді. Ці повноваження дозволяють ОМС адаптувати свої дії до місцевих умов і особливостей соціально-економічного розвитку, враховуючи виклики та потреби переселенців. Дискреційність рішень ОМС сприяє більш ефективному розподілу ресурсів та розробці індивідуальних заходів підтримки, що відповідають реальним потребам ВПО, а також забезпечує гнучкість у виконанні державної політики на локальному рівні;

– положення щодо систематизації форм участі ВПО у місцевому самоврядуванні. З'ясовано, що основні форми участі ВПО у місцевому самоврядуванні включають: голосування на місцевих виборах; участь у місцевих референдумах; проведення загальних зборів громадян; участь у громадських слуханнях; внесення місцевих ініціатив; колективні та індивідуальні звернення до органів місцевої влади. Висвітлено роль ОМС у реалізації права ВПО на участь у місцевому самоврядуванні.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання:

– у науково-дослідній сфері – для подальших загальнотеоретичних та галузевих досліджень механізму забезпечення прав і свобод ВПО в Україні ОМС (акт впровадження у наукову діяльність Дніпровського державного університету внутрішніх справ від 19 листопада 2024 р.);

– в освітньому процесі – для підготовки навчально-методичних матеріалів, проведення лекцій, під час викладання таких дисциплін як «Конституційне право», «Теорія держави і права», «Муніципальне право» тощо, а також при створенні навчальних посібників, підручників, розробці програм і методичних рекомендацій;

– у сфері правозастосування – для використання у діяльності місцевого самоврядування при виконанні їх повноважень щодо забезпечення прав і свобод ВПО в Україні (акт впровадження у діяльність Губиниської селищної ради від 05 листопада 2024 р.);

– у сфері правотворчості – як теоретичне підґрунтя для вдосконалення чинного законодавства, яке регулює діяльність ОМС по забезпеченню прав і свобод ВПО, а також діяльність суб'єктів законодавчої ініціативи.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, їх новизна та практична значущість дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії держави та права Дніпровського державного університету внутрішніх справ та були оприлюднені на таких науково-практичних конференціях: «Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху сталого розвитку» (м. Київ-Львів-Торунь, 28-29 жовтня 2022 р.), «Права людини і громадянина під час дії воєнного стану» (м. Харків, 8 грудня 2023 р.), «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти» (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.), «Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики» (м. Дніпро, 24 травня 2024 р.).

Публікації. Основні положення, теоретичні висновки та практичні рекомендації, що містяться у дисертації, висвітлені автором у 9 публікаціях, з яких 3 – наукові статті, надруковані у фахових виданнях України з юридичних наук, 2 – опубліковані у зарубіжних періодичних виданнях; 1 стаття опублікована у періодичному виданні, проіндексованому у базі

даних Web of Science; 4 – у збірниках тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із основної частини (вступу, двох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків), списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 284 сторінок, з яких 245 сторінок основного тексту. Список використаних джерел складається із 292 найменувань і займає 31 сторінку. Додатки розміщено на 7 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ МІСЦЯ ОМС У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ВПО

1.1. Механізм забезпечення прав і свобод ВПО та місце ОМС у його структурі: поняття, структура, сутність та співвідношення із суміжними поняттями

Забезпечення прав і свобод ВПО в умовах військових дій в Україні вимагає створення відповідних умов та гарантій для здійснення ВПО своїх прав і свобод. Для цього необхідно: забезпечити безперешкодну та ефективну реалізацію прав ВПО на території держави; забезпечити їх дієву охорону і захист; створити належні умови для відшкодування (мінімізації) шкоди, заподіяної їх порушенням. Вирішення цих складних завдань потребує комплексної державної політики, що здійснюється через відповідні державні механізми, одним із яких є механізм забезпечення прав і свобод ВПО.

У рамках концепції демократичної правової держави, основоположним є не лише визнання прав і свобод ВПО, закріплених у нормативно-правових актах, але й забезпечення їх ефективного захисту через впровадження дієвого механізму реалізації, охорони і захисту цих прав і свобод. Дієвий механізм захисту прав і свобод ВПО є важливим індикатором рівня розвитку суспільства та держави. Відсутність належного механізму забезпечення та захисту прав ВПО, поряд із неналежною охороною, захистом та відновленням цих прав, ставить під сумнів здатність держави позиціонувати себе як демократичну, соціальну і правову. У зв'язку з цим вивчення механізмів забезпечення та захисту прав і свобод ВПО набуває особливої актуальності.

Так, у юридичній літературі під «механізмом» переважно розуміють сукупність певних засобів, форм, методів чи інструментів, завдяки яким

відбувається вплив на певні суспільні відносини. У цьому аспекті слід зазначити, що концепція дослідження різних явищ з позиції механізму в юридичних дослідженнях дає змогу розглянути відповідні явища правової дійсності в єдності всіх складових частин цих явищ, відобразити процеси функціонування права, його динаміку [157, с. 67].

Термін «механізм» походить з області технічних наук, але він широко використовується і в соціальних науках. У економічній енциклопедії термін «механізм» (від грец. μηχανή – машина) означає сукупність станів і процесів, що формують певне явище. Він також відображає систему або спосіб, які визначають порядок здійснення певної діяльності, а також внутрішню структуру пристрою [65, с. 355-372]. Механізм – це поняття, яке відображає структуру явища, його внутрішню організацію, а також схему його розвитку або «руху» у процесі прояву [141, с. 107-108]. У цих визначеннях категорія «механізм» трактується як система елементів, взаємодія яких породжує динамічний процес.

Представники правової науки розглядають механізм через визначення його внутрішньої побудови, структури, набору елементів, як сукупність системи правових форм, засобів, методів та інструментів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання і вплив на певну сферу суспільних відносин. В юридичній науці і теорії управління це поняття використовується, переважно, для опису систем, які є складними, цільними та унікальними.

Наприклад, у своєму дослідженні І.О. Грицай виокремлює сутнісні характеристики механізму як абстрактної категорії, серед яких нею виділяються: системність, логічність, функціональний зміст, динамічність, стабільність, цілеспрямованість, постійний характер та ефективність [42, с. 120].

М.П. Орзіх зазначає, що механізм є автономною системою, де на вході присутній імпульс правового регулювання у вигляді нормативно-правових

норм, що відповідають суспільним потребам, а на виході – суспільні відносини, організовані відповідно до вимог розвитку та функціонування суспільства [157, с. 68–69].

З огляду на викладене, механізм представляє собою не тільки набір певних елементів, але і опосередковує діяльнісні аспекти, змістом яких є упорядкування суспільних відносин в результаті регулятивної дії механізму. Отже, механізм забезпечує упорядкування певної сфери суспільних відносин і цей результат досягається завдяки можливості використання і застосування певних способів, засобів чи інструментів, унікальне комбінування яких забезпечує регламентацію, упорядкування певних суспільних відносин, на які здійснюється вплив.

У науці права виділяють різні державні механізми, як то «механізм правового регулювання», «механізм управління», «механізм реалізації», «механізм захисту» і, власне, «механізм забезпечення». У широкому розумінні «механізм» представляє собою сукупність певних елементів, за допомогою яких і здійснюється забезпечення, регулювання, захист тощо. При цьому елементи відповідного механізму є взаємопов'язаними і притаманними саме для відповідної сфери відносин, в якій «механізм» використовується. Механізм управління – відповідно, для управлінських відносин, механізм регулювання певної сфери – для регулювання власне конкретних суспільних відносин.

П.М. Рабінович стверджує, що забезпечення прав і свобод людини включає три основні напрями державної діяльності для створення сприятливих умов для їх реалізації: 1) сприяння здійсненню прав і свобод (через позитивний вплив на формування загальносоціальних гарантій); 2) охорона прав і свобод (шляхом застосування заходів, включаючи юридичні, для попередження їх порушень); 3) захист прав і свобод людини (відновлення порушених прав і притягнення порушників до юридичної відповідальності) [212, с. 16-23].

Як зазначає Ж.М. Пустовіт, коли мова йде про правові інструменти та способи, за допомогою яких особа може реалізувати свої права і свободи, доцільно використовувати такі терміни як «реалізація», «охорона» та «захист» прав і свобод. Вчений надає перевагу терміну «механізм захисту та забезпечення» прав і свобод, а також використовує поняття «механізм реалізації» як важливий компонент цього процесу [210, с. 4].

Наприклад, під механізмом забезпечення прав і свобод людини та громадянина [245] у юридичній літературі розуміється єдине, цілісне і якісне самостійне явище правової системи, яке є комплексом взаємопов'язаних, взаємодіючих передумов, засобів і умов, які створюють належні юридичні та фактичні можливості для повноцінного здійснення кожним своїх прав і свобод [32, с. 5; 156; 245; 107; 249].

М.В. Цвік та О.В. Петришин пропонують механізм забезпечення прав і свобод людини розуміти як систему загальних (політичних, економічних, культурних та інших) та спеціально-правових засобів і правових інституцій. Цей механізм спрямований на створення деяких умов для реалізації прав людини, їх належної правової охорони та забезпечення ефективного правового захисту від можливих порушень. Він охоплює як інструменти, що сприяють впровадженню правових норм у життя, так і заходи, спрямовані на відновлення порушених прав і забезпечення їх неухильного дотримання [71, с. 456; 156; 245].

Для забезпечення здійснення та захисту прав і свобод людини й громадянина Конституція і законодавство України передбачають можливість здійснення громадянами певних дій, а також утворення системи органів держави, призначенням яких є допомога громадянам у реалізації і захисті їх прав. Для можливості здійснення громадянами певних вчинків щодо захисту власних прав і свобод існує система органів, які захищають і забезпечують ці права та свободи, утворюють юридичний механізм захисту прав людини [238].

У науковій літературі окремі дослідники трактують механізм забезпечення прав і свобод людини як комплексну діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань і окремих громадян, спрямовану на створення деяких умов і гарантій реалізації прав і свобод людини [148, с. 22; 156; 245; 107].

Аналіз юридичної доктрини вказує на те, що зміст і структура механізму забезпечення прав і свобод людини варіюється залежно від специфіки суспільних відносин, в яких ці права та свободи реалізуються. Однак серед науковців досі не сформовано єдиного підходу до визначення сутності поняття цього механізму та його елементів.

Наприклад, не можна не звернути увагу на погляди Л.В. Ярмола, який вважає, що юридичний механізм забезпечення прав людини – це структурована система ефективних юридичних засобів і процедур, що забезпечують реалізацію, охорону та захист прав людини, закріплених у національних та міжнародних правових актах. Механізм охоплює інституційні, правові та процесуальні гарантії, які спрямовані на запобігання порушення прав, їх відновлення та відшкодування шкоди у разі порушення. Важливою складовою є також засоби формування правової свідомості та культури [272].

На думку А.М. Колодія та А.Ю. Олійника, механізм забезпечення реалізації прав і свобод включає такі структурні елементи: правові гарантії реалізації прав, юридичні засоби їх забезпечення, практичні процедури застосування правових норм, а також умови і чинники, які впливають на ефективність цього процесу [94, с. 221].

Як вважає М.Д. Савенко, ключовим елементом механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина є з одного боку норми, принципи та гарантії, а з іншого – умови і вимоги до діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових осіб, а також громадян. У взаємодії ці елементи створюють комплекс, що забезпечує належне утримання,

реалізацію і захист прав та свобод людини. Ефективність цього механізму залежить, зокрема, від наявності незалежних державних органів, які забезпечують правовий захист, визначають нагляд за дотриманням законодавства, що регулює права і свободи, та здійснюють контроль за виконанням відповідних нормативно-правових актів [223, с. 74].

М.П. Кобець розглядає механізм адміністративно-правового забезпечення прав ВПО як комплексну систему адміністративно-правових засобів, закріплених у законодавстві, що застосовуються органами державної влади з питань охорони та реалізації адміністративних прав ВПО. Цей механізм включає процедури, спрямовані на сприяння в реалізації та відновлення порушених прав, а також заходи адміністративно-правового захисту, які впроваджуються в межах чинного законодавства і які також слугують гарантіями належного дотримання правового статусу ВПО [89, с. 78]. Наукова цінність такого підходу не викликає сумніву, але автор досліджував даний механізм з використанням тих суспільних відносин, які регулюються нормами адміністративного права, і тому такий підхід є цілком виправданим у контексті галузі адміністративного права і її інструментарію.

О.В. Негодченко визначав механізм організаційно-правового забезпечення прав і свобод людини як систему взаємопов'язаних елементів, яка включає правові засоби, організаційні форми та методи роботи відповідних державних органів. Ця система спрямована на створення умов для реалізації прав і свобод людини, а також їх охорону та захист [150, с. 17].

Цікавий підхід до питання механізму забезпечення прав і свобод людини пропонує Н. Опольська, яка розглядає цей механізм у динамічному контексті, поділяючи його на три ключові процесуальні стадії: охорону, реалізацію та захист прав і свобод. Як зазначає дослідниця, вказані стадії функціонують у певній послідовності та можуть переходити одна в іншу залежно від настання відповідних юридичних фактів. Основним параметром динамічного виміру цього механізму виступає час, у рамках якого кожна

стадія розгортається по-різному. Виключенням є охорона прав і свобод, яка є безперервним процесом. Стадія охорони прав і свобод людини представляє собою сукупність правових заходів, що здійснюються як на міжнародному рівні через діяльність відповідних організацій, так і на національному рівні шляхом участі державних органів та інституцій громадянського суспільства. Метою цієї стадії є профілактика порушень прав, усунення причин, що сприяють їх виникненню, а також створення умов для безперешкодної реалізації особистих прав і свобод. Цей етап є постійним та не припиняється незалежно від зміни обставин. Стадія реалізації прав і свобод охоплює безпосередню діяльність компетентних суб'єктів, спрямовану на створення сприятливих умов для переведення юридично задекларованих правових можливостей у фактичне користування особою. Цей етап є ключовим для практичної реалізації прав, оскільки забезпечує перетворення правових норм на реальні соціальні блага. Стадія захисту прав і свобод у механізмі забезпечення виникає тоді, коли права або свободи особи зазнають порушення чи обмеження. Вона включає комплекс юридичних дій, що здійснюються уповноваженими суб'єктами в порядку, визначеному законодавством, і спрямовані на відновлення порушених прав, відшкодування шкоди, притягнення до відповідальності осіб, винних у правопорушенні. Стадія захисту активується у разі загрози праву, його посягання або ігнорування, а також безпосереднього порушення [155, с. 194].

Варто погодитися з тим, що механізм забезпечення прав і свобод людини представляє собою компоненти трьох рівнів: реалізації, охорони і захисту.

Механізм реалізації прав і свобод особи означає безпосереднє втілення в життя і практику таких прав і свобод, їх практичне здійснення за допомогою правового регулювання. О.В. Зайчук та А.В. Заєць цілком слушно зазначають, що реалізація прав – це втілення приписів правової норми у діяльності суб'єктів. А механізм реалізації права – це діяльність суб'єкта

права, зобов'язаної сторони, законодавчого органу, правозастосовчого органу та наявні юридичні норми, які регулюють їх діяльність. Автори розрізняють три основні форми реалізації права: використання, виконання та дотримання [240, с. 451].

Механізм охорони прав і свобод особи включає в себе профілактичні заходи, спрямовані на запобігання можливим порушенням цих прав. Механізм захисту прав і свобод особи передбачає заходи, спрямовані на відновлення цих прав і свобод у випадку їх порушення.

І.Л. Бородін пропонує розмежування понять «охорона» та «захист», вказуючи, що механізм захисту активується у випадках порушення прав і свобод громадян, коли механізм охорони не спрацював належним чином. Охорона ж розуміється як система превентивних заходів, що здійснюються державними органами, посадовими особами, громадськими інституціями та іншими суб'єктами, з метою запобігання порушенням прав і свобод громадян, а також усунення бар'єрів, які перешкоджають їх реалізації [21, с. 37-38].

Погоджуємося з чисельними науковцями, які вважають, що механізм забезпечення прав і свобод ВПО має охоплювати всі три ключові елементи: реалізацію, охорону та захист. Держава повинна не лише встановити нормативно-правову базу для реалізації, охорони і захисту прав і свобод ВПО, але також створити необхідні умови та гарантії для їх реалізації. Без належних умов та гарантій цей механізм втрачає ефективність, а права та свободи залишаються декларативними, що є неприпустимим в умовах правової держави. Тому забезпечення реальних умов і гарантій є ще додатковим елементом системи механізму забезпечення прав і свобод ВПО [156; 107].

Гарантування прав і свобод виступає як ключовий чинник їхнього ефективного забезпечення. Воно є не лише їх декларацією, але й забезпечується конкретними правовими засобами – гарантіями, що надають реальний зміст усім елементам правового статусу особи. Саме завдяки таким

гарантіям стає можливим безперешкодне здійснення прав і свобод, їх охорона від неправомірних посягань та захист у випадку порушення [31, с. 31].

Таким чином, механізм забезпечення прав і свобод ВПО є комплексною трирівневою системою, що включає взаємодію елементів реалізації, охорони та захисту. Кожен з цих елементів функціонує як невід'ємна частина загальної системи і забезпечує повноцінне здійснення прав і свобод ВПО. Вказані компоненти механізму забезпечення прав і свобод людини включають інструменти, які дозволяють ефективно реалізовувати, охороняти та захищати права та свободи ВПО, гарантуючи їхню правову захищеність. Тому важливою окремою складовою механізму забезпечення прав і свобод ВПО є гарантії, які є умовою, яка дозволяє здійснювати реалізацію, охорону та захист. Як зазначає Ю.М. Тодика, для успішного втілення у життя закріплених у Конституції України прав і свобод потрібні, насамперед, сприятливі обставини, які складаються з багатьох суб'єктивних та об'єктивних факторів, покликаних забезпечити необхідні умови для їх реалізації [242, с. 182]. Гарантії надають усім елементам правового статусу реального змісту, завдяки яким стає можливим безперешкодне здійснення прав і свобод, їх охорона від протиправних посягань і захист від незаконних порушень [31, с. 31]. Юридичні гарантії забезпечення прав і свобод ВПО представляють сукупність правових засобів, які спрямовані на створення належних умов для ефективної реалізації ВПО прав і свобод, а також на забезпечення їх належної охорони та захисту. Ці гарантії забезпечують фактичну можливість ВПО користуватися своїми правами, наданими національним законодавством та міжнародними правовими нормами, і передбачають доступ до механізмів юридичного захисту у разі порушення [156; 245; 107].

Викладені вище наукові позиції вчених щодо змісту механізму забезпечення прав і свобод людини, на наш погляд, не повністю

відображають всю багатоаспектність та комплексність змісту такого поняття як «механізм забезпечення прав і свобод людини, зокрема ВПО». Враховуючи вищенаведені наукові погляди, вважаємо, що механізм забезпечення прав і свобод ВПО варто трактувати як складну, багаторівневу систему, яка охоплює різноманітні правові елементи, норми, засоби та інструменти, що функціонують у взаємодії, складаються із підсистем (механізмів реалізації, охорони та захисту), а також підмеханізмів (наприклад, складником механізму забезпечення прав і свобод ВПО є механізм забезпечення прав і свобод ВПО ОМС).

Для комплексного усвідомлення механізму правового забезпечення прав і свобод ВПО також необхідно розкрити сутність поняття «забезпечення прав і свобод ВПО».

Етимологічне походження терміну «забезпечувати» означає задовольняти когось, що-небудь у якихось потребах; створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось [15, с. 18; 245].

Зобов'язання держави забезпечувати права людини та громадянина виступають головною домінантою Конституції України і відображають її потужний демократичний та гуманістичний потенціал. Норми Конституції України свідчать про те, що держава взяла обов'язок визнавати людину найвищою соціальною цінністю, закріплювати, легітимізувати, забезпечувати, захищати та гарантувати реалізацію її прав і свобод.

О.В. Марцеляк зазначає, що «забезпечення прав і свобод людини» включає здійснення комплексу заходів, спрямованих на: а) удосконалення національної правової бази та її гармонізацію з міжнародними стандартами у сфері прав людини; б) забезпечення правової охорони прав і свобод людини і громадянина; в) належну реалізацію громадянами своїх прав і свобод; г) ефективний правовий захист прав і свобод людини та громадянина від будь-яких порушень» [125, с. 36].

Забезпечення прав і свобод ВПО передбачає регулювання за допомогою правових норм суспільних відносин, які пов'язані із реалізацією свого правового статусу ВПО як у процесі його отримання, так і використання. І тут важливі всі форми та способи реалізації ВПО своїх прав та свобод, а також здійснення їх охорони і захисту. Забезпечення прав і свобод людини ВПО також передбачає і гарантії реалізації, під якими у науці права розуміються умови, засоби, способи, використання яких дозволяє права та свободи здійснювати. При цьому важливе значення у процесах забезпечення прав і свобод ВПО відіграють органи публічної влади, які, здійснюючи свою діяльність, створюють ті умови, що дозволяють ВПО реалізовувати свої права та свободи, гарантують охорону і забезпечують їх захист.

Тому варто погодитися із О.Б. Червяковою, яка у поняття «забезпечення» прав людини включає, з одного боку, систему їх гарантій, а з іншого – діяльність органів держави зі створення умов для реалізації прав громадян, їх охорони, захисту і відновлення порушеного права [256, с. 44; 155, с. 192].

Отже, механізм забезпечення прав і свобод ВПО складається з таких підсистем: механізмів реалізації, охорони і захисту, які, у свою чергу, є структурованими і містять певні елементи.

У науковій юридичній літературі складники цих елементів висвітлюють по-різному.

Наприклад, А.М. Колодій виділяє наступні елементи механізму: норми права, правовідносини, акти безпосередньої реалізації прав і обов'язків і акти застосування норм права [93, с. 136], О.Ю. Олійник – норми права та правовідносини, процес правореалізації, правосвідомість і правову культуру та законність правового регулювання [154, с. 123]. За результатами аналізу наукових підходів ми дійшли висновку, що вчені, здебільшого, виокремлюють такі елементи як: норми права (закріплені в нормативно-

правовому акті); юридичні факти (умови, передбачені нормою права); правовідносини (конкретизація прав і обов'язків, юридичний зв'язок між суб'єктами); акти реалізації норм права (використання та дотримання норм права) [229, с. 145].

М.П. Кобець визначає структуру механізму адміністративно-правового забезпечення прав ВПО як таку, яка включає в себе такі елементи: об'єкт адміністративно-правового регулювання (суспільні відносини, що пов'язані із реалізацією прав і свобод ВПО); суб'єкт адміністративно-правового забезпечення (державні органи, ОМС, інші уповноважені суб'єкти); норми адміністративного права, які слугують правовою базою; адміністративно-правові відносини, що виникають у процесі реалізації відповідних норм права; а також гарантії, що включають різноманітні правові заходи, форми та методи, спрямовані на практичне втілення державної політики щодо захисту прав ВПО [89, с. 82].

Різноманітність елементів відповідного механізму залежить від характеру суспільних відносин, на які він спрямований, а також від суб'єктного складу цих відносин.

З урахуванням вищевикладеного, структуру механізму забезпечення прав і свобод ВПО можна представити як сукупність певних, властивих саме для цього механізму, елементів. До цих елементів ми можемо віднести, по-перше, нормативно-правову основу, яка є фундаментом, що визначає права і свободи ВПО, а також регулює діяльність органів державної влади, ОМС, інших суб'єктів, що здійснюють забезпечення прав і свобод ВПО. Нормативна база охоплює не лише вітчизняне законодавство, але й міжнародно-правові акти, які встановлюють стандарти прав і свобод ВПО, а також принципи та засади діяльності публічної влади щодо їх забезпечення. У загальному вигляді нормативно-правову основу механізму правового забезпечення прав і свобод ВПО можна представити у вигляді системи міжнародних правових актів, Конституції України, законів України, які

регулюють правовий статус ВПО, а також інших нормативно-правових актів, які визначають компетенцію та повноваження органів державної влади і місцевого самоврядування у цій сфері.

Другим компонентом механізму забезпечення прав і свобод ВПО є інституційна складова, яка представлена системою суб'єктів публічного та приватного права. До суб'єктів публічного права відносяться органи публічної влади – Верховна Рада України, Президент України, інші державні органи, ОМС, правоохоронні органи, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, а також суб'єкти приватного права – громадські об'єднання, міжнародні організації тощо, діяльність яких пов'язана із забезпеченням прав і свобод ВПО. Вказані суб'єкти у межах, визначених Конституцією та законами України, здійснюють забезпечення прав і свобод ВПО. Важливу роль у цій системі суб'єктів відіграють ОМС, які виконують чисельні функції щодо забезпечення прав ВПО на місцевому рівні у сферах працевлаштування, освіти, охорони здоров'я, соціального захисту тощо. Інституційна складова цього механізму відіграє ключову роль, важливим її елементом є ОМС. І це не випадково, адже ОМС, виконуючи свої функції, наділені широкими повноваженнями – як власними, так і делегованими [131, с. 108].

Третій елемент включає форми, методи та інструменти правового регулювання та впливу, використання яких дозволяє відповідним суб'єктам правовідносин забезпечувати права і свободи ВПО, а самим ВПО їх здійснювати. У механізмі забезпечення прав і свобод ВПО уповноважені суб'єкти у межах компетенції здійснюють правотворчу, правозастосовчу та правоохоронну діяльність.

Злагоджена взаємодія цих елементів спроможна упорядкувати суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням прав і свобод ВПО.

Основним суб'єктом досліджуваного нами механізму, носієм прав та обов'язків, які забезпечуються, є ВПО, тому ми не можемо оминати увагою

сутність змісту такого терміну як «ВПО», адже саме забезпечення прав і свобод пов'язано із наявністю у особи статусу ВПО.

Як зазначає О.В. Крохмальова, проблема внутрішнього переміщення та належного правового забезпечення статусу ВПО є гострою як для національного, так і для міжнародного права. Національного – адже ВПО не перетинають кордонів держави свого громадянства чи постійного проживання, тому питання правового забезпечення їх прав і свобод, а також створення механізмів їх практичної реалізації розглядається в площині національного права. Але наступне явище внутрішнього переміщення спричинене, як правило, неочікуваними і кризовими факторами і зачіпає значну кількість осіб, так як держави не завжди мають належну кількість ресурсів для оперативного й адекватного реагування. Тому поширеними є випадки надання як технічної, так і експертної та матеріальної допомоги з боку міжнародних урядових і неурядових організацій. Другою причиною того, що проблема внутрішнього переміщення має міждержавне і міжнародне значення є те, що не вирішена належно на національному рівні, вона спонукає колишніх ВПО мігрувати до сусідніх держав і навіть континентів, стаючи претендентами на статус біженців, що дуже яскраво ілюструє поточна міграційна криза в Європі. І, зрештою, третьою причиною є те, що історичний інститут правового забезпечення статусу ВПО виник у національному праві як відповідь на необхідність імплементації певних міжнародно-правових стандартів прав людини. Профільний Закон України «Про забезпечення прав і свобод ВПО» наразі максимально відображає міжнародні стандарти захисту прав таких осіб, які закріплено у Керівних принципах із внутрішнього переміщення ООН 1998 року [109, с. 142].

Аналіз наукової літератури свідчить, що поняття «внутрішньо переміщена особа» почало використовуватися у міжнародному праві у другій половині ХХ ст. До цього вживаними були такі терміни як «біженець», «переселенець», «евакуйований».

Якщо звернутися до «Юридичної енциклопедії» 1999 року, то в ній ми знайдемо узагальнення такого терміну як «переміщені особи», тлумачення якого надавалося таким чином: 1) зовнішні переміщені особи – це особи, що були насильно вивезені у період Другої світової війни 1939-1945 рр. нацистською Німеччиною та її союзниками з тимчасово окупованих ними територій для примусового використання на важких роботах; 2) внутрішні переміщені особи, тобто переміщені всередині країни [268; 129].

Схожим за походженням є термін «евакуація», який у «Юридичній енциклопедії» 1999 року визначається як «вивезення цивільного населення, підприємств, установ, майна, худоби та інших цінностей з місцевості, що перебуває під загрозою ворожого нападу у випадку збройної агресії проти держави, терористичного акту, стихійного лиха, аварій, катастроф, а також з місцевості, в якій мають здійснюватися важливі господарчі перетворення» [268].

Термін «особи, переміщені всередині країни» почали використовувати тільки в останнє десятиліття ХХ ст., коли міжнародне співтовариство вперше звернулося до цієї проблеми. У 1951 році прийнято Конвенцію ООН про статус біженців та утворено Верховний комісаріат у справах біженців. Але механізми, створені для біженців, не врахували тих осіб, які вимушені були переміщатися всередині власної країни. Адже відмінністю внутрішньої міграції є те, що особи, переміщені всередині країни, як правило, громадяни цієї держави [91, с. 259]. Для уточнення та розмежування у правовому регулюванні статусу ВПО і біженців Комісія з прав людини та Генеральна Асамблея ООН розробили відповідний акт. Завдяки ініціативі у 1998 році були ухвалені Керівні принципи з питання про переміщення осіб всередині країни, визначені принципи, які відображають міжнародні норми у сфері прав людини і положення міжнародного гуманітарного права, та принципи, які повинні застосовуватись до осіб, переміщених всередині країни. Враховуючи викладене, зараз у вітчизняному законодавстві розмежовуються

між собою статуси «біженця» [177] та «внутрішньо переміщеної особи». Основним критерієм розмежування є визначення перетину кордону держави свого громадянства або кордону адміністративно-територіальної одиниці. Тобто ВПО залишаються в межах держави постійного проживання [161], і, відповідно, мають особливий правовий статус та механізм забезпечення їх прав та свобод.

Таким чином, під внутрішньо переміщеною особою слід розуміти фізичну особу, яка постійно проживала на території держави і змушена залишити місце свого постійного проживання внаслідок об'єктивних обставин, які не залежали від її волі і намірів, таких як масове порушення прав людини, військові дії, переслідування, масові прояви насильства, окупація або анексія території, або надзвичайний стан природного чи техногенного характеру. Ця особа перебуває в межах державно визнаних кордонів і має відповідний правовий статус згідно з чинним законодавством [129, с. 153].

У Конституції України передбачені базові гарантії захисту прав і свобод ВПО, що закріплені у наступних статтях: стаття 3 Конституції проголошує людину, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність та безпеку найвищою соціальною цінністю держави. Права і свободи людини, а також гарантії їх здійснення, визначають головні напрями діяльності держави, яка несе відповідальність перед людиною за свою діяльність. Забезпечення прав і свобод особи є основним обов'язком держави; у частині 3 статті 8 Конституції України закріплено принцип прямої дії її норм, що гарантує можливість звернення до суду безпосередньо на підставі Конституції України для захисту своїх прав; стаття 55 гарантує судовий захист прав і свобод громадянина; стаття 21 проголошує рівність усіх людей у їх гідності та правах, які є невідчужуваними і непорушними; стаття 59 надає кожному право на професійну правничу допомогу, включаючи безоплатну правову допомогу у випадках, передбачених законом; стаття 64

обмежує можливість звуження конституційних прав і свобод лише випадками, передбаченими Конституцією України [102; 156].

Закон України «Про забезпечення прав і свобод ВПО» є спеціальним нормативним актом, що регулює правовий статус ВПО та визначає обсяг їх прав і гарантій. Зокрема, він гарантує право на отримання документів, які посвідчують особу та підтверджують громадянство України та спеціальний статус особи, право на працевлаштування, пенсійне забезпечення, участь у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні, доступ до медичних та освітніх послуг, соціальних виплат та пільг, збереження майнових, сімейних та економічних прав [182].

У статті 11 Закону України «Про забезпечення прав і свобод ВПО» деталізується компетенція ОМС щодо реалізації прав ВПО, включаючи інформування про можливі соціальні послуги, забезпечення житлових потреб та земельних прав, доступ до медичних закладів, освіти, а також захист прав неповнолітніх ВПО та соціальний захист інших категорій ВПО [182].

Соціальні, трудові та інші права ВПО додатково регулюються також іншими нормативними актами: законами України «Про зайнятість населення» [184], «Про відпустки» [176], «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [199], «Про соціальні послуги» [201] тощо.

Як вже зазначалося вище, ОМС є важливим суб'єктом механізму забезпечення прав і свобод ВПО, який наділений широким колом повноважень на місцевому рівні – забезпечувати реалізацію, сприяти охороні і захисту політичних, економічних, трудових, соціальних тощо прав і свобод ВПО. При цьому діяльність ОМС у цій сфері регламентується спеціальними нормативно-правовими актами, реалізується у визначених формах з використанням особливого правового інструментарію. Викладене дає змогу зазначити, що забезпечення прав і свобод ВПО ОМС забезпечується за допомогою спеціального правового механізму – механізму забезпечення прав

і свобод ВПО ОМС, який є складником, підсистемним компонентом більш широкого механізму, а саме механізму забезпечення прав і свобод ВПО. Механізм забезпечення прав і свобод ВПО ОМС є засобом реалізації публічно-владних повноважень ОМС у сфері забезпечення прав і свобод ВПО. Діяльність ОМС щодо забезпечення прав і свобод ВПО регулюється, як зазначалося вище, спеціальним законодавством [156; 245; 107].

Важливим законодавчим актом, який встановлює як власні, так і делеговані повноваження ОМС у сфері не тільки забезпечення життєдіяльності громади, але і забезпечення прав та свобод ВПО, є Закон України «Про місцеве самоврядування» [193]. Спеціальні права ОМС, а також ВПО, закріплені в Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», прийнятому 15 квітня 2014 року [183].

У Законі України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021 року визначено повноваження обласних та районних рад, сільських, селищних та міських рад у сфері національного супротиву. Так, місцеві ради здійснюють сприяння та беруть участь у підготовці та виконанні завдань національного спротиву в мирний час та в особливий період; а також забезпечують у межах відповідних видатків місцевих бюджетів належне фінансування заходів територіальної оборони місцевого значення та підготовку громадян України до національного спротиву; забезпечують життєдіяльність населення і функціонування об'єктів у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці; спряють популяризації участі в заходах національного спротиву [286].

Діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування щодо забезпечення прав та свобод ВПО регулюється системою підзаконних правових актів: постановами Кабінету Міністрів України «Деякі заходи з формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання ВПО» [47], «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо

переміщеним особам» [48], «Порядком надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування ВПО внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні» [188], «Про облік ВПО» [197], «Деякі питання фінансування соціальних послуг під час дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» [55], «Про здійснення соціальних виплат ВПО» [191], «Порядком компенсації витрат за тимчасове розміщення ВПО, які перемістилися у період воєнного стану і не отримують щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, у тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» [186] та ін.

Не можна не оминати увагою й правові акти, спрямовані на забезпечення прав і свобод ВПО, які приймаються ОМС. Наприклад, Програма створення робочих місць для ВПО та осіб, які постраждали від конфлікту в Україні [206], Програма підтримки ВПО на 2023-2025 роки [203], Програми підтримки внутрішньо переміщених та/або евакуйованих осіб на 2023-2024 роки [207], Київська обласна цільова програма «Підтримка ВПО на 2023-2025 роки» [85], «Про комплексну програму підтримки ВПО у дніпропетровській області на 2023-2025 роки» [192].

Таким чином, ОМС приймають рішення не тільки з питань підтримки громади, затверджуючи місцеві бюджети, програми соціально-економічного та культурного розвитку, але й цільові програми, які також спрямовані на вирішення конкретних проблем або розвитку певних аспектів громадського життя, зокрема підтримки ВПО. Вони є не тільки підставою для фінансування з місцевого бюджету різних заходів з підтримки ВПО, але й становлять конкретний план дій на короткострокову перспективу з вирішення всіх важливих аспектів влаштування, інтеграції, надання соціальних послуг тощо ВПО.

Як зазначалося вище, до складових елементів механізму забезпечення основних прав і свобод ВПО належать не лише норми права, які визначають

права та гарантії їх забезпечення, але і суб'єкти, що мають повноваження забезпечувати реалізацію ВПО їхніх прав та свобод. Ці суб'єкти мають здійснювати свою діяльність на основі та відповідно до Конституції України та законодавства, а також сприяти та гарантувати реальне здійснення ВПО своїх прав та свобод, створювати умови для повної їх реалізації, охорони та захисту.

У механізмі забезпечення прав і свобод ВПО ОМС мають важливе, особливе значення серед інших інституцій. Це пояснюється кількома причинами. По-перше, вони формуються не державою, а населенням відповідної місцевості і тому здійснюють свої повноваження від імені її жителів та в інтересах відповідної територіальної громади, що дозволяє їм краще розуміти потреби її мешканців. По-друге, вони поєднують в собі риси самоврядних інституцій та державних органів. Як самоврядні інституції, ОМС здійснюють забезпечення життєдіяльності і розвитку територіальних громад, але при цьому мають владні повноваження, які дозволяють прирівнювати їх до системи органів державної влади. Значення ОМСу забезпеченні основних прав і свобод полягає в наявності моральної відповідальності перед населенням, яким вони обираються яка відрізняється від відповідальності органів державної влади, що за своєю суттю є політичною.

Повсякденна діяльність ОМС орієнтована на задоволення потреб мешканців територіальних громад. У зв'язку з цим, не дивно, що саме ці органи несуть значне навантаження у сфері забезпечення прав і свобод ВПО та сприяють гарантіям їх реалізації. ОМС мають найближчий контакт з ВПО, які проживають на їх території, що робить їх ключовими у вирішенні чисельних питань, пов'язаних із забезпеченням прав цієї категорії населення.

Наразі ОМС активно займаються вирішенням питань, пов'язаних із реалізацією прав і свобод ВПО, використовуючи ефективні механізми прямого і зворотного зв'язку. Їх діяльність у цій сфері є різноманітною за

формами, методами та засобами. Вони забезпечують ВПО адміністративними, освітніми, медичними та соціальними послугами, а також сприяють їх працевлаштуванню, організації дозвілля, забезпечують житлом, створюють умови для інтеграції ВПО в місцеву громаду.

У механізмі забезпечення прав і свобод ВПО ОМС виконують низку важливих функцій, серед яких: правова, правозахисна, облікова, інформаційна, координаційна, матеріально-фінансова, контрольна та інші. Багато завдань і функцій цих органів спрямовані на створення сприятливих умов для інтеграції та підтримки цієї вразливої категорії населення.

По-перше, ОМС займаються розробкою та реалізацією програм, грантів та проектів, які націлені на поліпшення житлових умов і соціальної адаптації ВПО. Такі програми, проекти, гранти, як правило, включають в себе питання щодо житлового, медичного, освітнього та соціального забезпечення цієї категорії населення.

По-друге, ОМС сприяють формуванню та підтримці партнерських відносин між ВПО та мешканцями місцевої громади. Це може включати організацію різноманітних спільних заходів та спілкування, які сприяють інтеграції ВПО у нове соціальне середовище.

По-третє, ОМС здійснюють важливу роль у вирішенні конкретних проблем та потреб ВПО на місцевому рівні: надають консультації; здійснюють інформування; сприяють у вирішенні важливих життєвих та соціальних питань тощо.

Загалом, ОМС в Україні виконують ключову роль у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО. Зокрема, вони створюють необхідні умови щодо інтеграції ВПО у громади, забезпечують їх підтримку і задоволення соціально-гуманітарних потреб. Вони несуть основний тягар вирішення багатьох питань, пов'язаних із забезпеченням прав і свобод ВПО на місцевому рівні.

Основна відмінність у функціях ОМС в забезпеченні прав і свобод ВПО порівняно з органами державної влади полягає у наявності у місцевих органів широких дискреційних повноважень, що виникли внаслідок процесу децентралізації. Ці органи мають можливість ініціювати та впроваджувати інноваційні підходи, обираючи різноманітні формати та засоби підтримки ВПО. Наприклад, вони можуть ухвалювати програми підтримки ВПО та брати участь у реалізації різноманітних проєктів і грантів, що здійснюються за сприяння інститутів громадянського суспільства, фондів, волонтерських організацій і міжнародних установ. Право на розробку та ухвалення місцевих програм на свій розсуд є показником їх дискреційних повноважень, що відкриває можливості для впровадження ефективних і корисних ініціатив, спрямованих на підтримку ВПО.

Забезпечення прав і свобод ВПО здійснюється через основні складові досліджуваного механізму – форми, методи та інструменти, які дозволяють реалізувати, охороняти і захищати права та свободи ВПО, а також створювати умови для гарантій їх належного забезпечення.

Під формами публічної адміністрації в науці переважна більшість вчених розуміють зовнішній вираз їх дій (діяльності).

Найбільш обґрунтованою та конструктивною вважається точка зору деяких вчених, які розглядають форми діяльності як важливий структурний компонент правового статусу органів публічної влади та розмежовують юридичні та організаційні аспекти їх діяльності залежно від наслідків, що вони породжують. Правові форми складаються з однорідних дій, пов'язаних з прийняттям юридичних актів та власне мають юридичні наслідки. У контексті розглянутої теми можна виділити чотири основних типи правової діяльності ОМС: установчу, правотворчу, правозастосовчу та контрольну-наглядову [142; 271; 171].

Розподіл форм діяльності суб'єктів публічної влади на правові та неправові є досить поширеним. Однак одні вчені висловлюють сумніви у

цьому поділі, оскільки фактичні дії, що визначають організаційну форму діяльності, спрямовані на виконання повноважень виконавчих і розпорядчих органів за допомогою конкретних методів і форм, що базуються на відповідних нормах права. Деякі з цих дій служать основою для подальших юридичних дій, тоді як інші безпосередньо забезпечують виконання повноважень [28]. Інші вчені класифікують форми діяльності державних і самоврядних органів на: правові, організаційні та організаційно-правові [92].

Хоча існують різні наукові підходи до класифікації форм місцевого самоврядування, ми вважаємо за доцільне в механізмі забезпечення прав і свобод ВПО виділити правові та організаційні форми діяльності. Серед правових форм можна виділити правотворчі, правозастосовчі та правоохоронні. Правові форми мають безпосередній вплив на суспільні відносини у сфері забезпечення прав і свобод людини, у той час як організаційні форми стосуються організації та ефективного функціонування суб'єктів механізму забезпечення прав і свобод ВПО.

Правотворча діяльність ОМС проявляється у прийнятті рішень, які стосуються забезпечення прав і свобод ВПО та можуть мати нормативний характер або виявляти певні ознаки нормативності, зокрема, у вигляді меморандумів, грантів, угод про співпрацю або взаємодію тощо. У правовій діяльності ОМС можна виділити два напрями, які мають самостійні предмети відання. Це прийняття актів, в яких, відповідно до місцевих особливостей та потреб, конкретизуються, деталізуються та розвиваються норми діючого законодавства – нормотворчість, а також прийняття актів, за допомогою яких норми діючого законодавства застосовуються до конкретних, позначених нормою права правовідносин чи обставин, фактів правозастосування [41, с. 38].

Основною формою діяльності місцевого самоврядування щодо забезпечення прав і свобод ВПО є правозастосовча діяльність. За допомогою зазначеної форми діяльності місцевим самоврядуванням «забезпечується

безперервність процесу реалізації нормативно-правових приписів шляхом наділення одних учасників правовідносин суб'єктивними правами і покладення на інших відповідних юридичних обов'язків або шляхом розгляду (вирішення) питань про наслідки правових суперечок і правопорушень, а також притягнення винних до юридичної відповідальності» [41, с. 38-40]. Внаслідок здійснення правозастосовчої діяльності ОМС забезпечується реалізація більшості прав і свобод ВПО, оскільки вони мають можливість користуватися цими права та свободами внаслідок діяльності місцевого самоврядування, яке в цьому контексті виступає як зобов'язаний суб'єкт здійснення юридично значущих дій.

Правоохоронна функція ОМС у сфері забезпечення прав і свобод ВПО виявляється через механізми контролю (наприклад, розподіл коштів на соціальні виплати, на житло ВПО тощо) і моніторингу (наприклад, стеження за здійсненням обліку ВПО у громаді, за розглядом їх звернень).

Організаційна форма діяльності ОМС стосується більш управлінського аспекту, вона не передбачає виникнення правових наслідків. Організаційна діяльність, яку здійснюють ОМС має на меті створення умов для належного функціонування місцевого самоврядування у питаннях забезпечення прав і свобод ВПО. Організаційні аспекти цієї діяльності охоплюють такі сфери, як інформаційна підтримка, матеріально-технічне забезпечення, аналітична діяльність, облік та статистика. Ця форма передбачає здійснення повсякденної управлінської діяльності ОМС у контексті забезпечення прав і свобод ВПО.

Форми діяльності місцевого самоврядування в межах механізму забезпечення прав і свобод ВПО характеризуються такими рисами: складаються із системи процедур, що регламентуються чинним законодавством та спрямовані на забезпечення прав і свобод ВПО та втілюються у конкретних діях, які мають як правові наслідки, так і такі, які пов'язані із організаційною діяльністю.

У процесі здійснення публічного адміністрування важливими складовими виступають не тільки форми, але і методи його здійснення. Як стверджує Я.В. Журавель, форми і методи публічного адміністрування необхідно розглядати у нерозривному зв'язку, адже форма – первинна щодо методу. Вона свідчить про те, що дії публічної адміністрації здійснюються шляхом їх відповідного оформлення (наприклад, у правовий акт), що, як наслідок, тягне за собою юридичні наслідки [67, с. 101].

В юридичній науці надається багато визначень методів діяльності публічної влади. Під методами розуміють: сукупність універсальних та спеціальних способів і прийомів, які застосовуються органами влади під час здійснення тих чи інших функцій державного управління або в процесі розробки, прийняття та реалізації рішень щодо впливу на керовані об'єкти [57, с. 159-163]; способи й засоби впливу органів публічного управління чи посадових осіб на керовані об'єкти; вони надають можливість визначити, як саме той чи інший суб'єкт публічно владних повноважень здійснює свою повсякденну управлінську діяльність [236, с. 223-227]; способи та засоби упорядковуючого впливу суб'єктів публічного адміністрування на поведінку інших (переважно нижчестоячих) уповноважених суб'єктів і приватних осіб, що покликані забезпечити відповідність їх діяльності правовим вимогам, стабільний розвиток усієї сфери суспільних відносин, захищеність та реалізацію публічних інтересів [250, с. 117].

Як бачимо, переважна більшість вчених схиляється до розуміння методу, як способів, прийомів впливу на поведінку інших осіб. Методи діяльності ОМС виступають інструментом реалізації правових та організаційних форм у суспільні відносини, будучи результатом дій, у яких матеріалізується механізм забезпечення прав і свобод ВПО.

Як елемент механізму забезпечення прав ВПО, методи мають специфічні особливості, зумовлені характером суспільних відносин та участю ВПО як обов'язкових суб'єктів. У методах відображається публічний

інтерес – забезпечення реалізації прав і свобод ВПО у відповідній територіальній громаді. Зазначені методи втілюються у процесі публічного адміністрування місцевими органами влади та віддзеркалюють волю мешканців громади, закріплену в нормативних актах і рішеннях місцевого самоврядування. Кожна форма забезпечення прав ВПО має притаманні їй методи, що забезпечують належне виконання публічно-правових функцій ОМС.

Спроба поділу методів на види, а також їх класифікації здійснювало багато вчених, і це не випадково. Адже юридична наука та наука управління завжди перебувала та перебуває у пошуку оптимальних та ефективних засобів і способів здійснення діяльності публічною владою, реалізацію нею своїх публічних зобов'язань.

Цікава класифікація методів публічного адміністрування запропонована авторами курсу «Адміністративного права», які поділяють їх за наступними критеріями: «1) залежно від форми вираження: правові, що містяться в нормативних та індивідуальних правових актах і тягнуть за собою юридичні наслідки; неправові, які характеризуються здійсненням суб'єктом публічної адміністрації певних дій організаційного характеру (наради, інструктажі тощо); 2) за ступенем владного впливу на об'єкти: імперативні, що містять владні приписи, які зобов'язують до вчинення необхідних дій або належної поведінки; уповноважуючі, що дають змогу здійснювати певні дії; заохочувальні, що реалізуються за допомогою встановлення стимулів до правомірної поведінки суб'єктів адміністративного права; рекомендаційні, що містять рекомендації щодо здійснення певних дій необов'язкового характеру» [116, с. 702-709]. До універсальних методів вчені відносять переконання; заохочення і примус [115; 14].

І як слушно зазначає з цього приводу О.М. Вдовиченко, усі методи адміністрування впливають на суспільні відносини, зазвичай, комплексно, тому не слід протиставляти різні методи один одному, поділяючи їх на

головні і другорядні. Навпаки, їх треба розглядати в єдності та взаємозв'язку, бо їх комплексне використання сприяє оптимальному досягненню поставлених цілей [25]. Звісно, що правові та організаційні методи механізму забезпечення прав і свобод ВПО, які використовує місцеве самоврядування, будуть відрізнятися за змістом і призначенням. Так, здійснення правотворчої діяльності передбачає розроблення та прийняття рішень та розпоряджень, що передбачає використання методів правотворчої діяльності – нормативні методи. Питання фінансування, забезпечення соціальних прав ВПО втілюються завдяки методам фінансово економічного аналізу та прогнозування і стратегічного планування, конструктивного економічного обчислення, моделювання тощо. Важливими для роботи з ВПО є методи соціальної роботи, методи оцінки ефективності забезпечення потреб ВПО у житлі, наданні медичних та соціальних послуг, наданні відповідним закладам допомоги. Працевлаштування ВПО здійснюється з використанням таких методів, як соціально-економічний аналіз і прогноз, як економіка праці. Важливе значення в питаннях інтеграції ВПО відіграють також ідеологічні та психологічні методи.

Неправові методи пов'язані з організаційною формою діяльності ОМС у сфері забезпечення прав та свобод ВПО і виражаються у вчиненні різноманітних управлінських та адміністративних дій: планування, надання інструкцій, проведення нарад, координація діяльності, а також співпраця з органами державної влади та місцевими адміністраціями з метою забезпечення прав і свобод ВПО. До цих методів також належать інформаційне забезпечення та здійснення контролю за виконанням рішень, планів, розпоряджень і програм, прийнятих ОМС у цій сфері. Неправові методи характеризуються непрямим впливом на населення через вирішення проблем ВПО, а також передбачають залучення громади до вирішення місцевих питань, що стосуються забезпечення прав і свобод ВПО.

Методи взаємодії місцевого самоврядування з органами державної влади та місцевими адміністраціями у сфері прав ВПО забезпечують узгодження інтересів територіальних громад з регіональними та державними інтересами в цій галузі. Методи впливу місцевих органів на громади мають базуватися на принципах довіри, толерантності та належного інформування, спрямовані на створення умов для вирішення потреб ВПО та їх інтеграції.

Підсумовуючи вищевикладене, погоджуємося з багатьма вченими у тому, що механізм забезпечення прав і свобод ВПО можна представити як сукупність взаємопов'язаних елементів, системна взаємодія яких дозволяє забезпечити реалізацію, охорону та захист прав і свобод ВПО. До цих елементів відносяться: нормативно-правова основа (спеціальне законодавство), інституційний склад (визначених суб'єктів правовідносин – ВПО, ОМС), гарантії реалізації (умови, які є в державі і які дозволяють надані ВПО права і свободи здійснювати), та засоби, форми і методи діяльності ОМС [131, с. 108].

Цей механізм є складною багаторівневою системою з особливою структурою і власними ознаками. Кожна з цих складових відіграє ключову роль у створенні цілісної системи забезпечення прав ВПО, сприяючи ефективній взаємодії між органами влади, суспільством і самими ВПО. На відміну від вже відомих у науці елементів, основними структурними елементами механізму забезпечення прав і свобод ВПО є: 1) нормативно-правова складова (національне законодавство та міжнародні стандарти у сфері забезпечення прав і свобод ВПО, яке, по-перше, встановлює ці права та свободи, по-друге, регулює діяльність владних су'єктів по їх забезпеченню); 2) інституціональна складова (суб'єкти забезпечення прав і свобод ВПО, які представлені системою органів державної влади, місцевого самоврядування); 3) організаційно-управлінський інструментарій (засоби, методи, способи, форми забезпечення прав і свобод ВПО); 4) гарантії забезпечення прав і свобод ВПО (загальні та спеціальні, завдяки яким створюються в державі

необхідні умови, що дозволяють фактичну реалізацію, охорону і захист прав і свобод ВПО).

До ознак, за якими дозліджуваний нами механізм забезпечення прав і свобод ВПО відрізняється від тих, що були визначені у науці, відносяться: соціальне регулювання (механізм здійснює вплив на відповідні суспільні відносини у сфері забезпечення прав і свобод ВПО); організаційну єдність (виражається у специфічній діяльності всієї системи суб'єктів забезпечення прав і свобод ВПО); цілепокладеність (означає цільову спрямованість та призначення кожного елементу механізму – здійснення забезпечення прав і свобод ВПО); конективність (передбачає перебування у взаємозв'язку і взаємодії кожного елементу, спроможність спільно функціонувати); алгоритмічність (передбачає систематичний підхід у забезпеченні прав і свобод ВПО за встановленими процедурами, формами, алгоритмами тощо); послідовність (втілюється через послідовне використання форм, засобів, методів тощо, застосування яких дозволяє здійснювати забезпечення прав і свобод ВПО); поліелементність (означає, що механізм забезпечення прав і свобод ВПО складається з системи підмеханізмів, наприклад – механізму забезпечення прав і свобод ВПО ОМС. При цьому даному механізму буде притаманна такаж структура та ознаки, як і механізму забезпечення прав і свобод ВПО).

З огляду на вище викладене, механізм забезпечення прав і свобод ВПО ОМС є складником механізму забезпечення прав і свобод ВПО і являє собою систему злагодженої взаємодії елементів (правових норм, форм, засобів, методів, гарантій обох механізмів), за допомогою яких забезпечуються права і свободи ВПО у територіальних громадах.

ОМС виступають ключовими суб'єктами механізму забезпечення прав і свобод ВПО, володіючи широкими власними та делегованими повноваженнями в умовах децентралізації. Реалізуючи державну політику у сфері правового, соціального та гуманітарного забезпечення ВПО, ОМС

надають адміністративні та соціальні послуги у таких сферах як соціальний захист, забезпечення житлом, охорона здоров'я, освіта, психологічна підтримка та працевлаштування. Крім того, вони сприяють інтеграції ВПО в місцеві громади, створюючи умови для їх адаптації та активної участі в суспільному житті.

ОМС виконують особливі функції та завдання, використовуючи специфічні методи, засоби й форми управлінської діяльності, виступаючи первинною ланкою взаємодії між державою та громадою. Вони створюють умови для реалізації, охорони та захисту прав і свобод ВПО, забезпечуючи безпосереднє впровадження політик на місцевому рівні.

Інституційна спроможність ОМС є визначальним фактором у забезпеченні прав і свобод ВПО на місцевому рівні та реалізується у двох ключових формах: 1) правотворча діяльність, яка передбачає ухвалення місцевих нормативно-правових актів, розробку програм, планів та стратегій, спрямованих на забезпечення прав ВПО; 2) правозастосовча діяльність, що включає реалізацію зазначених актів та програм на практиці через відповідні заходи та управлінські рішення.

ОМС використовують три основні групи інструментів у забезпеченні прав і свобод ВПО: правові інструменти забезпечують закріплення прав ВПО на місцевому рівні через прийняття нормативних актів, програм та стратегій місцевими радами; організаційні інструменти включають координацію дій з державними органами, інститутами громадянського суспільства та міжнародними організаціями для реалізації спільних ініціатив на підтримку ВПО; фінансові інструменти передбачають використання місцевих бюджетів і залучення додаткових ресурсів у вигляді міжнародних грантів та інших джерел фінансування.

Методи діяльності ОМС варіюються від адміністративно-правових (наприклад, встановлення порядку надання соціальних послуг, координація між державними та місцевими органами) до соціально-економічних

(створення умов для інтеграції ВПО, надання соціальних послуг та підтримка їх працевлаштування). Використання цього інструментарію спрямоване на забезпечення ефективної адаптації ВПО та їх повноцінної інтеграції у приймаючі громади, що сприяє підвищенню соціальної згуртованості та розвитку місцевих спільнот.

1.2. Методологія дослідження забезпечення прав і свобод ВПО ОМС

Доказом того, що на державному рівні усвідомлено проблеми, пов'язані із забезпеченням прав і свобод ВПО, є активні наукові дослідження, результативність яких обумовлюється правильно обраною методологією та методами наукового пошуку.

Тому особливої актуальності набуває пошук оптимального комплексу методологічного інструментарію, за допомогою якого можна всебічно дослідити права і свободи ВПО, а також місце та роль ОМС у механізмі їх забезпечення. Це дозволить чіткіше ідентифікувати прогалини та проблемні аспекти у цій сфері, що сприятиме вдосконаленню правозастосовної практики та розвитку законодавства.

Правильно обрана методологія дослідження механізму забезпечення прав та свобод ВПО є важливим елементом наукової діяльності і в цілому сприяє глибшому розумінню правових і соціальних закономірностей, проблем, що виникають у взаємодії між індивідом (ВПО) та суспільством, територіальною громадою у контексті забезпечення прав і свобод ВПО ОМС.

Для отримання науково обґрунтованих та ефективних результатів дослідження механізму забезпечення прав і свобод ВПО необхідно використовувати сучасні методологічні підходи. Це стосується всіх сучасних правових досліджень, особливо з огляду на нові виклики, пов'язані з військовою агресією.

Актуальність методології виявляється на різних рівнях. По-перше, протягом тривалого часу проблематиці методології правового у юриспруденції приділялося менше уваги, що обумовлено більш теоретико-практичним підходом до дослідження відповідних явищ. Навіть при наявності багатьох публікацій, які присвячені методології досліджень тих чи інших правових явищ, основні проблеми сутності та інструментарію

методології наукового в юридичних науках залишалися невирішеними. По-друге, за останнє десятиліття в Україні спостерігається поступова трансформація парадигми сприйняття права, що формує теоретичну та філософську основу для розробки нової методології досліджень у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина. Це створює потребу в пошуку нової філософської основи для вивчення механізму забезпечення прав і свобод ВПО. По-третє, правова реальність у сфері забезпечення прав і свобод ВПО зазнає значних змін, що актуалізує наукові дослідження у цій сфері та спонукає до активного пошуку нових методологічних інструментів для її вивчення.

У науковій літературі існує кілька визначень поняття «методологія», сутність цього поняття також розглядається по-різному. Методологію можна охарактеризувати як сукупність підходів, методів, інструментів і процедур, що застосовуються у науковому дослідженні та практичній діяльності для досягнення конкретних цілей. Це можуть бути отримання об'єктивних наукових знань, розробка наукових теорій, логічне обґрунтування існуючих теорій, проведення експериментальних досліджень чи спостережень. Крім того, методологія розглядається як галузь теоретичних знань, яка вивчає природу, форми, закони, порядок і умови застосування підходів, методів, процедур та інших засобів у наукових дослідженнях та практичній правозастосовчій діяльності.

Наприклад, В.В. Копча методологію визначає як наукову дисципліну, яка стосується визначення та систематизації методів, тобто відповідних способів розпізнавання предмета дослідження. Відтак, правова методологія – це наукова дисципліна, що досліджує методи розрізнення права та правових явищ. Окремим питанням розглянемо класичні методи опрацювання емпіричних джерел: 1) метод опису (описові дослідження, як впливає із назви, описують стан справ, який існує у даний час); 2) метод концептуального аналізу (концептуальне дослідження пов'язане з якоюсь

абстрактною ідеєю або теорією); 3) метод оцінювання (оцінювальне дослідження стосується перевірки того, чи працюють правила на практиці, чи відповідають вони бажаним моральним, політичним, економічним цілям, чи відповідають законодавству, чи може працювати певна пропозиція щодо гармонізації з іноземним законодавством з урахуванням інших важливих розбіжностей у правовій системі) [103, с. 54-55].

Тобто з наведених вище визначень ми бачимо, що методологію визначають через сукупність певного інструментарію, який використовується для пізнання явищ правової дійсності. На нашу думку, таке розуміння методології не є правильним. Адже методологія не обмежується виключно формами та методами наукового пізнання. Вона є також вченням про систему принципів та основ пізнавальної діяльності, її функціональне призначення – критичний аналіз та пропозиції щодо можливих варіантів розв'язання проблеми.

У зв'язку з чим варто підтримати погляди Р.М. Шевчук про те, що методологія наукового пізнання в онтологічному аспекті розглядається як система філософських принципів пізнавальної діяльності, яка базується на загальнонаукових, міжгалузевих та галузевих принципах, методах, категоріях та теоретичних положеннях. Ця система забезпечує отримання та упорядкування нових знань про об'єктивну реальність. У гносеологічному контексті це вчення про суттєві властивості та закономірності виникнення, функціонування та розвитку різноманітних методологічних систем [264].

Методологія включає в себе весь спектр інструментарію – принципи, методи, логічну організацію, форми дослідження, структуру, які використовує дослідник, здійснюючи пізнання механізму забезпечення прав і свобод ВПО.

Методологія наукового дослідження ОМС у механізмизабезпечення прав і свобод ВПО має широкий та комплексний характер і визначається специфікою об'єкта дослідження. Вона потребує використання особливого

дослідницького методологічного інструментарію з різних наукових галузей, таких як юридичні науки, наука управління та місцевого самоврядування, фінансове та бюджетне право, право соціального забезпечення, міжнародне право тощо. Це поєднання концепційних підходів, методів, принципів і засобів дозволяє найбільш повно розкрити сутність предмета дослідження – ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО, передбачити напрями розвитку законодавства та діяльності у цій сфері, отримати нові теоретичні знання та науково обґрунтовані практичні рекомендації.

Методологія має певний спектр дослідження, до якого відносять: принципи організації та проведення наукового дослідження; різні методи наукового дослідження та способи його проведення; понятійно-категоріальну основу наукового дослідження (актуальність, проблематика, об'єкт, предмет, мета, завдання, наукова новизна, евристична цінність, теоретична і практична значущість) [224, с. 7; 269].

Ключовими аспектами обрання методології дослідження прав і свобод ВПО є чітке окреслення об'єкта та предмета дослідження, формулювання наукової мети або виявлення правових проблем, що потребують глибокого аналізу, а також вибір відповідних правових методів дослідження. Методи дослідження забезпечення прав і свобод ВПО – це ті інструменти, завдяки яким пізнається досліджуване явище і пропонуються шляхи його подальшого розвитку.

Методи наукового дослідження завжди визначаються специфікою предмета, тому вони не залишаються сталими та незмінними на різних етапах пізнавальної діяльності. Методи піддаються змінам і адаптаціям залежно від того, на який конкретний предмет спрямовані дослідження, вони змінюються разом з предметом, щоб бути належним чином придатними для його вивчення [127].

Метод – це спосіб досягнення мети. Метод об'єктивний, тому що в розроблюваній теорії дозволяє відображати дійсність та її взаємозв'язки.

Таким чином, метод є програмою побудови і практичного застосування теорії. Метод (від грецької *methodos* – спосіб пізнання) у широкому розумінні слова – «шлях до чогось», шлях пізнання, спосіб досягнення певного результату, здійснення певної діяльності. Стосовно наукового дослідження метод визначається як сукупність визначених правил, прийомів, способів і норм пізнання певного об'єкта чи явища. Спосіб – це дія або система дій, що застосовуються під час виконання будь-якої роботи, при здійсненні чогось [24; 224, с. 7; 232; 269].

Опанування методом завжди дає знання щодо способу та послідовності здійснення тих чи інших дій при розв'язанні поставлених завдань. Метод опирається на теорію (по суті, це теорія, застосована для отримання нових знань). З огляду на відмінності й різноманіття методів, вони можуть бути розділені на кілька основних груп: 1) філософські методи, які мають доволі широку сферу застосування. До них традиційно належать метафізичний та діалектичний методи; 2) загальнонаукові методи використовуються в переважній більшості наук. Кожне наукове дослідження, а тим більше відкриття має свій предметний та методологічний зміст, що веде до поетапного перегляду термінологічного апарату, факторів, передумов і підходів до тлумачення аналізованого матеріалу. Таким чином, загальні методи використовують лише на певних етапах процесу пізнання. Наприклад, індукція – на емпіричному, а дедукція – на теоретичному рівні пізнання, аналіз застосовують на початковій стадії дослідження, а синтез – лише на завершальній. Як правило, загальнонаукові методи виявляються через вимоги всезагальних методів; 3) приватні або спеціальні методи мають поширення в окремих науках або сферах практичної діяльності [30, с. 28-30].

Різноманіття методів наукових досліджень та підходів до їх класифікації за ступенем загальності та сфери пізнання дозволяють виділити наступні методи наукового дослідження органів державної влади у механізмі

забезпечення прав і свобод ВПО – філософські, загально наукові та спеціальні.

Окрему групу методів становлять методики, які розробляються для вирішення конкретної, вузької проблеми. Вибір правильної методики є ключовою умовою успішного проведення будь-якого дослідження [266]. Методика дослідження – це система правил використання методів, прийомів та способів для проведення конкретного дослідження. Свідоме застосування науково обґрунтованих методів є однією з найсуттєвіших умов успішного наукового дослідження [254; 30].

Особливе поєднання та свідоме застосування різноманітних методів і прийомів наукового пізнання ОМС в механізмі забезпечення прав і свобод ВПО формує методологічну основу нашого дослідження. Проте вивчення забезпечення прав і свобод ВПО слід починати з діалектики, яка є основним філософським методом наукового пізнання.

Діалектика – це метод пізнання, що досліджує природу, суспільство та мислення в контексті єдності з логікою та теорією пізнання. Вона встановлює фундаментальний принцип дослідження складної і суперечливої дійсності у всіх її проявах. Діалектичний підхід дозволяє пояснити причинно-наслідкові зв'язки між об'єктами, явищами і процесами, а також процеси диференціації і інтеграції. Він враховує постійну суперечність між сутністю і явищем, цілим і частиною, змістом і формою, а також об'єктивність та суб'єктивність у вивченні різних аспектів дійсності.

Завдяки діалектичному методу ОМС, їх роль, повноваження тощо у механізмі правового забезпечення прав і свобод ВПО аналізується та оцінюється з різних аспектів: вивчаються передумови виникнення відповідних суспільних відносин, їх зміст та особливості на різних етапах державотворення, а також закономірності їх розвитку, що дозволяє сформулювати ідеальну модель функціонування ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО [156; 245].

На підставі результатів дослідження механізму забезпечення прав і свобод ВПО з діалектичної точки зору ми дійшли висновку, що цей механізм є досить динамічним: процес історичного розвитку держави та зміни зовнішніх умов обумовлюють зміни як самого механізму, так і його складових елементів, серед яких є ОМС (функції, завдання, призначення тощо).

Механізм забезпечення прав і свобод ВПО тісно пов'язаний із політичною, економічною і соціальною ситуацією у державі, з іншими сферами суспільного життя. Тому ці фактори також потрібно розглядати у діалектичному зв'язку.

Діалектика має у своїй основі принцип загального зв'язку та взаємозалежності, який вказує на те, що кожен предмет, явище або процес, що вивчається, має різноманітні властивості, що можуть бути розкриті тільки через їх зв'язки з іншими. Ці зв'язки існують незалежно від свідомості і волі людини і проявляються на всіх етапах розвитку. Наприклад, при аналізі механізму правового забезпечення прав і свобод ВПО ми розглядаємо його властивості та відносимо його до інших прав, які визначені у Конституції України, у міжнародних правових актах, що, на нашу думку, мають глибокий взаємозв'язок між собою [127].

Принципи діалектики – історизм, всебічність, об'єктивність, а також її категорії єдності і боротьби протилежностей та перехід від кількісних змін до якісних сприяють отриманню глибоких знань про сучасний стан суспільних відносин у сфері функціонування ОМС в механізмі забезпечення прав і свобод ВПО, а також про перспективи їх розвитку і тенденції, що характеризують це явище правової дійсності.

Серед загальнонаукових методів дослідження ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО нами було застосовано кілька підходів. Зокрема, синергетичний підхід доповнює діалектичний метод у вивченні ОМС в контексті забезпечення прав і свобод ВПО. Нові цивілізаційні

виклики, розвиток інформаційних технологій і процеси глобалізації вимагають від нас відходу від традиційних підходів. Сучасна філософія дослідження цього явища повинна запропонувати нові основи, на яких базуватиметься механізм забезпечення прав і свобод ВПО, а також функціонування всіх його складових, зокрема ролі та значення ОМС у цих процесах, враховуючи європейський досвід і практику у сфері захисту прав людини.

Синергетика, як один з новітніх наукових напрямів, може розглядатися як провідна галузь міждисциплінарних досліджень, що охоплює всі сфери суспільного життя. Вона охоплює теорію виникнення нових якостей в цілому, що складається із взаємодіючих об'єктів (теорія самоорганізації складних систем) і міждисциплінарного підходу на основі співробітництва спеціалістів різних галузей. Синергетика – наука про взаємодію в системах різної природи та самоорганізацію складних систем – виникнення нових якостей в цілому, що складається із взаємодіючих об'єктів [174, с. 811-812; 255].

Синергетика, як методологічний підхід у пізнанні, займає вагоме місце у дослідженні прав і свобод ВПО, оскільки має особливі підходи до аналізу та розуміння складності механізму забезпечення прав і свобод ВПО, а також дозволяє глибше і ширше усвідомити роль і місце ОМС щодо забезпечення прав і свобод ВПО. Синергетика допомагає розглядати права і свободи ВПО як складну систему, що перебуває у стані постійної динаміки та взаємодії, а не просто як набір ізольованих положень чи правових явищ. Основна перевага синергетичного підходу полягає у здатності досліджувати не лише самі права та свободи ВПО, але й їх взаємозв'язки, емерджентні властивості та вплив на соціальне оточення. Замість статичного та лінійного уявлення про правові норми та правові явища, синергетика дозволяє розглядати їх як частину складної системи, що реагує на зміни у суспільстві та середовищі.

Використання синергетики при здійсненні аналізу ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО дозволяє не лише глибше усвідомити їх роль, повноваження, значення, цілі діяльності тощо, але й спрогнозувати потенційні наслідки різних правових реформ і ініціатив у цій сфері. Дослідження динаміки правових систем через призму синергетики допомагає виявити основні чинники, що впливають на ефективність забезпечення прав і свобод ВПО в діяльності ОМС, а також визначити шляхи для їх стабільності й розвитку. Ключовими принципами синергетичного підходу є моделювання системних взаємодій та застосування математичних методів для аналізу динаміки, які разом із міждисциплінарним підходом можуть бути цінними інструментами для формування більш ефективних правових політик, спрямованих на захист та розвиток прав і свобод людини.

Отже, синергетика відкриває нові горизонти для формування уявлень про ОМС в контексті механізму забезпечення прав і свобод ВПО та поглиблює розуміння їх сутності та ролі в цьому складному процесі. Дослідження ОМС в механізмі забезпечення прав і свобод ВПО з позицій синергетичного підходу може стати сполучною ланкою між діалектикою, яка зосереджується на соціальних конфліктах і пропонує шляхи розвитку відповідних явищ, та новим підходом, заснованим на синтезі та органічному поєднанні конкурентних правових явищ, що пропонує синергетика.

Наступний метод – феноменологічний, також є важливим інструментом у пізнанні прав і свобод ВПО, оскільки спрямований на вивчення та розуміння сутності та значення цих понять з точки зору самої людини, її власного досвіду та світосприйняття. Одним із ключових аспектів феноменологічного методу є акцент на суб'єктивний досвід. Він дозволяє кожній людині розкрити свої власні почуття, думки та переживання щодо прав та свобод, які вона відчуває у своєму житті. Це дає можливість краще зрозуміти, як ВПО відчувають вплив правових норм та свобод на своє самовизначення та взаємодію зі світом, вивчити процеси інтеграції та

взаємодії ВПО з жителями територіальної громади тощо. Крім того, феноменологічний підхід сприяє розумінню контекстуальності правових та моральних норм. Він дозволяє враховувати культурні, історичні та соціальні фактори, аналізувати реальні випадки, в яких права та свободи людини ВПО виявляються у всій своїй складності. Це допомагає розкрити різноманітність взаємодії ВПО з правовою системою та визначити, як ці взаємодії впливають на особистий розвиток та соціальну інтеграцію ВПО у громаді, на взаємовідносини з ОМС, а також дозволяє визначити умови, в яких виникають та реалізуються права та свободи ВПО.

Герменевтичний метод – це метод пізнання, який виник у філософії та науці, спрямований на розуміння інтерпретації текстів, символів, культурних явищ та ситуацій. Головна ідея полягає в тому, щоб розкрити смисл за текстом, виявити його глибинні значення та контекстуальні особливості. У науці герменевтичний метод допомагає в розумінні та інтерпретації складних даних та явищ. Він використовується для аналізу текстів наукових досліджень, експертних висновків та інших документів, норм права з метою розкриття їх змісту та значення. Герменевтичний підхід допомагає, по-перше, розглядати права та свободи ВПО через призму їх унікальної життєвої ситуації, враховуючи фактори, що спричинили їх переміщення, зокрема умови війни та гуманітарну катастрофу, які нею спричинені на тимчасово окупованих територіях.

Крім того, герменевтичний метод надає можливість отримати широке уявлення щодо розуміння та тлумачення законодавства, яке регулює діяльність ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО та всі інші його елементи, не лише шляхом вивчення буквального змісту законодавства, але й виявлення особливостей і проблем його практичного застосування та впливу на права і свободи ВПО, гарантії їх реалізації.

Герменевтичний метод також допомагає врахувати культурні, етнічні та соціальні особливості ВПО при дослідженні їх прав і свобод. Він сприяє

розумінню контекстуальних факторів, що впливають на сприйняття та реалізацію правових норм, дозволяє краще адаптувати законодавство до потреб цієї групи людей, що, врешті-решт, позитивно відобразиться на функціонування ОМС у механізмі забезпечення їхніх прав і свобод.

Даний метод дозволяє дослідити те, як виникає і розвивається через вплив наукової традиції, історичного розуміння права, виховання, і подібних чинників механізм забезпечення прав і свобод ВПО. Застосування цього методу в дослідженні дозволяє визначити ключові характеристики цих прав і свобод, механізм їх забезпечення – історичний контекст, цілісність, духовний вимір, а також їх нерозривний зв'язок з іншими правами. Герменевтичний метод базується на розумінні та виокремленні суті з окремих фактів. Використання цього методу дає можливість пояснити, чому протягом тривалого часу в історії суспільства використовувалася назва «біженець», «притулок» замість «внутрішньо переміщена особа», дослідити інші поняття та категорії.

Важливе значення має системний підхід, який дозволяє розглянути механізм забезпечення прав і свобод ВПО, як системне явище, виявити роль, значення та перспективи удосконалення завдань, функцій і діяльності місцевого самоврядування, як важливого складового елементу системи цього механізму.

У процесі аналізу забезпечення прав і свобод ВПО вагоме значення приділяється системному підходу, який ґрунтується на таких ознаках, як: стабільність системи; у разі зміни всередині системи здатність її структурних елементів зберігати власну структуру; автономність системи, можливість системи зберігати свою цілісність у процесі змін, які відбуваються з її структурними елементами [58, с. 149].

Системний підхід дає змогу розглядати механізм забезпечення прав і свобод ВПО як інтегровану систему, що складається із взаємопов'язаних, взаємодіючих та різноманітних елементів, а також зв'язків між ними, які

підпорядковуюються діалектиці цілого. Завдяки цьому підходу ми можемо проаналізувати зазначений механізм як систему і вивчити його складові.

Цей підхід є надзвичайно корисним для нашого дослідження, оскільки він дозволяє виявити всі елементи механізму забезпечення прав і свобод ВПО, дослідити їх структурні складові у взаємозв'язку, а також зрозуміти їхню взаємодію. Як наслідок, це сприяє з'ясуванню сутності та ролі ОМС в контексті забезпечення прав і свобод ВПО.

У рамках нашого дослідження доцільно розглянути також спеціально-правові методи аналізу ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО.

Одним з ключових підходів є порівняльно-правовий метод, який дозволяє вивчити законодавство інших країн, аналізуючи його загальні тенденції та моделі у порівнянні з вітчизняним законодавством щодо забезпечення прав і свобод ВПО. Цей метод є важливим у контексті інтеграції України в європейський правовий простір, а також у процесі адаптації національного законодавства до стандартів Європейського Союзу. Використання порівняльно-правового підходу допомагає врахувати позитивний досвід інших держав, зберігаючи при цьому національні традиції та особливості України у сфері забезпечення прав і свобод ВПО ОМС.

Доцільно було б звернути увагу, що для досягнення поставленої мети варто використати також і такі принципи пізнання, як: науковості (виключає описовість, абстрактні твердження вимагає обов'язкової доказовості тверджень, висновків тощо); історизму (передбачає розгляд будь-якого явища, процесу, дійсності в закономірному історичному розвитку, зв'язку з історичним минулим та умовами їх існування на сьогодні); об'єктивності (неупередженість, повна незалежність від світоглядних, ідеологічних та інших орієнтацій) [30, с. 33].

Методи емпіричних досліджень, як складові спеціально-правових методів, представлені методами спостереження та порівняння.

Метод статистичного спостереження дозволяє провести збір та здійснити аналіз статистичних даних, які допоможуть виявити характерні особливості, процеси та закономірності у сфері забезпечення прав і свобод ВПО. Він допомагає підтвердити діапазон та динаміку змін у досліджуваній сфері внаслідок розвитку внутрішніх та зовнішніх чинників, пов'язаних із відбиттям зовнішньої агресії країни-окупанта. Метод аналізу дозволяє розглянути моделі забезпечення прав біженців, осіб, які шукають «прихисток» в інших країнах. Застосування методу правового моделювання дозволяє провести аналіз перспектив розвитку національної моделі забезпечення прав і свобод ВПО та розробити практичні рекомендації та пропозиції щодо її удосконалення [127].

Порівняння – це пізнавальна операція, що лежить в основі міркувань щодо схожості чи відмінності об'єктів (або ступенів розвитку одного й того ж об'єкта). За допомогою порівняння виявляють якісні й кількісні характеристики предметів. Найпростішим і важливим типом відносин, що виявляються у ході порівняння, є відносини тотожності й відмінності. При цьому порівняння має зміст лише у сукупності «однорідних» предметів, що утворюють клас. Воно є основою такого логічного прийому, як аналогія і є вихідним пунктом порівняльно-історичного методу, а також методу порівняльного правознавства [158, с. 28-29]. Цей метод дозволяє виявити і співставити рівні у розвитку такого явища, як ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО в нашій країні і інших державах, прослідкувати та вивчити зміни, що відбулися і відбуваються, прослідкувати і визначити тенденції розвитку.

Серед загальнологічних методів пізнання у нашому дослідженні слід використати такі як аналіз і синтез. Аналіз – це поділ об'єкта на складові частини з метою їх самостійного вивчення. Видами аналізу є: механічний поділ; визначення динамічного складу; виявлення форм взаємодії елементів цілого; знаходження причин явищ; виявлення рівня знання та його структури

тощо. Різновидом аналізу є поділ на класи (множини) предметів на підкласи – класифікація і періодизація. Синтез – це об'єднання, реальне і розумове різних сторін, частин предмета в єдине ціле. Це не довільне, еkleктичне поєднання розрізнених частин, «шматочків» цілого, а діалектична єдність з виділенням сутності. Аналіз має переплітатися із синтезом, тобто співвідносити аналізовану частину із цілим, встановлювати її місце в цьому цілому, для чого потрібно дослідити частини в їх сутності як складові цілого [158, с. 30-31].

Метод аналізу дозволяє комплексно оцінити ОМС в механізмі забезпечення прав і свобод ВПО, зосереджуючи увагу на чинному законодавстві, міжнародних угодах та стандартах прав людини. Цей підхід передбачає детальне дослідження правових актів, судових рішень і міжнародних норм, а також їх оцінку з точки зору захисту прав і свобод ВПО, враховуючи особливості забезпечення цих прав ОМС на різних рівнях та в інших країнах. Крім того, метод синтезу допомагає об'єднати та узагальнити інформацію з різних джерел, формуючи цілісну картину ситуації у сфері забезпечення прав і свобод ВПО. Цей метод включає інтеграцію даних, дослідження їх взаємозв'язків та формулювання загальних висновків і рекомендацій.

Поряд із методом абстрагування було застосовано прямо протилежний йому метод конкретизації, завдяки якому вирізняють істотні властивості, зв'язки й відносини предметів або явищ. Він вимагає врахування всіх реальних умов, у яких перебуває досліджуваний об'єкт. У процесі пізнання досліджуване поняття рухається від абстрактного до конкретного поняття, багатшого за своїм науковим змістом [30, с. 32].

Формально-юридичний метод у праві спирається на вивчення форми права. Він нерідко застосовується при створенні юридичних категорій, коли з окремих ознак формується в ціле загальне формулювання, дається поняття юридичної явища [139, с. 63].

Формально-юридичний метод у нашому дослідженні полягає у можливості комплексного аналізу та оцінки правового статусу ВПО з огляду на законодавство та судову практику. Цей метод дозволяє детально вивчити зміст законодавчих актів, що регулюють діяльність ОМС у цій сфері, провести тлумачення відповідних норм і запропонувати власне бачення категорій, таких як «механізм забезпечення», «забезпечення прав і свобод», «права і свободи ВПО» тощо. Це сприятиме ідентифікації існуючих проблем і розробці заходів для їх вирішення ОМС, що, у свою чергу, допоможе поліпшити реалізацію прав і свобод ВПО.

Підсумовуючи вищевикладене слід запропонувати такі висновки.

Методологія дослідження органів місцевого самоврядування у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО слугує концептуальною основою і метою наукового дослідження, що охоплює визначення змісту та практичного використання методів і прийомів для глибшого аналізу процесів і явищ, пов'язаних із предметом нашого дослідження. Сполучення концептуальних підходів, методів, принципів та інструментів дослідження ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО дає змогу: максимально розкрити суть об'єкта дослідження; прогнозувати можливі напрями розвитку цієї сфери суспільних відносин; здобувати нові теоретичні знання та сформулювати практичні рекомендації для вдосконалення відповідного механізму; а також розробляти науково обгрунтовані рекомендації для подолання деструктивних явищ у цій сфері [127].

Методологія дослідження ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО є складною системою, що об'єднує різні концептуальні підходи, загальні принципи наукового аналізу, а також методи і засоби, які разом дозволяють вивчити, дослідити формування, розвиток і сучасний стан правового регулювання, місце, функції тощо ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО. Вона також враховує вплив як глобалізаційних, так і внутрішньодержавних факторів. Запропонована методологія має

синергетичний та міждисциплінарний характер, що передбачає використання методів з різних галузей знань, таких як філософія права, історія, соціологія, політологія юриспруденція, міжнародне право [127].

Методологія наукового дослідження ОМС у контексті забезпечення прав і свобод дозволила вирішити кілька ключових завдань: здійснити аналіз та розробку концептуального апарату, а саме визначити основні поняття і категорії, що стосуються механізму забезпечення прав і свобод ВПО, а також уточнити та систематизувати термінологію, пов'язану із цією темою дослідження; визначити шляхи досягнення наукової мети – вдосконалення функціонування ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО та розробити науково обґрунтовані рекомендації і пропозиції для підвищення ефективності їх діяльності; здійснити комплексний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку суспільних відносин у сфері забезпечення прав і свобод ВПО, з акцентом на роль і місце ОМС у цих процесах; забезпечити інтеграцію нових знань у наукову теорію – тобто включення нових підходів до розуміння призначення та функцій ОМС у механізмі захисту прав ВПО, що дозволило розширити теоретичні основи цієї сфери; розробити нові поняття і категорії – тобто сформулювати нові терміни, уточнити існуючі дефініції та їх адаптацію до сучасних реалій, що сприятиме вдосконаленню категоріального апарату дослідження; створити системи нових знань шляхом побудови цілісної моделі, що базується на об'єктивних даних про поточний стан та перспективи розвитку ОМС як ключового елемента механізму забезпечення прав і свобод ВПО.

У дослідженні застосовано широкий спектр наукових методів, що забезпечують всебічний підхід до аналізу зазначених питань. Проте використані методи не можуть вичерпати усіх аспектів вивчення цієї складної та багатогранної проблематики. З огляду на обмежений формат наукового дослідження, є потреба в залученні додаткових підходів, що можуть сприяти глибшому розумінню особливостей функціонування ОМС у

забезпеченні прав і свобод ВПО та підвищенні ефективності інтеграційних процесів на місцевому рівні. Таким чином, методологія дослідження спрямована не лише на аналіз наявних проблем, але й на вироблення нових теоретичних та практичних підходів до реалізації державної політики у сфері захисту прав ВПО в умовах децентралізації та зміцнення інституційної спроможності ОМС.

Застосована методологія дослідження ролі та функцій ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО дозволила досягти кількох ключових наукових результатів. По-перше, комплексно визначити роль та функції ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО. По-друге, використаний інструментарій дослідження дозволив висвітлити механізм забезпечення прав і свобод ВПО як складну, багаторівневу та багатфункціональну систему, що потребує спеціалізованого підходу для глибокого аналізу його структури, взаємозв'язків, функцій та перспектив розвитку та розкрити сутність ОМС як суб'єктів першого рівня, відповідальних за забезпечення прав і свобод ВПО на місцевому рівні. По-третє, охарактеризувати механізм забезпечення прав і свобод ВПО як цілісного феномену правової реальності. У дослідженні продемонстровано, що ефективність цього механізму, а також роль ОМС у ньому значною мірою залежать від рівня розвитку держави, демократичних процесів та верховенства права. Враховано, що права і свободи людини виступають найвищою соціальною цінністю, яка визначає орієнтири діяльності ОМС. По-четверте, розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення діяльності ОМС у контексті забезпечення прав і свобод ВПО. Завдяки обраній методології та методам дослідження сформульовано комплексні пропозиції для оптимізації правотворчої та управлінської діяльності ОМС, які спрямовані на підвищення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування, вдосконалення процедур соціальної підтримки, інтеграції ВПО та ефективного виконання ними делегованих функцій у сфері забезпечення прав і свобод ВПО.

Таким чином, використана методологія дозволила не лише розкрити сутнісні характеристики та системні взаємозв'язки механізму забезпечення прав і свобод ВПО, але й надала підґрунтя для розробки нових підходів до діяльності ОМС у цій сфері. Отримані результати сприяють формуванню науково обґрунтованих рішень для зміцнення місцевого самоврядування та підвищення ефективності державної політики у сфері забезпечення прав і свобод ВПО.

1.3. Наукові дослідження у сфері забезпечення прав і свобод ВПО ОМС

Якість будь-якого наукового дослідження напряму залежить від доступу до відповідних джерел, їх вивчення і піддання критичному аналізу. Якщо ми маємо повну та достатню інформаційну базу, що охоплює різноманітні аспекти об'єкта дослідження, це сприяє проведенню всебічного та комплексного аналізу, і, як наслідок, отримання ґрунтовних висновків. Звісно, наукові праці можуть бути вибірковими, інколи упередженими або обмеженими. Однак вони необхідні для вивчення тенденцій розвитку наукової думки у досліджуваній сфері, виявлення її закономірностей та аналізу окремих елементів, виокремлення проблем, які не досліджувалися або підлягають комплексному вивченню. Навіть за наявності багатьох джерел важко здійснити цілісне дослідження без їх систематизації та використання відповідної методології.

Проблема полягає в тому, що дослідження ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО має міждисциплінарний характер. Це питання привертає увагу не тільки вчених юристів таких галузей, як теорія права, конституційне та адміністративне право, право соціального забезпечення тощо, а також з управління і місцевого самоврядування, соціології, психології, політології, економічних наук. У таких дослідженнях аналізуються різноманітні погляди на роль, зміст і функції ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО, а також вивчається державна політика в сферах прав людини, внутрішньої міграції, децентралізації влади і реформування місцевого самоврядування. Отже, актуальність теми зумовлена потребою дослідження теоретичних і практичних досягнень представників різних галузей правової гносеології, які становлять необхідну

базу для подальшого вивчення ролі ОМС в механізмі забезпечення прав і свобод ВПО, особливо в умовах військової агресії та повоєнної відбудови.

Наукові дослідження у сфері забезпечення прав і свобод ВПО ОМС відіграють важливу роль у розумінні та вдосконаленні механізмів захисту цієї вразливої категорії населення, їх інтеграції у громаді, вирішення їх різноманітних проблем, віднесених до компетенції місцевого самоврядування.

У першу чергу наукові дослідження розкривають проблемні аспекти, з якими зіштовхуються ВПО на рівні місцевих громад. Це можуть бути питання доступу до житла, медичної допомоги, освіти, роботи та інших соціальних послуг. Наукові дослідження допомагають ідентифікувати основні виклики та запропонувати шляхи вирішення цих проблем. По-друге, наукові дослідження вивчають ефективність механізмів, які використовуються ОМС для забезпечення захисту прав і свобод ВПО. Це можуть бути законодавчі акти, програми соціальної підтримки, механізми взаємодії з іншими рівнями влади та громадськими організаціями. Дослідження допомагають виявляти переваги та недоліки існуючих підходів і пропонувати шляхи їх вдосконалення. По-третє, наукові дослідження сприяють обміну досвідом та кращими практиками між різними місцевими громадами та регіонами, допомагають ідентифікувати, узагальнити успішні стратегії та методи роботи з ВПО, які можуть бути використані і в інших контекстах. Це сприяє підвищенню ефективності діяльності ОМС у сфері захисту прав ВПО.

Наукові дослідження в галузі забезпечення прав і свобод ВПО ОМС відіграють ключову роль у розробці ефективних і цільових стратегій, які сприятимуть формуванню ефективних політик у діяльності ОМС, націлених на покращення якості життя ВПО, забезпечення реалізації їх прав і свобод, вирішення проблем, пов'язаних із захистом прав і свобод, а також інтеграцію в місцеві громади.

Значний внесок у розвиток механізму правового забезпечення прав і свобод ВПО зробили вчені, наукові ідеї та концепції яких представлені в дослідженнях, що присвячені питанням забезпечення прав людини. У даному аспекті необхідно відзначити таких як В.І. Акуленко, Ю.П. Битяк, М.С. Булкат, В.О. Боняк, С.Д. Гусарєв, В.О. Демиденко, О.В. Зайчук, І.О. Ієрусалімова, А.М. Колодій, М.І. Козюбра, В.В. Копейчиков, О.Г. Кушніренко, О.А. Михайлюк, О.В. Негодченко, Н.М. Оніщенко, М.П. Орзіх, А.С. Пазенко, О.В. Петришин, В.Ф. Погорілко, Д.М. Притика, О.В. Пушкіна, П.М. Рабінович, О.В. Скрипнюк, В.М. Селіванов, С.М. Тимченко, В.Я. Тацій, В.М. Тертишник, О.Ф. Фрицький, В.Л. Федоренко, М.І. Хавронюк, М.В. Цвік, Ю.С. Шемшученко та ін.

У зазначених працях дослідники аналізують різні аспекти забезпечення прав і свобод людини. Основні спонукальні причини наукового пошуку в цій сфері виникли після розпаду Радянського Союзу, коли виникла потреба у створенні нової моделі забезпечення і захисту прав людини. Протягом років незалежності України вітчизняні науковці внесли значний внесок у розвиток теорії прав і свобод людини, формуючи нове, суттєво відмінне розуміння цих концепцій, яке відповідає міжнародним стандартам та принципам демократичної держави. Це нове бачення природи прав і свобод людини набуло філософського та загальнонаукового значення, знайшло широке застосування в суспільних науках і стало єдиною загальною основою для теорії держави і права, а також для інших галузей права. Концепції, ідеї, погляди стали не лише засобом наукового пошуку, але й методологічним інструментом для розв'язання актуальних сучасних проблем правознавства та формулювання принципів їх вирішення.

Важливими здобутками наукових праць у сфері прав людини багатьох вчених є створення понятійно-категоріального апарату, дослідження сутності таких понять як «забезпечення», «гарантування», «реалізація», «охорона», «захист», «механізм забезпечення прав людини», «механізм захисту» та

іншими суміжними термінами, що співвідносяться з позитивними діями держави у сфері прав і свобод людини. Вказані підходи стали основою дослідження базових понять у нашій дисертації та в цілому теоретичною основою для дослідження механізму забезпечення прав і свобод ВПО.

Важливо згадати П.М. Рабіновича, який наголошує, що юридична захищеність людини та її прав – це одна з фундаментальних ознак правової держави, яка покликана закріплювати, забезпечувати і захищати природні та невідчужувані права людини як вищої цінності [213], яка можлива за умови існування спеціального механізму, причому навіть не одного, а декількох. У контексті цього В.О. Січкара переконує: «кожне окремо взяте право або свобода людини повинні бути забезпечені відповідними механізмами реалізації» [228, с. 203; 26, с. 24]. Проблематика механізму забезпечення і захисту прав людини, розроблена теоретиками права, стала основою для з'ясування сутності і змісту прав і свобод ВПО, механізму їх забезпечення ОМС, формуванню теоретичних поглядів на цю проблематику.

Різні механізми забезпечення прав і свобод людини та їх складові вивчалися на сторінках наукових досліджень М.Ф. Орзіха, О.В. Негодченка, В.М. Капіцина, В.Ф. Погорілка та інших. Так, О.В. Негодченко під механізмом правового захисту передусім вбачає динамічну систему правових форм, засобів та заходів, дія і взаємодія яких спрямовані на запобігання порушенням прав людини чи на їх відновлення у випадку порушення, котра включає такі елементи: охорона прав; захист прав; юридична допомога людині [151, с. 49; 26, с. 25].

Не зменшуючи наукової цінності зазначених досліджень, які, безумовно, становлять підґрунття для вивчення ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО, заклавши теоретичні основи для розуміння прав і свобод людини та громадянина, а також державних механізмів їх забезпечення, слід вказати на один концептуальний недолік у контексті нашого дослідження – брак комплексних наукових праць, в яких

висвітлюється роль, місце, функції, повноваження ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО. Сучасні наукові дослідження майже не містять теоретичних та практичних аспектів, пов'язаних із забезпеченням прав і свобод ВПО ОМС, також залишаються недостатньо висвітленими питання, що стосуються відповідного правового механізму та його елементів. Враховуючи предмет нашого дослідження, необхідно особливу увагу приділити формуванню базових понять і категорій, що стосуються досліджуваного явища, а також визначенню завдань, функцій, повноважень і ролі ОМС в механізмі забезпечення прав і свобод ВПО. Реалізація таких дослідницьких завдань неможлива без значних досягнень науковців, чії праці присвячені забезпеченню прав і свобод людини.

Крім того, в контексті нашого дослідження не можна оминати увагою праці тих вчених, які присвячені правовому статусу, повноваженням, функціям тощо ОМС в нашій державі. Тому глибоке вирішення дослідницьких завдань нашої роботи потребує детального з'ясування та систематизації досягнень науковців, праці яких присвячені правовому статусу та діяльності ОМС.

Залежно від характеру об'єкта наукових розвідок можна виокремити такі види правових досліджень: загальнотеоретичні дослідження, присвячені проблемам місцевого самоврядування та територіальній організації публічної влади на місцях, моделям місцевого самоврядування та їх компаративному аналізу, а також взаємодії суб'єктів місцевого самоврядування з державою (О.М. Бориславська [20], О.О. Петришин [164], С.Г. Серьогіна [225] та ін.); конституційно-правові дослідження основ і напрямів реформування місцевого самоврядування в Україні та розвитку локальної демократії (М.О. Баймуратов [6], О.В. Батанов [10], Б.В. Калиновський [81], В.Л. Федоренко [248] та ін.); політико-правові та публічно-управлінські дослідження проблем місцевого самоврядування (В.С. Куйбіда [111], М.В. Лациба [119], М.О. Пухтинський [211] та ін.); порівняльно-правові

дослідження у сфері місцевого самоврядування здійснені зарубіжними та українськими вченими (Ю.В. Георгієвський [37], В.П. Грובה [43], П.Ф. Гураль [44], О.М. Чернеженко [258] та ін.).

Про важливий аспект категорії «місцеве самоврядування» зазначає також О. Батанов, який наголошує, що місцеве самоврядування слід розглядати, насамперед, у контексті прав і свобод людини і громадянина [11, с. 182-183; 257].

Безумовно, вказані наукові праці відіграють важливу роль у розвитку теорії та практики. Розуміння природи, компетенції та ролі ОМС, запропоноване наукою, дозволяє не лише робити теоретичні висновки, але також удосконалювати законодавство та ефективніше застосовувати його на практиці.

Одним із перших наукових досліджень, присвячених ролі ОМС в механізмі забезпечення прав і свобод людини, стала дисертація І.Л. Литвиненко під назвою «Діяльність ОМС по забезпеченню конституційних прав та свобод людини і громадянина» (2002 р.). Для нашого дослідження особливо важливими є висновки, які підкреслюють наукову новизну цієї роботи. Автор зазначає, що кінцевою метою реформування місцевого самоврядування та основним критерієм успішності цього процесу є всебічне забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Крім того, у роботі обґрунтовується доцільність використання терміну «забезпечення» для опису діяльності ОМС в контексті прав громадян, оскільки цей термін є більш загальним і включає поняття захисту, охорони та реалізації. Дослідниця у роботі зазначає, що інтегруючись в систему місцевого самоврядування, конституційні права та свободи людини і громадянина отримують свій подальший розвиток, що відображає складний процес їх реалізації на місцевому рівні і це вимагає впровадження і застосування в державно-правовій науці категорії муніципальних прав та свобод людини і громадянина. Це такі права, які надають реальні можливості кожному члену

територіальної громади приймати участь у вирішенні всіх питань місцевого значення, а також користуватися матеріальними і духовними благами, які надаються за територіальним принципом. Цікавими є теоретичні висновки І.Л. Литвиненко, яка створює теоретико-правову конструкцію діяльності ОМС у сфері забезпечення прав і свобод громадян яка відбувається в рамках організаційно-правових форм і методів специфічного типу управління – муніципального управління, яке має свої особливості і відмінності від традиційних форм і методів державного управління територіями. Авторка виокремлює та досліджує ці форми і методи [120].

Не можна не відмітити дослідження Е.В. Горян на тему «ОМС в конституційно-правовому механізмі забезпечення прав і свобод громадян» (2005 р.). У вказаній праці дослідниця обґрунтувала висновок, відповідно до якого у механізмі забезпечення прав і свобод людини ОМС відіграють важливу роль, що обумовлено наявністю у них широкої компетенції майже в основних сферах людської життєдіяльності і максимальна наближеність органів та посадових осіб місцевого самоврядування до населення. Відповідно, вони забезпечують більше прав і свобод, ніж будь-який інший суб'єкт цього механізму [41, с. 6]. Вказані висновки вищенаведених наукових досліджень є актуальними і у світлі предмета нашої праці, адже не можна не заперечувати той факт, що саме ОМС у питаннях забезпечення прав і свобод ВПО сьогодні відіграють ключову роль. Однак сучасні виклики, пов'язані з військовою агресією, потребують нових теоретико-правових розробок у сфері забезпечення прав і свобод ВПО ОМС, які сьогодні є недостатньо вивченими і, як наслідок, не запропонованими юридичною наукою.

Перш за все вищенаведені теоретичні дослідження допомагають у розумінні концептуальних засад місцевого самоврядування. Вони дозволяють визначити сутність та механізми функціонування цих органів в контексті загальної системи управління. Це формує базу для подальшого розвитку законодавства та практики його застосування. Крім того, вказані

монографічні та інші праці дозволяють виявляти проблемні питання у сфері місцевого самоврядування. Науковий аналіз законодавства та практики його застосування дозволили науковцям ідентифікувати його прогалини та недоліки, які потребують вирішення. Крім того, значення теоретико-правових досліджень вчених, які вивчали проблему місцевого самоврядування, полягає і в розробці відповідної теоретичної бази: понять, категорій, принципів, положень і здійснення їх тлумачення. Такі теоретичні висновки та пропозиції, безумовно, можуть слугувати основою для удосконалення законодавства та розвитку інститутів місцевого самоврядування. Отже, теоретико-правові дослідження ОМС мають велике значення для науки, оскільки сприяють у розумінні сутності, проблем та перспектив розвитку ОМС. Безумовно, теоретичні та практичні надбання дослідників місцевого самоврядування є важливим підґрунтям для дослідження ОМС у забезпеченні прав і свобод ВПО, слугують основою для подальших висновків у нашому дослідженні.

З огляду на наведене, стає очевидною необхідність аналізу наукових досліджень ОМС у механізмах забезпечення прав і свобод ВПО.

Проблематика забезпечення прав і свобод ВПО тривалий період залишалася поза увагою вітчизняних науковців. Це було обумовлено тим, що в державі була відсутня масовість цього явища. Проблеми ВПО (вимушених мігрантів) переважно висвітлювалися на сторінках наукових праць, які були присвячені питанням міграції, забезпеченням прав біженців та шукачів притулку. Серед науковців, що окреслювали, хоча не так комплексно, проблеми вимушених переселенців можна виокремити таких, як: О.О. Бандурка, О.В. Кузьменко, С.С. Саїв, В.М. Столбовий, Н.П. Тиндик (висвітлювали питання, пов'язані з міграційними процесами в Україні); В.І. Олефір, О.А. Малиновська, С.О. Мосьондз, Ю.І. Римаренко, Т.Г. Цуркан, О.І. Пискун, І.М. Прибиткова, С.Б. Чехович (розглядали проблематику державної міграційної політики); О.В. Білозір, В.А. Гринчик, Ю.Ф. Гаврушко

(досліджували проблеми міжнародного співробітництва з питань міграції); Д.М. Ворона, І.О. Гарна, Н.М. Грабар, Р.А. Калюжний, С.М. Кременчуцький, В.М. Кузенко, А.М. Лелеко, Т.П. Мінка, К.О. Нестеренко, В.М. Снігур, Г.С.Тимчик (висвітлювали правовий статус мігрантів суб'єктів міграційних правовідносин); Д.В. Голобородько, С.Ф.Константинов, Т.П. Мінка, А.П. Мозоль О.І. Савченко (вивчали питання відповідальності за порушення міграційних правил); І.О. Грицай, Л.Р. Наливайко (досліджували сутність міграційного права).

Внутрішньо переміщені особи є категорією переселенців, правовий статус яких дуже тісно пов'язаний із статусом біженця та шукача притулку. В окремих дослідженнях, присвячених цій категорії мігрантів, почали окреслюватися особливості правового статусу ВПО. Серед робіт, які були присвячені даному напряму, можна виокремити такі, як В.П. Босий «Конституційно-правовий статус біженців в Україні: проблеми теорії та практики» (2015 р.) [20] С.В. Ківалов, Л.Р. Біла-Тіунова, К.О. Нестеренко «Адміністративно-правовий статус біженців в Україні: проблеми теорії і правового регулювання» (2013 р.) [86], С.Б. Чехович, В.П. Босий «Притулок та біженці в Україні: історія, проблеми конституційно-правового регулювання» (2016 р.) [259] та інші.

Вказані наукові дослідження теоретичних та прикладних проблем, пов'язаних з міграцією, слугують основою подальших вивчень цих процесів, у тому числі статусу ВПО, захисту їхніх прав і свобод. Безумовно, без здобутків зазначених вище та інших вчених, не можливо було б здійснити якісний прорив у пізнанні проблем захисту прав і свобод ВПО в сучасних умовах.

Варто зазначити, що після подій 2014 року значно активізувалися наукові дослідження, присвячені проблемам, пов'язаним з ВПО. Ці події змінили пріоритети багатьох наукових робіт, що призвело до переходу на нову площину досліджень і формування принципово нових підходів до

вивчення різних аспектів, пов'язаних з ВПО. З 2014 року вчені різних галузей гуманітарних наук почали, з урахуванням того, що в державі збільшується з кожним роком кількість осіб, що вимушені залишити місце свого проживання, вивчати дану проблематику під новим кутом зору. В цьому контексті слід згадати роботи Ю.І. Артюх «Правове регулювання соціального забезпечення вимушених переселенців» (2017 р.) [4], О. Рогача, М. Савчина, М. Менджул «Механізм забезпечення прав ВПО: національний та міжнародний аспекти» (2017 р.) [133], С.В. Кухтик, Ю.В. Деркаченко «Імміграція та адвокація прав біженців і ВПО» (2019 р.) [117]; В.І.Чуєнко «Правове регулювання статусу біженців в Європейському Союзі: сучасний стан і перспективи розвитку» (2019 р.) [260], О.В. Борисова та ін. «Соціальна робота з вимушеними переселенцями в сучасній Україні» (2019 р.) [235], С.М. Бубняк «Соціальне самопочуття ВПО у сучасному українському суспільстві» (2020 р.) [23] та інші [104].

В юриспруденції проблеми правового регулювання статусу ВПО досліджувалися у працях таких вчених як І.С. Басова «Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення» (2019 р.) [9], М.П. Кобець «Адміністративно-правове забезпечення прав ВПО в Україні» (2017 р.) [88], К.О. Крахмальова «Адміністративно-правове забезпечення статусу ВПО в Україні» (2017 р.) [108], В.І. Михайловський «Адміністративно-правовий статус ВПО в Україні» (2018 р.) [135], О.М. Соколов «Цивільно-правова охорона майнових прав ВПО» (2018 р.) [233], А.А. Коршун «Правовий статус внутрішньо-переміщених осіб: теоретико-правовий аспект» (2021 р.) [104], Є.М. Бовкун «Захист конституційних прав внутрішньо-переміщених осіб» (2021 р.) [17], Т.Р. Кульчицький «Правове регулювання соціального захисту ВПО в Україні» (2022 р.) [113], С.В. Мандзія «Теоретико-правові засади статусу внутрішньо-переміщених осіб» (2022 р.) [123], Л.Р. Наливайко, Н.С. Ісаєва «Соціально-економічні та культурні права і свободи ВПО: теоретико-правова

характеристика» (2023 р.) [143], Л.Р. Наливайко, А.А. Коршун «Правовий статус ВПО: теорія та практика» (2023 р.) [147], Н.Е. Кошляк «Інституційний механізм забезпечення прав і свобод ВПО в Україні: теоретико-правова характеристика» (2024 р.) [107; 104].

Науковці також почали з нових позицій вивчати проблеми формування та впровадження державної політики щодо ВПО. Варто згадати монографічні дослідження А.В. Дяченко «Механізми інтеграції ВПО в Україні» (2020 р.) [63]; Є.В. Соловійова «Механізми державного регулювання у сфері внутрішньої вимушеної міграції в Україні» (2020 р.) [234], Е.З. Зейтуллаєвої «Багаторівневе врядування процесами адаптації ВПО в Україні» (2021 р.) [75; 104].

У даному контексті слушними також є зауваження Л.Р. Наливайко та А.А. Коршун, які, обґрунтовуючи актуальність свого дослідження у 2023 році, зазначають, що «... ВПО сьогодні в Україні – це близько 5 млн осіб (станом на жовтень 2022 р.; за неофіційними даними може бути значно більше), які були змушені залишити постійні місця свого проживання внаслідок широкомасштабного воєнного вторгнення російської федерації на територію України й потребують особливого захисту та гарантування своїх прав. Тож проблематика правового статусу ВПО містить широке коло різноманітних теоретичних та практичних питань та потребує подальшого комплексного вивчення і систематизації існуючих теоретичних здобутків та практичних напрацювань, ... адже напрацювання можуть бути використані для удосконалення чинного законодавства та правозастосування у цій сфері, розробки механізму забезпечення прав і свобод ВПО» [147, с. 8-9].

Існуючі виклики та загрози, пов'язані з військовою агресією, а також постійне зростання числа ВПО в Україні, спонукають до пошуку нових підходів, форм і методів діяльності ОМС щодо забезпечення їх прав і свобод.

У цьому контексті особливо варте уваги монографічне дослідження Н.Е. Кошляк під назвою «Інституційний механізм забезпечення прав і свобод

ВПО в Україні: теоретико-правова характеристика», завершене в 2024 році. Це дослідження присвячене аналізу функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування у забезпеченні прав і свобод ВПО. Значущість роботи полягає в тому, що вона є однією з перших сучасних наукових праць, яка висвітлює проблеми інституційного механізму забезпечення прав і свобод ВПО в Україні в умовах євроінтеграції, воєнного стану та повоєнного періоду, а також пропонує шляхи їх вирішення.

Такий комплексний підхід дозволив авторці роботи визначити інституційний механізм забезпечення прав і свобод ВПО як цілісну систему упорядкованих елементів. Авторка сформулювала концепцію взаємодії інститутів громадянського суспільства як суб'єктів забезпечення прав і свобод ВПО з державою, виокремила напрями діяльності місцевої влади з ВПО, розділивши їх на кілька складових: 1) ВПО, які перемістились після 24.02.2022 р.; 2) ВПО, які переміщувались з 2014 р. до повномасштабного вторгнення; 3) ВПО, які зазнали повторного переміщення через подібні обставини; 4) особи, які на законних підставах представляють/підключаються про ВПО [107, с. 26-27].

Поряд з цим, проблеми ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО в даному дослідженні висвітлюються фрагментарно, і тому багато питань, пов'язаних із таким забезпеченням і діяльністю, не було піддано критичному аналізу, і, як наслідок, не було запропоновано науково обґрунтованих шляхів їх вирішення.

Наступною роботою, яка підготовлена після повномасштабного вторгнення і на яку б хотілося звернути увагу – монографічне дослідження С.В. Мандзія «Теоретико-правові засади статусу ВПО в Україні» (2022 р.) [123]. На нашу думку, значним досягненням цієї роботи є обґрунтування потреби у створенні наукової концепції розвитку законодавства у сфері забезпечення прав і свобод ВПО в Україні. Пропозиції до Закону України

«Про забезпечення прав і свобод ВПО» є слушними, враховуючи сучасні умови воєнного стану.

С.В. Мандзій у дослідженні детально розглядає актуальні проблеми правового статусу ВПО. Проте в його роботі не було звернено уваги на питання забезпечення прав і свобод ВПО ОМС. Внаслідок цього багато проблем, що стосуються реалізації, охорони та захисту правового статусу ВПО, залишилися недостатньо вивченими.

У науковій праці Л.Р. Наливайко та А.А. Коршун «Правовий статус ВПО ...» основну увагу зосереджено на теоретико практичних проблемах правового статусу ВПО (2023 р.) [147].

Проаналізовано проблематику структури правового статусу ВПО, досліджено її складові елементи. Цікавими є висновки, що стосуються забезпечення політичних прав ВПО. Зокрема, автори монографії обґрунтовують думку, що на загальнодержавному та місцевому рівні ВПО потребують ефективного політичного представництва з урахуванням їх вразливого становища. Крім того, звертають увагу на те, що відступ держави від забезпечення політичних прав і свобод громадян не може бути здійснено на підставі факту внутрішнього переміщення, окреслюють напрями державної житлової політики, яка має бути спрямована на забезпечення житлових прав ВПО, досліджують гарантії забезпечення правового статусу ВПО та пропонують відповідний механізм їх реалізації [147].

Разом з цим, комплексно проблематика щодо забезпечення правового статусу ВПО ОМС не вивчалася. Проте, безумовно, вказана праця є вагомим науковим здобутком для подальших досліджень у сфері забезпечення прав і свобод ВПО.

Актуальним і своєчасним є також дослідження Т.Р. Кульчицького (2022 р.), присвячене проблемам соціального забезпечення ВПО. У цьому дослідженні автор: описав правовий статус внутрішньо переміщеної особи як суб'єкта права на соціальний захист; визначив термін соціального захисту для

ВПО і вивчив юридичні гарантії цього захисту; проаналізував соціальні виплати, які отримують ВПО; виявив особливості їх пенсійного забезпечення; дослідив правові аспекти соціального захисту ВПО у контексті зайнятості; розкрив гарантії реалізації їх права на житло; описав послуги соціальної інтеграції та реінтеграції як один із видів соціального захисту для ВПО [113]. За результатами автором запропоновано цілком слушні пропозиції щодо зміни законодавства, яке регулює питання соціального забезпечення ВПО.

Незважаючи на ґрунтовність проведеного Т.Р. Кульчицьким вивчення проблем соціального забезпечення ВПО, знову ж таки, комплексно питання забезпечення ОМС соціальних та інших прав ВПО в роботі не розглядалися. Крім того, сучасні процеси зростання ВПО в державі потребують нових знань у сфері соціального забезпечення ОМС соціальних прав ВПО.

Цікаве та детальне дослідження сучасних проблем забезпечення соціально-економічних прав і свобод ВПО проведено Л.Р. Наливайко та Н.С. Ісаєвою у монографії «Соціально-економічні та культурні права і свободи ВПО: теоретико-правова характеристика» (2023 р.). У цій праці автори аналізують питання соціально-економічного забезпечення прав і свобод ВПО, досліджують актуальний стан нормативно-правового регулювання та гарантії соціально-економічних і культурних прав і свобод ВПО. Вони також обґрунтовують потребу створення єдиного реєстру житлового фонду для ВПО, а також удосконалення правового регулювання діяльності державних органів, ОМС та громадських організацій та їхньої взаємодії [143].

Незважаючи на значущість та актуальність даного дослідження, слід вказати, що питання функцій, завдань, повноважень місцевого самоврядування у забезпеченні соціально-економічних і культурних прав ВПО в даному дослідженні комплексно не висвітлювалися.

Кількість наукових доробок, присвячених проблемам забезпечення прав і свобод ВПО ОМС за останні роки суттєво зросла. Підтвердженням цього є чисельні наукові статті, аналітичні звіти, міжнародні конференції та семінари, в яких висвітлюються ці проблеми.

Авторським колективом Інституту економіки промисловості НАН України підготовлено монографію «ВПО: від подолання перешкод до стратегії успіху», у якій здійснено оцінку масштабів вимушеного переселення мешканців Донецької та Луганської областей; визначено законодавчі підстави формування умов і можливостей правового захисту ВПО, окреслено стратегічні напрями щодо їх соціального забезпечення та матеріальної допомоги [36; 63].

Проблеми ВПО та шляхи їх вирішення запропоновані також у аналітичному дослідженні Ю.Б. Каплан на тему «Особливості інтеграції та адаптації ВПО у нових територіальних громадах: питання реалізації політичних прав і свобод» [83]. У даному дослідженні піднімаються питання важливості дотримання політичних прав і свобод ВПО, у тому числі в межах відповідної територіальної громади.

Громадська організація «Громадський холдинг «Група впливу»» в партнерстві з громадською організацією «Донбас СОС» у рамках проекту «Зміцнення потенціалу Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», який виконується Програмою розвитку ООН в Україні та фінансується Міністерством закордонних справ Данії, запропонувала аналітичний звіт, метою якого став аналіз основних положень нормативно-правових актів, які стосуються сфери забезпечення прав і свобод ВПО, а також громадян, які проживають на тимчасово окупованій території Донецької та Луганської областей, виявлення основної проблематики щодо умов їх реалізації, причин і чинників, які можуть на це впливати, а також надання конкретних практичних рекомендацій щодо вдосконалення існуючої

нормативно-правової бази та правозастосовної практики в Україні задля підвищення рівня захисту цієї категорії громадян [74].

Проблеми дискримінації ВПО щодо права на безпосередню участь у місцевому самоврядуванні, а також права отримувати соціальну підтримку (зокрема матеріальну), передбачену місцевими цільовими програмами та іншими місцевими нормативно-правовими актами, висвітлені у аналітичному звіті на тему «Дослідження локальних політик і програм: як ВПО долучені до життя громади» [60]. Цікавим також є дослідження «Оцінка потреб ВПО у психосоціальній підтримці», проведене у 2023 році в рамках проєкту «Створення центрів комплексного реагування та надання підтримки постраждалим від гендерно зумовленого насильства: інтеграція базової допомоги постраждалим на Сході та Півдні України» [61].

Варіанти забезпечення прав і свобод ВПО пропонують у своїх наукових статтях А.В. Дяченко [64], О.В. Перепелюкова [163], Б.О. Логвиненко [121], Є.О. Широкова [265]. І.Г. Музиченко [140], І.Я. Швець [263], А.О. Волкова [33], О.Т. Риндзак [218], О.О. Іляшко [78], О.М. Непомнящий [152]. Не можна не погодитися з поглядами, викладеними у наукових статтях С.В. Мінакової [137], Л.Р. Наливайко [288; 287; 146; 145], А.В. Миколюк [134], Т.О. Проценко [209], Ю.М. Рижук [217], Л.М. Сіньової [227] у частині щодо удосконалення діяльності ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО.

Як зазначає А.В. Дяченко [63], важливим кроком у питанні забезпечення інтеграції ВПО є проведення навчальних семінарів, тренінгів, нарад для тих суб'єктів, які мають цю діяльність здійснювати: «Ключові проблеми захисту прав постраждалих в умовах повномасштабної збройної агресії проти України» [87]; «Засідання Регіонального координаційного штабу з питань забезпечення реалізації прав і свобод ВПО у Дніпропетровській області» [73], «Захист прав ВПО: судді ВС висвітлили актуальні питання» [221].

Підсумовуючи аналіз монографічних досліджень, присвячених проблемам ВПО, слід зауважити, що незважаючи на підвищену увагу науковців до такої актуальної теми, не всі аспекти залишаються дослідженими. Зокрема, комплексне наукове дослідження ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО не проводилося. У деяких наукових працях ці питання висвітлювалися фрагментарно, дослідження інших вже є дещо застарілими і не відповідають сучасним викликам та реаліям, які пов'язані з військовою агресією і постійним збільшенням кількості ВПО [128].

Аналіз наукової літератури, присвяченої різноманітним проблемам ВПО відіграє ключову роль у розумінні та необхідності дослідження багатьох неокреслених питань, які стосуються ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО. ВПО – це люди, які змушені залишити свої домівки внаслідок конфліктів, насильства, природних катастроф або інших небезпек. Цей феномен має серйозні наслідки для суспільства та самих постраждалих осіб, тому розуміння механізмів їх захисту та підтримки ОМС має велике значення, адже вони зараз несуть основний тягар, пов'язаний із правовим, соціальним захистом ВПО, реалізацією ними прав і свобод, інтеграцією тощо [128].

Аналіз монографічних досліджень, присвячених проблематиці ВПО свідчить, що у наведених вище працях аналізуються різні підходи до забезпечення їх прав, зокрема через прийняття спеціальних законів та політик, створення механізмів соціальної підтримки, а також розвиток міжнародного співробітництва в цій сфері. Дослідження в цій галузі дають змогу оцінити ефективність існуючих інструментів, які використовуються державою для забезпечення прав і свобод ВПО, а також виявити нові можливості для поліпшення законодавства та його практичного застосування. Важливою складовою аналізу наукової літератури є також порівняльний підхід, який використовують дослідники для вивчення зарубіжного досвіду різних країн у забезпеченні прав і свобод ВПО. Це

дозволяє визначити найкращі практики та адаптувати їх до власних умов, сприяючи розвитку міжнародного співробітництва в цій сфері та вирішенню питань, пов'язаних із відновленням після війни.

Вивчення теоретичних положень проаналізованих нами наукових досліджень свідчить, що чітке визначення таких базових понять у теорії права, як «внутрішньо переміщена особа», «забезпечення», «механізм забезпечення», «права і свободи ВПО», «здійснення прав і свобод ВПО», «інтеграція ВПО», «захист прав ВПО», «забезпечення прав і свобод ВПО ОМС» тощо залишається доволі складною та нерозв'язаною проблемою, рішення якої дозволило б вирішити багато розбіжностей не тільки серед вчених, але й у законодавстві та практиці його застосування, а також при прийнятті відповідних рішень суб'єктами правотворчої та законодавчої діяльності.

На основі проведеного аналізу наукової літератури з питань прав і свобод ВПО та діяльності ОМС у контексті їх забезпечення, можна зробити висновок про актуальність дослідження функціонування ОМС у цій сфері, особливо в умовах війни та тимчасової окупації частини території України. Ці процеси підкреслюють необхідність поглибленого розуміння ролі ОМС як ключових суб'єктів механізму забезпечення прав і свобод ВПО.

Проте слід зазначити, що недоліки чинного законодавства, новітні виклики та недостатня кількість наукових напрацювань щодо функцій та завдань місцевого самоврядування щодо забезпечення прав і свобод ВПО суттєво ускладнюють реалізацію прав і свобод ВПО, передбачених Конституцією та законами України. В умовах зростаючої ролі ОМС у забезпеченні прав і свобод ВПО виникає необхідність у більш ґрунтовному підході до вивчення цієї проблематики, який включає комплексну теоретичну розробку рекомендацій та пропозицій для вдосконалення діяльності ОМС.

Особливо важливим є уточнення понятійного апарату та змістовних характеристик елементів механізму забезпечення прав і свобод ВПО, що

сприятиме ефективному функціонуванню місцевого самоврядування. Це завдання є ключовою умовою для розвитку сучасної правової науки та підвищення якості управлінських процесів на місцевому рівні.

Однак, попри актуальність цієї тематики, теоретичні та практичні аспекти діяльності ОМС у забезпеченні прав і свобод ВПО залишаються недостатньо дослідженими. Це підкреслює необхідність подальших наукових розвідок, спрямованих на вироблення нових підходів та вдосконалення механізмів місцевого управління, що забезпечить належний захист прав ВПО і сприятиме їх соціальній інтеграції та стабільному розвитку територіальних громад.

Підсумовуючи викладене, ми дійшли наступних висновків.

Аналіз та систематизація наукових досліджень свідчить про відсутність належної уваги з боку науковців до ролі і функцій ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО, що, у свою чергу, створює серйозні перешкоди для розробки ефективних стратегій на рівні місцевих громад. Місцеві органи влади виступають ключовими суб'єктами у процесі реалізації прав ВПО, оскільки вони найближче розташовані до цих людей і безпосередньо взаємодіють з ними в контексті надання житла, соціальних послуг, працевлаштування та здійснення іншої підтримки. Однак, у наукових дослідженнях рідко висвітлюються такі важливі питання, як чітка регламентація завдань місцевого самоврядування в цій сфері, механізми їх взаємодії з центральною владою та громадськими організаціями, а також наявність необхідних ресурсів для виконання цих завдань. В умовах воєнного стану та тривалої кризи, викликаній масовими переміщеннями населення, цей аспект набуває особливої актуальності. Відсутність комплексного наукового аналізу та конкретних науково обґрунтованих рекомендацій щодо оптимізації ролі ОМС в механізмі забезпечення прав і свобод ВПО обмежує ефективність їх діяльності. Невирішеність цих питань також негативно впливає на узгодженість дій між різними рівнями влади та громадськими

ініціативами, що є критично важливим для створення стабільного та дієвого механізму забезпечення ОМС прав і свобод ВПО в Україні.

Наукові дослідження, присвячені забезпеченню прав і свобод ВПО ОМС, мають міждисциплінарний характер. Це дозволяє аналізувати проблему з огляду на різні правові галузі, а також враховувати наукові надбання теорії управління, соціології, політології, економіки, психології тощо. Такий підхід сприяє формуванню комплексного розуміння механізму забезпечення прав і свобод ВПО на різних рівнях. У відповідних наукових працях вже акцентується важлива роль ОМС у забезпеченні прав і свобод ВПО, а також звертається увага на те, що ефективність їх діяльності має значний вплив на реалізацію політичних, соціально-економічних, культурних та інших конституційних прав і свобод ВПО. Поряд з цим, аналіз наукових джерел вказує на брак комплексних і ґрунтовних досліджень, які присвячені функціям та діяльності ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО. Багато аспектів цієї діяльності залишаються недостатньо вивченими, що потребує подальшого розвитку теоретичних та практичних знань у цій області.

Таким чином, не заперечуючи наукову цінність зазначених вище досліджень, які присвячені органам місцевого самоврядування у частині щодо забезпечення прав ВПО, варто все ж таки зазначити на їх фрагментарності, відсутності системності і цілісності наукових підходів до вивчення вказаних проблем. Підходи більшості проаналізованих вище нами досліджень щодо вивчення місцевого самоврядування у забезпеченні прав і свобод ВПО, як правило, мають загальний характер або зводяться до вивчення окремих сфер суспільних відносин чи прав ВПО (трудові, житлові, соціальні тощо), без приділення критичної уваги комплексному підходу до розкриття вказаних проблем та системності у пропонуванні шляхів їх вирішення.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що питання змісту, ролі та призначення органів місцевого самоврядування у механізмі забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб досі не отримали належного та комплексного висвітлення. Крім того, недостатньо уваги приділено уніфікації та систематизації термінологічного апарату, законодавчих норм і ключових елементів цього механізму. Відсутність систематизованого підходу створює істотні перешкоди для формування цілісної наукової концепції, необхідної для ефективного вирішення проблем, пов'язаних із реалізацією прав і свобод ВПО на рівні місцевого самоврядування.

Ця концептуальна прогалина ускладнює розуміння проблемних аспектів забезпечення прав і свобод ВПО, що призводить до виникнення нових дискусій як на теоретичному, так і на прикладному рівнях. Відсутність чіткого та уніфікованого підходу ускладнює не лише науковий аналіз, але й практичне застосування законодавчих норм, спрямованих на забезпечення прав ВПО.

Крім того, відсутність узгоджених поглядів бачення напрямів вдосконалення правового регулювання та практичної діяльності ОМС у цій сфері знижує ефективність їх роботи. Це підкреслює важливість подальших наукових досліджень, спрямованих на вироблення комплексних підходів до регулювання та оптимізації діяльності ОМС у сфері забезпечення прав і свобод ВПО. Лише на основі системного та уніфікованого підходу можливо досягти належного рівня реалізації та захисту прав ВПО на рівні місцевих громад та підвищити ефективність державної політики у сфері внутрішньої міграції.

1.4. Процес інтеграції ВПО у громаді та її компоненти: теоретико-правовий аспект

Внаслідок збройної агресії мільйони українських громадян були змушені здійснити масштабне внутрішнє переміщення, залишивши місця постійного проживання. Це призвело до надзвичайної гуманітарної катастрофи в Україні. Різка зміна соціального статусу, втрата матеріальних ресурсів і житла, а також соціальних та родинних зав'язків та добробуту на тлі шоку від пережитої надзвичайної ситуації – все це супроводжує такі переміщення. Тривалість перебування у статусі ВПО призвела до зміни проблем, пов'язаних із цим процесом, і, відповідно, напрямів державної політики. Потребують змін і питання щодо створення рівних умов для реалізації прав, свобод та інтересів ВПО у громаді та вирішення проблемних питань інтеграції [132].

У цих процесах громада, яка приймає ВПО, має вирішальне значення, оскільки саме на неї лягає відповідальність за забезпечення прав та інтеграцію ВПО. Проте цей процес часто супроводжується конфліктами, які можуть негативно вплинути на рівень безпеки та правопорядку в громаді. Присутність ВПО у приймаючій громаді створює проблеми не лише в контексті соціальної адаптації, але й у сфері конкуренції за ресурси, необхідні для життєдіяльності та забезпечення безпеки регіону. Очевидно, що ВПО потребують зовнішньої підтримки для подолання складних життєвих обставин. На початку процесу внутрішнього переміщення державне регулювання було недостатнім, тому вирішення проблем, пов'язаних з цим процесом, безпосередньо залежало від інтеграційного потенціалу приймаючої громади та її членів. Інтеграція ВПО в приймаючі громади є критично важливою, особливо в умовах триваючої війни та економічної кризи, коли зростає соціальна напруга. Тому актуальність ефективної інтеграції у громаду ВПО не можна недооцінювати, адже це

дозволяє їм реалізувати свій економічний, соціальний, політичний і культурний потенціал, а також допомагає уникнути маргіналізації та виключення з життя громади [132].

ВПО – це люди, які були змушені залишити свої домівки через збройний конфлікт, насильство, порушення прав людини або природні катастрофи, але залишилися в межах своєї країни. В нашій державі проблема ВПО набула особливої актуальності після початку збройного конфлікту на сході країни та анексії Криму в 2014 році і посилилася після військових дій 2022 року. ВПО є однією з найбільш вразливих категорій населення, які потребують особливої уваги та підтримки з боку держави та суспільства. Інтеграція ВПО у нових громадах є важливим аспектом їх благополуччя та соціальної стабільності в країні загалом. Цей процес є складним та багатограним, і його успіх залежить від ефективної взаємодії держави, місцевої влади, громадських організацій та самих ВПО. Цей процес вимагає комплексного підходу та ефективного правового регулювання.

ОМС, територіальні громади сьогодні стикаються з великими труднощами з питань інтеграції ВПО, їх влаштування, надання соціальних та інших послуг. Так, однією із складних проблем є забезпечення ВПО належним житлом. Тимчасове житло часто не відповідає стандартам комфорту та безпеки, що створює труднощі для довготривалого проживання. Багато переселенців не можуть дозволити собі придбати або орендувати житло через високі ціни, що призводить до необхідності пошуку тимчасових рішень, таких як гуртожитки або колективні центри розміщення. Громади часто стикаються з браком житлових ресурсів, що призводить до перенаселення та погіршення умов життя як для ВПО, так і для місцевих жителів.

Важливою і одночасно складною є проблема працевлаштування ВПО. ВПО часто стикаються з проблемами при пошуку роботи. Відсутність трудового стажу в нових місцях, утрата попередніх професійних зв'язків, а

іноді й документів, значно ускладнюють процес працевлаштування. Відсутність стабільного доходу призводить до економічної нестабільності, що негативно впливає на загальний добробут ВПО та їх сімей. Громади мають знаходити способи створення нових робочих місць та залучення ВПО до економічної активності, що може включати навчальні програми, курси підвищення кваліфікації та підтримку підприємництва.

Діти та молодь з числа ВПО часто стикаються з труднощами у доступі до якісної освіти. Перевантажені школи, проблеми з визнанням попередніх академічних результатів та адаптація до нових навчальних програм створюють додатковий стрес для дітей та їх родин. Переселенці часто стикаються з проблемами реєстрації у медичних закладах, що ускладнює отримання необхідної допомоги. Особливо це стосується людей з хронічними захворюваннями, інвалідів та літніх осіб, які потребують постійного медичного нагляду. Важливо забезпечити достатню кількість навчальних місць та медичного персоналу, а також створити умови для безперешкодного доступу ВПО до цих послуг. Вирішення цих завдань також лежить на органах місцевого самоврядування і відповідних територіальних громадах.

Не можна не звернути увагу також на те, що пережиті травми та стрес, пов'язані з вимушеним переселенням, негативно впливають на психологічний стан ВПО. Недостатня кількість фахівців, відсутність спеціалізованих програм та обмежений доступ до психологічної допомоги значно ускладнюють процес адаптації та інтеграції в нові громади. Громади повинні забезпечити доступ до психологічної допомоги та підтримки, щоб допомогти ВПО подолати ці труднощі та успішно інтегруватися в нове середовище. Це включає створення центрів психологічної допомоги, гарячих ліній та груп підтримки.

У зв'язку з чим інтеграція ВПО у місцеві громади є викликом як для самих переселенців, так і для приймаючих громад. Стереотипи, недовіра та

відсутність взаєморозуміння можуть призводити до соціальної ізоляції ВПО. Саме тому інтеграція ВПО в Україні вимагає комплексного підходу та значних зусиль з боку держави, місцевої влади, громадських організацій та міжнародних партнерів. Рішення проблем, пов'язаних із житлом, зайнятістю, освітою, охороною здоров'я та психологічною підтримкою, потребують скоординованих дій та довгострокових стратегій. Тільки таким чином можна забезпечити успішну інтеграцію ВПО, що сприятиме соціальній стабільності та процвітанню країни в цілому.

Залучення ВПО до громадського життя та прийняття рішень є ключовим аспектом їх інтеграції. Важливо, щоб переселенці відчували себе частиною громади та мали можливість впливати на процеси, що стосуються їх життя. Це може бути досягнуто через створення консультативних рад, участь у громадських слуханнях та залучення до місцевих ініціатив.

Отже, інтеграція ВПО – це комплексний і багатогранний процес, який включає в себе заходи, спрямовані на забезпечення повноцінного включення переселенців у соціальне, економічне та культурне життя приймаючих громад. Це означає створення умов, за яких ВПО можуть жити гідно, реалізовувати свої права і можливості, взаємодіяти з місцевим населенням на рівних засадах і брати активну участь у суспільному житті.

Вирішення проблем інтеграції ВПО у громаді неможливо без з'ясування сутності цього поняття та його елементів.

У словниках під поняттям «інтеграція» розуміють (від лат. *integratio* – поповнення, відновлення) – об'єднання будь-яких елементів в одне ціле, а також поєднання та координація дій різних частин цілісної системи; процес взаємозближення і взаємодії окремих структур [66]. Протилежне – дезінтеграція. Інтеграцію розглядають у такому контексті: економічна – узгоджений розвиток і взаємне доповнення підприємств, галузей господарства, регіонів, держав у інтересах ефективнішого використання ресурсів; зближення, об'єднання економік; соціальна – наявність

упорядкованих відносин між індивідами, групами, організаціями, державами; біол. процес упорядкування, узгодження і об'єднання структур і функцій у цілісному організмі, характерний для живих систем на кожному з рівнів організації їх. У фізіології – функціональне об'єднання окремих фізіологічних механізмів у складну координовану пристосувальну діяльність цілісного організму [230]. У сучасному тлумачному словнику української мови за загальною редакцією В.В. Дубічинського, інтеграцію визначено як об'єднання чого-небудь у єдине ціле [239, с. 365]. Тлумачний словник Оксфордського університету розглядає інтеграцію як «акт чи процес поєднання двох чи більше частин таким чином, щоб вони функціонували разом» [289, с. 675].

У науці склалося дуже багато концепцій та теорій інтеграції. Інтеграцію і інтеграційні процеси розглядають у багатьох сферах і значеннях. Наукове тлумачення поняття «інтеграція» варіюється залежно від контексту і сфери суспільних відносин, в якій вона застосовується. Загалом інтеграція розглядається як процес об'єднання різних елементів в єдине ціле, з метою забезпечення гармонійного функціонування та взаємодії цих елементів. Розглянемо декілька підходів до тлумачення інтеграції у різних науках.

У соціології інтеграція розглядається як процес включення індивідів або груп в соціальну структуру, де вони взаємодіють на основі спільних цінностей, норм та інституцій. Соціальна інтеграція означає гармонійне співіснування та співпрацю різних соціальних груп, мінімізацію конфліктів і сприяння соціальній згуртованості. Соціологи досліджують, як різні фактори (економічні, культурні, політичні) впливають на рівень інтеграції в суспільстві. Інтеграція у соціології є процесом об'єднання різних соціальних груп, індивідів та інституцій в єдину систему або суспільство, з метою досягнення гармонії, стабільності та спільного розвитку.

Сутність соціальної інтеграції включає кілька ключових аспектів: вона сприяє створенню почуття єдності та спільності між членами суспільства. Це

включає формування загальних цінностей, норм і цілей, що допомагають підтримувати соціальну згуртованість і уникати конфліктів. Соціальна інтеграція передбачає включення всіх соціальних груп в активне життя суспільства, незалежно від їх етнічного походження, релігійних переконань, соціально-економічного статусу чи інших відмінностей. Це означає забезпечення рівного доступу до можливостей, ресурсів і прав (інклюзія, інтеграція інвалідів, осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах, бездомних громадян, інтеграція ВПО тощо).

Соціальна інтеграція забезпечує стабільність і порядок у суспільстві, сприяючи зменшенню соціальних конфліктів та антагонізму. Гармонійне функціонування різних соціальних груп зменшує ймовірність соціальних потрясінь; процес інтеграції сприяє формуванню спільної ідентичності та почуття належності до єдиної спільноти. Це може включати національну, регіональну або культурну ідентичність, що допомагає об'єднувати людей на основі спільних цінностей та історії.

Соціальна інтеграція створює умови для соціальної мобільності, дозволяючи індивідам переміщуватися між соціальними шарами та покращувати свій соціально-економічний статус. Це сприяє зменшенню соціальної нерівності та підвищенню життєвих стандартів.

У психології інтеграція може стосуватися процесу об'єднання різних аспектів особистості або поведінки індивіда в гармонійне ціле. Це може включати інтеграцію емоційних, когнітивних та поведінкових аспектів особистості для досягнення психологічного благополуччя. Також психологи можуть досліджувати, як індивіди інтегруються в нові соціальні групи або спільноти, долаючи стрес та адаптуючись до нових умов.

В економіці інтеграція часто розглядається в контексті економічної інтеграції регіонів або країн, що включає зниження торгових бар'єрів, координацію економічної політики, створення спільних ринків тощо. Метою економічної інтеграції є підвищення економічної ефективності,

стимулювання зростання та поліпшення добробуту населення. Економісти досліджують вплив інтеграційних процесів на економічний розвиток, зайнятість, інфляцію та інші макроекономічні показники. В економіці інтеграція розглядається як вища форма інтернаціоналізації господарського життя, об'єктивно зумовлена поглибленням міжнародного поділу праці, виражається у взаємному зближенні та об'єднанні в єдині господарські організми підприємств, галузей і навіть національних економік різних країн, а також економічної політики, що регулює цей процес [16].

Економічна інтеграція сприяє загальному економічному розвитку, підвищенню життєвих стандартів, стабільності та процвітанню країн-учасниць. Вона створює умови для більш тісної співпраці, інновацій та економічного зростання, роблячи країни більш конкурентоспроможними на глобальній арені.

У політології інтеграція розглядається як процес об'єднання політичних одиниць (держав, регіонів) в єдині структури, наприклад, у формі союзів або федерацій. Політична інтеграція може включати створення спільних інститутів, гармонізацію законодавства та політичну координацію. Розглянемо наукові погляди правознавців у частині, що стосується впливу політичної інтеграції на суверенітет держав, політичну стабільність та міжнародні відносини.

Так, наприклад, К. Дойч розглядає політичну інтеграцію як реальну можливість забезпечення мирного співіснування країн, що досягається шляхом розширення торгівлі, вільного руху людей, культурного обміну, проведення консультацій [281, с. 83]. Відтак, згідно з європейським підходом, інтеграцію визначають як «процес, за посередництвом якого окремі держави передають частину своїх суверенних прав на користь створюваної і єдиної для них усіх інституціональної структури для того, щоб забезпечити врахування і реалізацію їх спільних інтересів» [277, с. 255]. Інституційний підхід до євроінтеграції досліджує питання формування нової

системи, її структуру, інтегративні властивості, елементи та їх взаємодію. Ця нова система визначається як «Єдина Європа». За даного підходу посилюється значення права, його роль та вплив на процес євроінтеграції. Вчені аналізують нові аспекти інтеграції: особливості міждержавної взаємодії на формальному і неформальному рівнях, процедури прийняття рішень, результати інституціоналізації тощо. Отже, взаємодія правової, політичної та економічної систем стимулює розвиток інтеграції і визначає його напрями [274, с. 6; 243].

Політична інтеграція відіграє ключову роль у забезпеченні миру, стабільності та процвітання як на національному, так і на міжнародному рівні. Вона сприяє створенню умов для економічного розвитку, покращення стандартів життя та зміцнення демократичних інституцій, сприяє зменшенню конфліктів і напруженості між державами. Країни, які об'єднуються у більш великі політичні союзи, набувають більшого впливу на міжнародній арені. Об'єднані зусилля дозволяють їм краще захищати свої інтереси в глобальних організаціях та переговорних процесах.

Інтеграція у праві – це процес гармонізації та об'єднання різних правових систем або норм для створення більш узгодженого та єдиного правового простору. Вона може відбуватися на різних рівнях, включаючи національний, міжнародний та регіональний.

Процеси інтеграції у праві включають в себе такі елементи:

1. Міжнародна інтеграція. Сутність цієї інтеграції – прийняття міжнародних договорів, конвенцій та угод, які встановлюють загальні правові норми для держав-учасників. Прикладом є інтеграція в рамках Організації Об'єднаних Націй(далі – ООН), Світової організації торгівлі або інших міжнародних організацій.

2. Регіональна інтеграція. Зосереджується на гармонізації правових норм між державами одного регіону. Наприклад, Європейський Союз має

власну правову систему, яка охоплює всі держави-члени, забезпечуючи високий рівень правової інтеграції.

3. Національна інтеграція: Може стосуватися внутрішньої гармонізації правових норм різних регіонів або адміністративних одиниць однієї країни, щоб уникнути правових колізій і забезпечити однакове застосування законодавства.

Правова інтеграція – це «спільна діяльність держав, міжнародних організацій, спрямована на зближення національних правових систем на основі міжнародно-правових норм, їх інтернаціоналізації» [39, с. 11, 12]; це процес правової взаємодії, взаємного пристосування і зближення національних правових систем на основі міжнародних принципів, стандартів і методів правового регулювання. При цьому наближення є першою стадією, а зближення – результатом правової інтеграції. Головним засобом правової інтеграції виступає гармонізація законодавства [243, с. 7; 280; 244].

Правову інтеграцію можна визначити як закономірний процес правового та соціального розвитку, який шляхом використання різномірних правових методів та засобів створює цілісну правову базу з метою здійснення поступового об'єднання соціальних (політичних, економічних, культурних, правових, інформаційних) систем у єдину консолідовану соціальну та правову систему вищого рівня, а також підтримку цілісності та єдності вже існуючих таких систем [114, с. 12].

Культурна інтеграція стосується процесу взаємодії та об'єднання різних культурних груп в єдине культурне середовище. Це включає адаптацію, прийняття та взаємообмін культурними цінностями, традиціями та звичаями. Антропологи та культурологи досліджують, як різні культури взаємодіють, зберігають свою ідентичність і впливають одна на одну в процесі інтеграції.

Отже, культурна інтеграція – це процес взаємодії та злиття різних культурних груп, в результаті якого відбувається адаптація елементів однієї

культури до іншої. Він включає в себе обмін культурними цінностями, нормами, традиціями, мовою та іншими аспектами культурного життя. Метою культурної інтеграції є створення гармонійного та різноманітного суспільства, в якому люди з різними культурними фонами можуть жити і співпрацювати разом, збагачуючи одне одного та зберігаючи свою культурну ідентичність.

Застосовуючи поняття інтеграції до ВПО, науковці розглядають, як ці особи включаються в нові соціальні, економічні, культурні та політичні структури приймаючих громад. Інтеграція передбачає адаптацію ВПО до нових умов життя, забезпечення їх прав та свобод, сприяння їхньому включенню у суспільне життя громади.

Процес інтеграції ВПО у громадах включає в себе сукупність взаємодіючих елементів:

- соціальну інтеграцію, змістом якої є включення ВПО у соціальне життя громади, подолання соціальної ізоляції та забезпечення рівноправного доступу до соціальних ресурсів;
- економічну інтеграцію, яка передбачає забезпечення ВПО можливістю працювати, отримувати доходи та мати економічну стабільність;
- культурну інтеграцію, особливості якої пов'язані із збереженням культурної ідентичності ВПО та їх адаптацією до культурних норм та цінностей приймаючих громад, створення умов для міжкультурного діалогу та взаємоповаги;
- політичну інтеграцію, тобто надання ВПО права на участь у політичному житті громади, включаючи право голосу та участь у місцевих ініціативах;

- правову інтеграцію, важливим компонентом якої є забезпечення правової підтримки ВПО, включаючи юридичні консультації, захист прав та інтересів, доступ до правосуддя;
- психологічну інтеграцію, змістом якої є надання психологічної допомоги, підтримку у подоланні травматичних переживань, сприяння соціальній адаптації.

Отже, інтеграція ВПО є багатоаспектним процесом, що включає соціальні, економічні, культурні та політичні виміри, спрямовані на забезпечення повноцінної участі переселенців у житті приймаючих громад. Інтеграція ВПО у громади є важливим і складним процесом, який вимагає системного підходу та ефективного правового регулювання. Вдосконалення процесу інтеграції ВПО має включати розробку та впровадження комплексних програм підтримки, залучення наукової спільноти, гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами. Лише спільними зусиллями держави, місцевих громад та громадських організацій можна забезпечити ефективну інтеграцію ВПО, сприяти їх адаптації та успішному включенню у суспільне життя.

Перейдемо до аналізу змісту цих елементів та проблемних питань, пов'язаних з інтеграцією, з якими стикаються ВПО та громади.

Соціальна інтеграція ВПО є важливим аспектом забезпечення їхнього благополуччя та стабільності в нових умовах проживання. ВПО стикаються з багатьма викликами при адаптації до нових громад, і успішна інтеграція є ключовою для їх соціальної, економічної та психологічної стабільності.

Основні аспекти соціальної інтеграції ВПО включають в себе такі складові. По-перше, це доступ до житла. Однією з найбільш гострих проблем, з якою стикаються ВПО, є проблема житлового забезпечення. Тому найпершим і найбільш важливим кроком є забезпечення ВПО відповідним житлом. Відсутність стабільного житла може ускладнити інші аспекти

інтеграції, включаючи працевлаштування та доступ до освіти і медичних послуг. За даними досліджень, ефективні програми забезпечення житлом для ВПО є критично важливими для їх стабільності та подальшої інтеграції [35]. Відсутність доступного та придатного для проживання житла створює серйозні перешкоди для стабільної адаптації ВПО. Дослідження показують, що багато ВПО змушені проживати в тимчасових житлових умовах, таких як гуртожитки або тимчасові притулки, що негативно впливає на їх фізичне та психічне здоров'я. Крім того, нестача житла часто супроводжується високими орендними платами, що ускладнює економічну стабільність ВПО [35].

Тому забезпечення ВПО доступним житлом у приймаючих громадах є одним з найскладніших викликів, особливо в умовах обмежених ресурсів та збільшення кількості переміщених осіб. Проблему можуть також становити надання ВПО якісних медичних, освітніх та інших соціальних послуг, що вимагає значних зусиль та ресурсів від громади та держави. Крім того, збільшення чисельності населення у громаді можуть створювати додаткову напругу на наявні інфраструктурні об'єкти ЖКХ, що також вимагає значних зусиль та ресурсів від громади [262].

Наступним аспектом соціальної інтеграції ВПО у громадах є працевлаштування та економічна самостійність. Проблема працевлаштування ВПО пов'язана зі складнощами внаслідок обмежених можливостей працевлаштування та фінансової нестабільності самої громади. ВПО можуть стикатися з труднощами у пошуку роботи через високий рівень безробіття, недостатній рівень кваліфікації або відсутність мережевих зв'язків. У свою чергу, відсутність стабільного доходу може посилити соціальну вразливість ВПО, обмежуючи їх доступ до житла, освіти та медичних послуг [262].

Одним із видів допомоги ВПО є сприяння їх працевлаштуванню шляхом державної компенсації витрат роботодавцю за кожному працевлаштовану особу цієї категорії. На порталі «Дія» роботодавець може

подати заяву на відшкодування витрат. Це позитивний крок, адже, на наш погляд, працевлаштування цієї категорії людей має стати основою їх підтримки, адже їх грошові заощадження та можливості бюджетної підтримки поступово вичерпуються, тож вкрай важливо сприяти самозабезпеченню переміщених осіб під час відновлення економіки [275].

Працевлаштування є ключовим аспектом соціальної інтеграції ВПО, оскільки забезпечує їх економічну самостійність та включення у суспільне життя громади. Однак ВПО часто стикаються з труднощами при пошуку роботи через низку факторів, таких як дискримінація, відсутність місцевого досвіду та кваліфікацій, а також мовні бар'єри. ВПО можуть також стикатися з бюрократичними перепонами при оформленні документів для працевлаштування, що додатково ускладнює їх ситуацію. Інтеграція ВПО у ринок праці є важливою для їх економічної незалежності та соціальної включеності. Забезпечення ВПО можливостями для навчання, перекваліфікації та працевлаштування є важливим аспектом державної та місцевої політик у цій сфері [90].

Дослідження, проведене Українською Гельсинською спілкою з прав людини показує, що типовими проблемами, з якими стикаються ВПО у пошуках роботи на новому місці проживання є: відсутні вакансії за спеціальністю та рівнем освіти; наявні робочі місця пропонують дуже низьку заробітну плату; небажання роботодавця наймати на роботу ВПО; недостатньо професійних навичок та досвіду роботи для працевлаштування; проблеми з оформленням на роботу через брак документів, у тому числі – нерозірвані трудові відносини з попереднім роботодавцем [173].

Доступ до освіти є важливим для інтеграції дітей ВПО. Це включає як доступ до шкіл, так і адаптацію навчальних програм для врахування специфічних потреб дітей ВПО. Згідно з дослідженнями, інтеграція дітей ВПО у шкільні колективи сприяє їх соціалізації та покращенню навчальних

досягнень. Проте діти ВПО часто стикаються з проблемами при адаптації до нових шкіл, включаючи мовні бар'єри, різницю в навчальних програмах та відсутність психологічної підтримки. Відсутність доступу до якісної освіти негативно впливає на навчальні досягнення дітей та їх соціалізацію у новому середовищі [177].

ВПО часто потребують психологічної допомоги через пережиті травми. Тому соціальна та психологічна підтримка ВПО є також важливим елементом їх соціальної інтеграції. Надаючи таку підтримку, громади можуть сприяти кращій соціалізації ВПО та їх загальному благополуччю. Як зазначає Л. Петрова, психологічна підтримка є невід'ємною частиною успішної соціальної інтеграції ВПО. Психологічний стан ВПО є критично важливим для їхньої успішної інтеграції. ВПО часто переживають травматичні події, пов'язані з вимушеним переміщенням, що може призводити до посттравматичного стресового розладу, депресії та інших психічних розладів. Відсутність адекватної психологічної підтримки може значно ускладнити процес адаптації та інтеграції ВПО [165].

Зазначена категорія осіб досить часто зіштовхується з труднощами соціалізації в новому середовищі через відмінності мови, звичаїв, традицій, а також через стереотипи та упереджене ставлення місцевого населення. Це може призвести до соціальної ізоляції та відчуття відчуженості. До цієї ж групи відносяться і психологічні травми. Звісно, що ВПО, які пережили втрату домівок, насильство або інші травмуючі події, можуть мати потребу в спеціалізованій психологічній допомозі для адаптації до нових обставин. І така допомога вимагає не лише розвитку належної додаткової соціальної інфраструктури, але й потребує сприятливого соціально згуртованого середовища для формування у ВПО відчуття належності до громади та підтримки [262].

Соціальна ізоляція ВПО є ще однією важливою проблемою, яка ускладнює їх інтеграцію. Недостатня соціальна підтримка та низький рівень

залучення до громадського життя сприяють відчуженню та ізоляції ВПО від приймаючих громад. Це може призводити до втрати соціальних зв'язків та погіршення якості життя ВПО. Важливим аспектом інтеграції є залучення ВПО до громадського життя, включаючи участь у місцевих заходах, громадських організаціях та ініціативах. Це сприяє побудові соціальних зв'язків та зміцненню почуття приналежності до нової громади. Дослідження підкреслюють важливість участі ВПО у громадському житті для їх успішної інтеграції [226].

Отже, соціальна інтеграція ВПО є багатограним процесом, що вимагає комплексного підходу та координації зусиль з боку держави, місцевих органів влади, громадських організацій та самих ВПО. Забезпечення доступу до житла, працевлаштування, освіти, соціальної та психологічної підтримки, а також залучення ВПО до громадського життя є ключовими аспектами успішної інтеграції. Як показує досвід, успішна інтеграція ВПО сприяє стабільності та розвитку громад, до яких вони приєднуються.

Для ефективного вирішення цих проблем необхідно розробити та впровадити комплексні стратегії, які враховують всі аспекти соціальної інтеграції та забезпечують системний підхід до підтримки ВПО.

Як зазначалося вище, однією з найважливіших умов успішної адаптації ВПО є забезпечення їх житлом. Вирішення цих питань може відбуватися такими шляхами. По-перше, це будівництво нового житла. Державні та місцеві органи влади повинні розробити та впровадити місцеві стратегії щодобудівництва житла, спеціально призначеного для ВПО. По-друге, це впровадження програм субсидування оренди. Варто запропонувати на рівні місцевої влади механізми надання фінансової допомоги ВПО для оренди житла на приватному ринку. Залучати для цього можна волонтерів, приватний сектор тощо. По-третє, це можуть бути програми з ремонту та реконструкції існуючого житла. Наприклад, місцева влада може використовувати наявні будівлі та інфраструктуру для розміщення ВПО

після відповідної реконструкції. Для успішної реалізації вищенаведених соціальних програм потрібно фінансування. Для цього необхідно передбачити пільги забудовникам, іншим суб'єктам, які будуть інвестувати у відповідні соціальні програми.

Не можна не оминати увагою й намагання уряду країни вирішити проблеми забезпечення ВПО доступним житлом. Для цього було розроблено кілька програм:

– програма «Доступне житло». З метою забезпечення реалізації житлових прав громадян, які потребують державної підтримки, починаючи з 2009 року в Україні функціонує Державна цільова соціально-економічна програма будівництва (придбання) доступного житла, що реалізується згідно з Порядком надання державної підтримки та забезпечення громадян доступним житлом, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.2018 № 819 [50]. Ця програма передбачає надання державної підтримки для придбання житла, зокрема надання субсидій на часткове покриття вартості житла для ВПО. Проте починаючи з 2020 року програма «Доступне житло» за рахунок коштів державного бюджету не фінансується [246].

Хоча певне фінансування житла відбувається з державного бюджету. Але це стосується тієї категорії сімей ВПО, члени якої є ветеранами та учасниками бойових дій. Так, Мінветеранів вдалося передбачити у Законі України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» видатки в обсязі 5,7 млрд гривень на виплату грошової компенсації за житло. Це дасть можливість забезпечити житлом майже 2500 осіб, які перебувають у черзі на її виплату. У 2023 році були розподілені 5,9 млрд грн на компенсацію понад 2,6 тис ветеранам війни та членам їх сімей. Вже 2155 з них придбали житло [247];

– пільгове кредитування. Уряд також запровадив механізми пільгового кредитування для ВПО, що дозволяє отримати довгострокові кредити на вигідних умовах для придбання або будівництва житла [167];

– державна програма «Відновлення» (компенсація для власників квартир та будинків) і проєкт Фонду енергоефективності «Відновидім» (для ОСББ) працюють. Є й низка приватних таміжнародних програм. Проте ці програми недоступні для ВПО, чиє житло залишилося на непідконтрольній Україні території чи в зоні бойових дій, де місцева комісія не може його оглянути та зафіксувати руйнування [18];

– 29 квітня 2022 року Уряд ухвалив постанову «Деякі заходи з формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання ВПО» № 495 [47]. Ця постанова затвердила порядок формування фондів житла для тимчасового проживання, а також облік і надання такого житла переселенцям. За даними Міністерства інфраструктури, станом на 1 січня 2024 року в 13 регіонах України (зокрема у Вінницькій, Волинській, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Сумській, Харківській, Херсонській, Черкаській, Чернігівській областях і місті Київ) було реалізовано 38 місцевих програм формування фондів житла для тимчасового проживання, які передбачають надання 2306 житлових приміщень. Постанова № 495 також дозволяє надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам для викупу чи будівництва житла з метою подальшої передачі його внутрішньо переміщеним особам. Однак Державний бюджет України на 2023 рік не передбачав фінансування цієї субвенції. Кошти на фінансування цієї субвенції не передбачені і Державним бюджетом України на 2024 рік. Проте забезпечення її фінансування надало б можливість активізувати формування фондів тимчасового житла та вирішити житлові питання більшої кількості переселенців, полегшуючи тим самим їх інтеграцію в приймаючих громадах [62].

Разом з тим, попри наявність кількох програм для підтримки ВПО, значна частина з них стикається з проблемами недостатнього фінансування, що обмежує їх ефективність і масштаби допомоги. Забезпечення фінансування субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам для викупу та будівництва тимчасового житла для ВПО могло б значно покращити ситуацію з житловим забезпеченням переселенців і полегшити їх інтеграцію в приймаючих громадах.

Як зазначалося вище, проблема працевлаштування ВПО залишається однією з найважливіших у процесі їх інтеграції у нові громади. Отже, забезпечення ВПО стабільною роботою не лише сприяє їх економічній самостійності, але й сприяє соціальній адаптації та інтеграції. Для покращення працевлаштування ВПО необхідно застосовувати комплексний підхід, який включає професійну підготовку, створення робочих місць, підтримку підприємництва та співпрацю з місцевими підприємствами.

Працевлаштування є ключовим аспектом соціальної адаптації ВПО. Для цього необхідно: на рівні місцевої влади, територіальних громад вжити низку заходів, які, на нашу думку, можуть покращити ситуацію з працевлаштуванням ВПО. Ці заходи ми об'єднали у такі напрями.

До першого напрямку можна віднести професійну підготовку та перекваліфікацію.

Одним із ключових аспектів покращення працевлаштування ВПО є забезпечення їх професійної підготовки та перекваліфікації. До таких заходів, які можуть запропонувати громади, на нашу думку, можуть належати:

- професійні курси та тренінги. На рівні громади можна організовувати безкоштовні або субсидовані курси, які дозволять ВПО отримати нові професійні навички, що відповідають потребам ринку праці;

- партнерство з навчальними закладами. Наприклад, ефективним напрямом з питань перекваліфікації ВПО може бути співпраця з місцевими навчальними закладами, коледжами та університетами, яка можлива в

форматі надання можливостей навчання та перекваліфікації, наприклад, на рівні курсів та тренінгів, які також можуть проводитися у навчальних закладах різних рівнів;

– онлайн-навчання. В умовах війни одним із інструментів перекваліфікації та професійної підготовки можуть стати програми дистанційного навчання, що дозволять ВПО отримувати освіту та навички незалежно від місця перебування. Такі онлайн курси моглиб проводити майбутні роботодавці, навчальні заклади, представники громадських організацій тощо.

Наступним напрямом є створення робочих місць. Створення нових робочих місць у громадах, де проживають ВПО, є важливим кроком для їх працевлаштування. Наприклад, методом створення додаткових робочих місць можуть стати заохочувальні інвестиції в місцеві підприємства та інфраструктурні проекти, що створюватимуть нові робочі місця. Слід розвивати та всебічно підтримувати соціальні підприємства, які мають на меті працевлаштування ВПО та сприяють соціальній інтеграції, стимулювати місцеві підприємства наймати ВПО шляхом надання податкових пільг та інших форм підтримки.

Інтеграція ВПО, які займаються підприємництвом, може стати наступним заходом для їх інтеграції. Підтримка підприємництва серед ВПО є важливим засобом забезпечення їх економічної незалежності. Наприклад, ефективними засобами у цьому напрямі можуть стати такі заходи, як мікрокредитування (реалізація цього заходу можлива шляхом надання ВПО мікрокредитів на вигідних умовах для започаткування власного бізнесу); бізнес-консультації (наприклад, запровадити на рівні громади консультаційні послуги для ВПО з питань бізнес-планування, маркетингу та фінансового менеджменту); бізнес-інкубатори (зміст цього заходу передбачає створення бізнес-інкубаторів, що надаватимуть підтримку новим підприємцям у перші роки їх діяльності).

Співпраця з місцевими підприємствами може стати наступним ефективним заходом для працевлаштування ВПО. Така співпраця має бути організована на рівні громади, адже для успішного працевлаштування ВПО необхідна тісна співпраця з місцевими підприємствами. Така співпраця можлива шляхом: проведення інформаційних компаній серед місцевих роботодавців про переваги найму ВПО та доступні програми підтримки; впровадження різноманітних проєктів публічно-приватного партнерства для створення робочих місць та надання можливостей стажування для ВПО; організація кар'єрних ярмарків та зустрічей з роботодавцями, де ВПО можуть дізнатися про наявні вакансії та пройти співбесіду.

Забезпечення мобільності ВПО також є важливим фактором їх працевлаштування. Таке забезпечення можливо реалізувати шляхом надання транспортних субсидій для покриття витрат на проїзд до місця роботи, заохочувати роботодавців пропонувати можливості дистанційної роботи для ВПО, що дозволить їм працювати з будь-якого місця.

Отже, покращення працевлаштування ВПО у громадах потребує комплексного підходу, що включає професійну підготовку, створення робочих місць, підтримку підприємництва, співпрацю з місцевими підприємствами, забезпечення мобільності та надання психологічної підтримки. Реалізація цих заходів сприятиме економічній самостійності та соціальній інтеграції ВПО, що, у свою чергу, забезпечить стабільний розвиток приймаючих громад.

Наступний напрям – це доступ до освіти. Освіта є важливим елементом інтеграції для дітей та дорослих ВПО.

Інтеграція ВПО в освітній процес є ключовим завданням для забезпечення їх успішної адаптації та соціальної інтеграції в нових громадах. Якісна освіта не лише надає ВПО необхідні знання та навички, але й сприяє їх соціальному включенню, побудові міжособистісних зв'язків та зниженню рівня соціальної напруги. Для ефективної інтеграції ВПО в освітній процес

необхідний комплексний підхід, що включає адаптацію навчальних програм, підготовку педагогічного персоналу, надання психологічної підтримки та створення сприятливого навчального середовища.

Важливі кроки інтеграції ВПО в освітній процес навчальних закладів громади можуть включати такі заходи: розробка індивідуальних освітніх планів для дітей ВПО, що враховують їх потреби та рівень підготовки. Це дозволить забезпечити персоналізований підхід до навчання та швидше адаптуватися до нових умов; організація додаткових занять з предметів, де у ВПО можуть бути прогалини у знаннях. Особливу увагу варто приділити мовній підготовці, якщо ВПО не володіють мовою навчання на достатньому рівні; запровадження інтеграційних курсів, що допоможуть ВПО ознайомитися з культурними та соціальними особливостями нової громади.

У цьому контексті важливим елементом інтеграції ВПО в освітній процес громади є також підготовка педагогічного персоналу. Це можна зробити шляхом організації тренінгів та курсів підвищення кваліфікації для вчителів щодо роботи з дітьми ВПО. Педагоги повинні бути підготовлені до роботи з дітьми, які пережили травматичні події та можуть мати специфічні потреби. Доцільною є розробка методичних рекомендацій та посібників для вчителів, що містять практичні поради щодо роботи з дітьми ВПО. Важливим є проведення з педагогами навчання та консультацій, що допоможуть їм краще розуміти та підтримувати дітей ВПО.

Таким чином, інтеграція ВПО в освітній процес місцевих громад потребує всебічної підтримки та адаптації на всіх рівнях – від навчальних програм до психологічної підтримки та створення інклюзивного середовища. Комплексний підхід, що включає співпрацю з батьками, громадськими організаціями та місцевою владою, сприятиме успішній інтеграції ВПО та забезпеченню їх успішної адаптації у нових громадах.

Не можна обійти увагою й питання психологічної підтримки ВПО. Психологічне здоров'я ВПО є важливою складовою їх адаптації. ВПО часто

стикаються з численними психологічними труднощами через втрату домівок, розлуку з близькими та адаптацію до нових умов життя. Ефективна психологічна підтримка є критично важливою для їх благополуччя та успішної інтеграції в нові громади. Для покращення психологічної підтримки ВПО необхідно застосовувати комплексний підхід, що включає професійну допомогу, соціальну підтримку та створення сприятливого середовища. В цьому аспекті важливими заходами, які слід здійснювати у територіальних громадах, можуть бути: збільшення кількості психологів у громадських закладах, таких як школи, лікарні та соціальні служби. Згідно з дослідженнями, доступ до кваліфікованої психологічної допомоги значно покращує емоційний стан ВПО [118]. Важливим також є створення спеціалізованих психологічних центрів для ВПО, де вони можуть отримати професійну допомогу та консультації. Такі центри можуть бути створені за підтримки міжнародних організацій та місцевих громад [220]. Ефективним заходом може стати створення груп підтримки для ВПО, де вони можуть ділитися своїм досвідом та отримувати емоційну підтримку від людей з подібними проблемами. Дослідження показують, що такі групи значно знижують рівень стресу та тривожності [149].

Покращення психологічної підтримки ВПО у громадах потребує всебічного підходу, що включає професійну психологічну допомогу, соціальну підтримку та створення сприятливого середовища. Співпраця між державними установами, громадськими організаціями та місцевими громадами є ключовим фактором для забезпечення ефективної психологічної підтримки ВПО. Впровадження цих заходів сприятиме не лише покращенню емоційного стану ВПО, але й їх успішній інтеграції у нові громади.

Соціальна інтеграція ВПО потребує активного їх залучення до життя громади. Наприклад, культурні та соціальні заходи, які сприяють інтеграції ВПО у місцеве середовище. Підтримка громадських ініціатив, спрямованих на інтеграцію ВПО, включаючи культурні та спортивні заходи, що сприяють

соціальній згуртованості. Також залучення ВПО до волонтерської діяльності, що сприяє побудові соціальних зв'язків. При цьому ефективним можуть стати заохочення участі ВПО у волонтерських програмах, що сприяє їх соціалізації та включенню у місцеве суспільство. Важливим є також надання підтримки громадським організаціям, які працюють з ВПО, для реалізації їх програм та ініціатив.

Соціальна адаптація ВПО є складним процесом, який потребує комплексного підходу та координації зусиль державних, місцевих органів влади, громадських організацій та самих ВПО. Забезпечення доступного житла, працевлаштування, освіти, психологічної підтримки та активного залучення до громадського життя є ключовими аспектами успішної інтеграції. Тільки завдяки спільним зусиллям можна створити умови для гідного та стабільного життя ВПО у нових громадах.

Наступний напрям, який не можна обійти увагою, це культурна інтеграція ВПО у громади. Удосконалення культурної інтеграції ВПО є важливим завданням для будь-якого суспільства, що прагне до соціальної гармонії та злагоди. Це завдання стає ще більш актуальним для України, яка зіштовхується з великою кількістю ВПО через збройний конфлікт на сході країни. В цьому контексті важливо забезпечити можливість ВПО зберігати і розвивати свою культурну самобутність. Це може бути досягнуто через створення культурних центрів, організацію фестивалів, виставок, концертів та інших заходів, де ВПО зможуть презентувати свою культуру і традиції. Також це можуть бути форуми, круглі столи, дебати та інші форми спілкування, які дозволять обговорювати важливі питання та шукати спільні рішення. Організація платформ для діалогу між різними культурними групами громади може сприяти зниженню соціальної напруги та розвитку толерантності.

Прикладом успішної ініціативи є БФ «Гореніє» з Полтави, який організовує творчі вечори для жінок, що стали внутрішньо переміщеними

особами. Ці вечори проходять щоп'ятниці і на них запрошують відомих полтавців (поети, митці, художники, казкарі та інші). Завдяки цій діяльності жінки почали сприймати Центр як затишне місце, і стали відвідувати також інші заходи, пропонуючи власні ідеї. Культурні практики, спрямовані на вивчення громади або області, до якої переселилися ВПО, зарекомендували себе добре. Це включає екскурсії, квести, історичні лекції та фотоконкурси на тему «місто очима переселенців». Як показує досвід, такі заходи є цікавими не лише для ВПО, а й для місцевих жителів, адже вони сприяють отриманню інформації про історію та сучасність громади, а також можливостям познайомитися й відпочити. Цікавою є практика соціальних танців для інтеграції ВПО. Наприклад, у Черкасах школа танго, за підтримки Гуманітарного центру ЧМР, реалізує проєкт «Танго свободи», що надає безкоштовні уроки танцю переселенцям та місцевим жителям. Це сприяє знайомству та створенню спільноти любителів танго, адже сам танець має певні терапевтичні ефекти для учасників [172].

Удосконалення культурної інтеграції ВПО вимагає комплексного підходу та співпраці різних секторів суспільства, включаючи державні інституції, неурядові організації, бізнес та місцеві громади. Лише спільними зусиллями можна досягти гармонійного та інклюзивного суспільства, в якому кожен має можливість жити гідно та реалізовувати свій потенціал.

Політична інтеграція ВПО включає в себе залучення їх до політичного життя громади, участь у виборах, доступ до державних послуг та інші аспекти, що впливають на їх здатність бути активними громадянами. Вона є важливим елементом загальної соціальної інтеграції, яка також охоплює економічні, культурні та соціальні аспекти.

Політична інтеграція ВПО у громади – це процес залучення та участі їх у політичному житті нових громад, де вони знайшли притулок. Цей процес включає в себе кілька ключових аспектів.

По-перше, це участь у виборах. Цей аспект реалізується шляхом здійснення реального забезпечення права ВПО голосувати на місцевих і національних виборах, а також можливість бути обраними на політичні посади.

По-друге, це доступ до державних послуг, змістом якого є здатність громад забезпечувати ВПО рівний доступ до всіх державних послуг та програм, включаючи соціальні, освітні та медичні послуги.

По-третє, це інформаційна обізнаність. Інформаційна обізнаність ВПО полягає у здатності громади надавати та інформувати ВПО про їх права, можливості участі у громадському житті та процесах прийняття рішень.

По-четверте, це участь у громадському житті ВПО. Це відбувається шляхом залучення ВПО до роботи громадських організацій, місцевих ініціатив та інших форм громадської активності.

По-п'яте, це представництво у владі – дуже важливий напрям політичної інтеграції ВПО у громаді, змістом якого є забезпечення присутності ВПО у місцевих органах влади та інших політичних структурах для врахування їх інтересів та потреб.

По-шосте, це боротьба з дискримінацією. Боротьба з дискримінацією у громадах проявляється у забезпеченні і впровадженні заходів для подолання упереджень та дискримінації щодо ВПО, що може перешкоджати їх інтеграції.

Як ми зазначали вище, важливим напрямом політичної інтеграції ВПО у громаді є також забезпечення їх участі у виборчому процесі, реальна здатність приймати участь у формуванні місцевої влади.

Одним з ключових аспектів їх інтеграції є забезпечення їх виборчих прав. Виборчі права ВПО мають особливе значення для гарантування їхньої участі в демократичних процесах і забезпечення рівного доступу до політичного життя. Виборчі права є основною складовою громадянських прав, що забезпечують участь осіб у політичних процесах та формуванні

органів влади. Для ВПО забезпечення цих прав включає в себе можливість голосувати на місцевих і національних виборах, а також участь у референдумах. Правовий захист виборчих прав ВПО є важливим елементом забезпечення їх соціальної інтеграції та участі в демократичних процесах.

Відповідно до статті 38 Конституції України, всі громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, проводити всеукраїнські та місцеві референдуми, а також вільно обиратися і бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування. Разом з тим, в умовах української реальності виникають певні труднощі у реалізації цих та інших положень Основного Закону і відповідних нормативно-правових актів, що стосуються ВПО [82, с. 24; 102].

Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» визначено порядок захисту виборчих прав громадян, які проживають на цих територіях. Зокрема, стаття 8 цього закону передбачає, що під час виборів Президента України, виборів народних депутатів України та всеукраїнських референдумів голосування на тимчасово окупованих територіях не проводиться. Проте громадяни України, які проживають на таких територіях, мають можливість вільно реалізувати своє волевиявлення на виборах та референдумах на іншій території України. Вони можуть здійснити своє виборче право, змінивши місце голосування без зміни виборчої адреси, відповідно до статті 7 Закону України «Про Державний реєстр виборців» [82, с. 24; 183].

У Керівних принципах ООН щодо ВПО закріплено виборчі та інші права ВПО. Зокрема, в Принципі 1 зазначено, що ВПО мають ті ж права, що передбачені міжнародним правом та національним законодавством, на основі повної рівності. Вони не можуть піддаватися дискримінації через те, що є внутрішньо переміщеними особами. У пункті С Принципу 22 зазначено, що ВПО мають право на асоціації та участь на рівноправній основі в справах

громади. У пункті D Принципу 22 чітко визначено, що ВПО повинні мати право голосувати і брати участь в управлінні громадськими справами, включаючи право доступу до засобів, які необхідні для реалізації цього права [279; 160]. У Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи (2006) щодо ВПО передбачено здійснення державами-членами належних правових та практичних заходів для того, щоб ВПО ефективно здійснювали своє право голосу на національних, регіональних або місцевих виборах, і забезпечення, щоб це право не порушувалося перешкодами практичного характеру. У Рекомендаціях 1877 (2009) ПАРЄ зазначається про потребу у вживанні державами всіх заходів для того, щоб ВПО реалізовували своє право на участь у громадському житті на усіх рівнях, включаючи право голосувати або виставляти свою кандидатуру на виборах [82, с. 26].

Обмеженість виборчих прав ВПО зумовлена певними прогалинами у чинному національному законодавстві, яке не передбачає їх участі у місцевих виборах, виборах народних депутатів в одномандатних округах та референдумах для громадян України, чиє зареєстроване місце проживання не співпадає з фактичним місцем проживання. Це стосується мобільних категорій населення України, таких як ВПО та внутрішні мігранти загалом. Відповідно до чинного законодавства, громадяни України мають право брати участь у зазначених видах виборів лише за умови наявності зареєстрованого місця проживання, яке є підставою для внесення їх до Реєстру виборців і, відповідно, отримання виборчої адреси [160].

21 жовтня 2021 року Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) виніс довгоочікуване рішення у справі «Селігененко й інші проти України» (заяви №№ 24919/16 та 28658/16). Справа стосувалася скарг на порушення виборчих прав ВПО під час місцевих виборів. Суд визнав, що Уряд України порушив права, гарантовані статтею 1 Протоколу № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка передбачає загальну заборону дискримінації, і присудив заявникам 18.000 євро моральної шкоди.

Заявниці у цій справі – О.В. Селігененко, А.Р. Мартиновська і Д.О. Свиридова, які мешкали в Криму, та Є.О. Терехова, жителька Донецька. Після окупації Криму Росією та початку збройного конфлікту на Донбасі, заявниці в 2014 та 2015 роках переселилися до Києва та зареєструвалися як ВПО. Під час місцевих виборів у Києві 2015 року вони подали заяви про включення до списку виборців, але їх заяви були відхилені через відсутність зареєстрованого місця проживання в Києві. Варто зазначити, що до 2020 року ВПО не мали права голосувати на місцевих виборах, це обмеження було скасовано з набранням чинності Виборчого кодексу України 1 січня 2020 року [82, с. 27; 278].

Суд урахував аргументи заявниць про те, що вони були змушені залишити місце свого попереднього проживання і що місцеві вибори не проводилися за місцями їх реєстрації через відсутність контролю над цими територіями з боку Уряду України. Заявниці не могли проголосувати на місцевих виборах без зміни своїх виборчих адрес. ЄСПЛ дійшов висновку, що заявниці, як і всі інші ВПО, знаходилися в значно інших умовах порівняно з громадянами, які проживали за зареєстрованими адресами, і тими, хто міг повернутися до місць своєї реєстрації та проголосувати на місцевих виборах. Відповідно необхідно було вжити заходи для забезпечення їм рівних умов для реалізації їх права голосувати на місцевих виборах, гарантованого законодавством [82, с. 28].

Таким чином, одна з основних проблем полягає в адміністративних перепонах, з якими ВПО стикаються при зміні виборчих адрес і реєстрації місця проживання. Процедури можуть бути складними і вимагати тривалого часу, що ускладнює участь ВПО у виборах.

На нашу думку, з метою вирішення проблемних питань, пов'язаних із забезпеченням виборчих прав ВПО, необхідно. По-перше, спростити процедури реєстрації ВПО та зміну виборчих адрес, що полегшить їх участь у виборах. Для цього потрібно упровадити електронні системи для реєстрації

та зміни виборчих адрес, що дозволить зменшити бюрократичні перепони та спростити процес для ВПО, а також створити мобільні пункти реєстрації, які можуть бути розгорнуті в районах, де проживає велика кількість ВПО. По-друге, потрібно систематично проводити інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності ВПО про їх права та процедури голосування. По-третє, потрібні зміни в законодавстві, спрямовані на забезпечення рівних умов для участі ВПО у всіх видах виборів, включаючи місцеві вибори та референдуми.

Участь ВПО у формуванні органів місцевої влади є важливим аспектом їх політичної інтеграції та демократичної участі. ВПО часто стикаються з численними перешкодами при спробі брати участь у місцевих виборах і формуванні органів місцевої влади. Удосконалення цього процесу є критично важливим для забезпечення справедливого представництва і забезпечення прав ВПО. Активна їх участь у громадських ініціативах та організаціях може сприяти їх більшій політичній активності. Для цього слід розвивати такі напрями політичної інтеграції, як то: підтримка ініціатив ВПО щодо створення громадських організацій, які можуть представляти їх інтереси на місцевому рівні; розвиток програм їх участі у політичних процесах ВПО. Вирішення цього питання можливо шляхом запуску програм, що сприяють участі ВПО в громадських ініціативах та формуванні політичних платформ.

Удосконалення участі ВПО у формуванні органів місцевої влади є важливим кроком до забезпечення їх політичної інтеграції та рівного доступу до політичного життя. Спрощення процедур реєстрації, забезпечення інформаційної підтримки, внесення змін до законодавства, підтримка громадських ініціатив та впровадження механізмів моніторингу є ключовими напрямками для покращення ситуації. Реалізація цих заходів дозволить забезпечити ефективну участь ВПО у формуванні органів місцевої влади та сприятиме розвитку демократичних процесів у країні.

Таким чином, вирішення проблемних питань інтеграції ВПО у громади потребує комплексного підходу, який включає в себе соціальний захист, житлове забезпечення, працевлаштування, доступ до освіти, психологічну підтримку, культурну інтеграцію та соціальну участь. Важливою складовою цих заходів є недопущення дискримінації та упередженого ставлення, що не сприятиме створенню сприятливого середовища для інтеграції ВПО. Подальше вдосконалення та впровадження цих ініціатив дозволить забезпечити успішну інтеграцію ВПО у нові громади та їх повноцінне включення у суспільне життя.

Підсумовуючи вищенаведене, слід зробити наступні висновки та узагальнення.

Інтеграція ВПО у громаді – це комплексний і багатоаспектний процес, спрямований на забезпечення успішної адаптації та включення ВПО в усі сфери суспільного життя нової громади. Цей процес включає соціальну, економічну, культурну та політичну інтеграцію, забезпечуючи права, можливості та доступ до ресурсів ВПО на рівні з іншими членами громади. Інтеграція передбачає взаємодію між ВПО та місцевим населенням, що сприяє формуванню єдності, взаємоповаги та співпраці, а також знижує соціальну напругу та конфлікти.

Соціальна інтеграція ВПО у громаді – це процес адаптації та включення людей, які були змушені покинути свої домівки через конфлікти, природні катастрофи або інші кризові ситуації, до нового соціального середовища у громаді. Цей процес передбачає забезпечення їх прав та можливостей, доступу до житла, освіти, медичних послуг, роботи та участі у суспільному житті. Метою соціальної інтеграції є досягнення рівноправності та взаємної поваги між ВПО та приймаючими громадами, створення умов для їх самореалізації та гармонійного співіснування.

Економічна інтеграція ВПО у громаді – це процес залучення та адаптації ВПО до економічного життя приймаючих громад. Цей процес

включає забезпечення доступу до ринку праці, створення умов для відкриття бізнесу, отримання професійної освіти та перепідготовки, а також доступ до фінансових ресурсів та послуг. Метою економічної інтеграції є досягнення економічної незалежності ВПО, сприяння їх внеску в місцеву економіку та забезпечення умов для економічного зростання та добробуту приймаючих громад.

Культурна інтеграція ВПО у громаді – це процес адаптації та взаємного збагачення культурних цінностей, традицій і практик ВПО та приймаючих громад. Цей процес передбачає активну участь ВПО у культурному житті нової громади, збереження та розвиток їх культурної ідентичності, а також сприяння міжкультурному діалогу та взаєморозумінню. Метою культурної інтеграції є створення гармонійного та інклюзивного суспільства, де різноманітність культур визнається і цінується, а кожен має можливість зберігати свою культурну спадщину та водночас інтегруватися у нове соціокультурне середовище.

Політична інтеграція ВПО – це процес, який передбачає залучення ВПО до політичного життя приймаючих громад, внаслідок чого для ВПО створюються умови для активної участі у виборах, доступі до державних послуг, представництві в органах влади, участі у громадських ініціативах та протидії дискримінації. Метою цього процесу є забезпечення повноцінної інтеграції ВПО та зміцнення соціальної стабільності й демократичних інститутів.

Інтеграція ВПО у громаді включає наступні ключові компоненти в діяльності ОМС:

1. Соціальна інтеграція, яка складається з таких складових елементів, як:

- освітня інтеграція – передбачає забезпечення доступу ВПО до якісної освіти, включаючи дошкільну, шкільну, професійну та вищу освіту.

Важливою складовою є адаптація навчальних програм та підтримка дітей і молоді у навчальному процесі;

- медична допомога – передбачає надання доступу до медичних послуг, включаючи первинну медичну допомогу, спеціалізовану допомогу та психічне здоров'я;

- житлове забезпечення–забезпечення ВПО гідними умовами проживання, включаючи доступ до тимчасового та постійного житла.

2. Економічна інтеграція ВПО складається з таких складових, як:

- працевлаштування – передбачає створення умов і надання ВПО можливостей для працевлаштування, включаючи професійну підготовку, перекваліфікацію та створення робочих місць в громадах. Важливою є підтримка підприємницької діяльності серед ВПО;

- фінансова підтримка – забезпечення доступу до фінансових ресурсів, таких як кредити, гранти та соціальні виплати, що допомагають ВПО стабілізувати своє економічне становище.

3. Культурна інтеграція ВПО у громадах складається з таких елементів, як:

- збереження культурної ідентичності – підтримка культурної спадщини ВПО, включаючи мову, традиції та звичаї. Організація культурних заходів та програм, що сприяють взаєморозумінню та обміну культурними цінностями між ВПО та місцевим населенням;

- культурна участь ВПО передбачає сприяння в активному залученні ВПО у культурному житті громади, включаючи участь у культурних, спортивних та соціальних заходах.

4. Політична інтеграція ВПО у громаді складається включає в себе такі складові, як:

– громадянські права та участь – передбачає забезпечення ВПО рівних громадянських прав та можливостей брати участь у політичному житті громади, включаючи право голосу та участь у виборах;

– співпраця з місцевою владою – сприяння активному діалогу між ВПО та місцевими органами влади для врахування їх потреб та інтересів у процесі прийняття рішень.

ОМС відіграють ключову роль у забезпеченні інтеграції ВПО у приймаючі громади. Інтеграція ВПО є багатограним процесом, що включає соціальну, економічну, культурну та політичну адаптацію, та вимагає від ОМС комплексного підходу, спрямованого на створення умов для рівноправної участі переселенців у житті громади. У цьому контексті ОМС виступають не лише як виконавці державної політики, але й як самостійні суб'єкти, відповідальні за реалізацію локальних ініціатив та програм підтримки ВПО.

ОМС реалізують соціальну інтеграцію ВПО шляхом надання адміністративних та соціальних послуг, таких як забезпечення житлом, доступ до охорони здоров'я, освіти та соціальної підтримки. Крім того, ОМС сприяють залученню ВПО до суспільного життя громади, організовуючи громадські слухання, соціальні заходи та інтеграційні програми. Їх завдання полягає у створенні умов для рівноправної участі ВПО в житті громади, а також у підтримці соціальної згуртованості та взаємоповаги між переселенцями та місцевими жителями.

У процесі економічної інтеграції ОМС відіграють важливу роль у забезпеченні доступу ВПО до ринку праці та створенні умов для розвитку підприємницької діяльності. Вони можуть надавати підтримку через програми працевлаштування, професійної підготовки та перепідготовки. Крім того, ОМС взаємодіють із приватним сектором і міжнародними організаціями для залучення інвестицій та грантів, що сприяє економічній незалежності ВПО та розвитку місцевої економіки.

ОМС здійснюють культурну інтеграцію ВПО через підтримку культурних ініціатив та організацію заходів, що сприяють міжкультурному діалогу. Їх роль полягає в створенні умов для збереження культурної ідентичності переселенців, одночасно сприяючи їх залученню до культурного життя громади. Такі заходи сприяють формуванню інклюзивного середовища, де різноманіття культур розглядається як ресурс для розвитку громади.

ОМС забезпечують політичну інтеграцію ВПО шляхом залучення їх до процесів ухвалення рішень на місцевому рівні. Це включає сприяння участі переселенців у виборах, громадських слуханнях та місцевих ініціативах. ОМС також зобов'язані протидіяти дискримінації та забезпечувати рівний доступ ВПО до державних послуг та представництва в органах влади. Політична інтеграція ВПО сприяє зміцненню демократичних інститутів та соціальної стабільності в громадах.

ОМС відіграють провідну роль у координації зусиль державних органів, громадських організацій та міжнародних партнерів у процесі інтеграції ВПО. Однак ефективність їх діяльності залежить від низки факторів, зокрема від інституційної спроможності, фінансових ресурсів та чіткого нормативно-правового регулювання. В умовах децентралізації та воєнних викликів ОМС потребують розробки нових підходів і вдосконалення існуючих механізмів інтеграції ВПО, з урахуванням європейських практик та сучасної ситуації в нашій державі.

Незважаючи на значні кроки з боку держави та ОМС стосовно вирішення проблемних питань щодо ВПО, проблеми їх інтеграції є дуже актуальними з огляду на те, що містять у собі можливі конфліктні ситуації, напругу у громаді серед її мешканців, що в подальшому може стати причиною правопорушень. Тому всіляка підтримка громади у вирішенні питань інтеграції ВПО має здійснюватися на всіх рівнях. Розвиток інтегрованої громади повинен ґрунтуватися на встановленні принципів

толерантності та спільних цінностей між внутрішньо переміщеними особами та приймаючою територіальною громадою. Це передбачає налагодження партнерських відносин між ними, де кожна сторона взаємодіє та співпрацює для досягнення спільних цілей та благополуччя всіх членів громади [132, с. 473].

Висновки до 1 розділу

Розкривши теоретико-методологічну основу дослідження місця ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО ми дійшли до таких висновків.

Механізм забезпечення прав і свобод ВПО є багаторівневою складною системою, що включає нормативно-правову, інституційну, організаційно-управлінську складову та гарантії реалізації прав і свобод. Усі ці елементи функціонують у тісній взаємодії з метою забезпечення прав і свобод ВПО, сприяючи гармонійній інтеграції їх у громади. ОМС виступають ключовими суб'єктами механізму забезпечення прав і свобод ВПО, реалізуючи державну політику на місцевому рівні через надання адміністративних, соціальних, освітніх, медичних послуг, а також підтримку у працевлаштуванні та інтеграції ВПО. Вони розробляють і реалізують різні програми підтримки ВПО, користуючись власними і дискреційними повноваженнями, що дозволяють їм ефективно адаптувати місцеві рішення під потреби забезпечення прав і свобод ВПО. Особливістю роботи ОМС є можливість використовувати гнучкі підходи та тісний зв'язок з громадою, що робить їх невід'ємною і важливою складовою в процесі інтеграції та забезпечення прав і свобод ВПО.

Методологія є сукупністю підходів, методів і інструментів, які застосовуються для наукового дослідження та вирішення практичних завдань дисертації. У контексті дослідження ролі ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО вона має важливе значення, оскільки дозволяє забезпечити об'єктивність та науковість роботи, здійснити чіткий та системний аналіз сучасних суспільних відносин у досліджуваній сфері. Обрана методологія сприяє розробці нових теоретико-правових підходів до вирішення існуючих проблем, пов'язаних із забезпеченням прав і свобод ВПО ОМС. Методологія

охоплює як загальнонаукові, так і спеціально-правові методи, що дозволяють розуміти закономірності виникнення та розвитку правових явищ.

Методи дослідження – це інструменти, за допомогою яких здійснюється пізнання правових реалій і пропонуються варіанти їх удосконалення. В рамках забезпечення прав і свобод ВПО ОМС використовують різні методи: діалектика, як загально філософський метод наукового пізнання, так і загальнонаукові (синергетика, формально-логічний, герменевтичний, системний підхід) та спеціально-правові (порівняльно-правовий, методи емпіричних досліджень, загальнологічний, формально-юридичний). Кожен з них дозволяє глибше вивчити окремі аспекти правових відносин, виявити недоліки та розробити теоретичні і практичні рекомендації для покращення механізму забезпечення прав і свобод ВПО ОМС.

Аналіз наукових досліджень щодо забезпечення прав і свобод ВПО ОМС свідчить про їх міждисциплінарний характер, адже у переважній їх більшості охоплюються правові, соціальні, політичні, економічні та психологічні аспекти. У нашому дослідженні такий підхід сприяє всебічному вивченню та розв'язанню проблем ВПО і підвищенню ефективності діяльності ОМС у забезпеченні їх прав і свобод. Аналіз наукових праць підтверджує, що ОМС відіграють ключову роль у цьому процесі, оскільки вони мають безпосередній контакт із місцевими громадами. Дослідники зазначають, що місцева влада суттєво впливає на здійснення прав і свобод ВПО, зокрема, таких, як доступ до житла, медичної та психологічної допомоги, освіти та соціальних послуг. Проте сучасна наука поки що не запропонувала цілісного, комплексного та системного підходу до вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням прав і свобод ВПО ОМС, що обумовлює триваючі дискусії, спрямовані на вирішення теоретичних і практичних питань у цій сфері. Відсутність комплексного бачення основних напрямів удосконалення законодавства та його практичного застосування

ОМС у питаннях забезпечення прав і свобод ВПО також залишається актуальною проблемою.

Ключовим елементом успішної інтеграції ВПО є взаємодія між ними та місцевими громадами. Ця взаємодія сприяє не лише адаптації ВПО до нового середовища, але й допомагає приймаючим громадам краще зрозуміти потреби та досвід переселенців. Соціальні, культурні та економічні взаємодії створюють підґрунтя для зменшення соціальної напруги та конфліктів, сприяють побудові взаємної довіри та підтримки. Залучення ВПО до місцевих ініціатив, культурних заходів та економічної діяльності формує відчуття приналежності до нової громади, що є важливим для забезпечення тривалого соціального миру та стабільності. Важливо, щоб процес інтеграції враховував як інтереси ВПО, так і місцевих жителів, адже гармонійне співіснування можливе лише за умов взаємної поваги, співпраці та активної участі всіх сторін.

Держава та місцеві органи влади відіграють ключову роль у забезпеченні успішної інтеграції ВПО. Вони мають створити необхідні умови для доступу ВПО до життєво важливих ресурсів, таких як житло, освіта, медичні послуги та ринок праці. Місцеві органи влади також мають бути активними посередниками між ВПО та місцевим населенням, сприяючи соціальній згуртованості та культурній інтеграції. Державна політика повинна включати заходи підтримки економічної інтеграції, зокрема працевлаштування та підприємницької діяльності ВПО, а також забезпечення рівних політичних прав. Крім того, ефективний механізм діалогу між владою, ВПО та громадськими організаціями сприятиме кращому врахуванню потреб переселенців та підвищенню ефективності програм інтеграції. Тільки спільні та скоординовані зусилля з боку державних і місцевих інституцій дозволять створити інклюзивне суспільство, де кожен матиме рівні можливості для розвитку та самореалізації.

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОМС ПРАВ І СВОБОД ВПО В УКРАЇНІ

2.1. Правові засади та міжнародні стандарти забезпечення прав і свобод ВПО ОМС

Захист прав і свобод ВПО є надзвичайно важливим для України, особливо в умовах сучасного збройного конфлікту та окупації частини її територій. Важливу роль у забезпеченні прав ВПО відіграють ОМС, оскільки саме на місцевому рівні здійснюється багато соціальних, адміністративних та правових заходів, спрямованих на підтримку цієї вразливої групи населення. У зв'язку з чим дослідження правових засад та міжнародних стандартів в цій сфері є важливим аспектом, що допоможе удосконалити та спрямувати функціонування ОМСпо забезпеченню прав і свобод ВПО.

Термін «засади» вживається в українській мові у таких значеннях: основа чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь; вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки; спосіб, метод здійснення чого-небудь [231; 169; 68].

У юридичній науці поняття «правові засади» визначається через низку підходів та трактувань, запропонованих різними науковцями. Основні з них відображаються у працях провідних теоретиків права.

В.В. Копейчиков у роботі «Загальна теорія права» акцентує увагу на тому, що правові засади – це фундаментальні ідеї та принципи, на яких базується вся правова система. Він зазначає, що правові засади включають основні принципи права, такі як законність, рівність, справедливість, а також

ключові положення нормативно-правових актів, які визначають структуру і функціонування правової системи [70].

Ю.С. Шемшученко у праці «Юридична енциклопедія» зазначає, що правові засади – це сукупність основоположних принципів, норм та інститутів, що забезпечують функціонування та розвиток правової системи. Він підкреслює, що правові засади є ключовим елементом правового порядку, що забезпечує його узгодженість і стабільність [268].

П.М. Рабінович у роботі «Основи загальної теорії права та держави» визначає правові засади як сукупність основоположних принципів, що регулюють поведінку суб'єктів права. Він підкреслює, що правові засади забезпечують системність та послідовність правового регулювання, виступаючи як орієнтири для законодавчої та правозастосовної діяльності [214].

М.В. Костицький у своїй праці «Правові системи сучасності» зазначає, що правові засади є основою правової системи, що включає базові принципи, норми та інститути. Він підкреслює, що правові засади визначають зміст і структуру правових норм, а також забезпечують їх взаємозв'язок і узгодженість [105].

О. Якимець правові засади визначає як сутність змісту нормативного регулювання правовідносин. Правові засади – це правова основа, джерело, на ґрунті якого будуються різні види діяльності [270].

Загалом, правові засади у юридичній науці визначаються як комплекс фундаментальних принципів, норм та інститутів, що формують основу правової системи і забезпечують її ефективне функціонування та розвиток. Вони є основою для створення, застосування та інтерпретації правових норм, забезпечуючи правопорядок та стабільність у суспільстві. Вони виступають як орієнтири для правового регулювання, забезпечуючи стабільність, узгодженість та системність правопорядку, відображаючи базові цінності суспільства і спрямованість правової політики.

На підставі аналізу визначень та підходів науковців можна зробити висновок, що поняття «правові засади» розуміються в кількох аспектах:

- як система нормативно-правових актів, що регулюють певну сферу суспільних відносин або діяльність їхніх суб'єктів;
- як норми права, що встановлюють правила поведінки суб'єктів суспільних відносин і містяться в законодавчих актах;
- як керівні начала (принципи) відповідної діяльності окремих органів, закріплені нормами відповідних законодавчих та підзаконних актів.

Правознавці по-різному підходять до питання щодо тлумачення поняття «правових засад». Наукові точки зору зводяться до двох груп: ототожнення правових засад із принципами, застосовуючи їх як синоніми; визначення правових засад як сукупності нормативно-правових актів, положеннями яких визначаються ключові параметри та юридично значущі властивості того чи іншого питання. При цьому сутність правових засад безпосередньо визначається посиланням на законодавство, що складає основу регулювання тих чи інших суспільних відносин [267, с. 22].

Варто погодитися з Д.О. Кошиковим, що складова визначень «правова» та «правові» говорить нам про те, що в основі цих сутностей лежать норми права, тобто загальнообов'язкові, формально визначені правила поведінки, встановлені та гарантовані державою. Як відомо, норми права не можуть існувати самі по собі, вони містяться у нормативних актах – офіційних документах, прийнятих у визначеному порядку уповноваженими органами публічної влади [106, с. 168].

Поняття «засади» може ототожнюватися як із принципами так із напрямками здійснення певної діяльності держави, а в нашому випадку – державної політики, так і з певною процедурою реалізації такої політики, що включає в себе мету, завдання, форми, методи реалізації державної політики, перелік уповноважених суб'єктів. У вузькому значенні правові засади дійсно можуть розумітися у якості керівних принципів чи напрямів реалізації

державної політики в сфері забезпечення економічної безпеки, що закріплені відповідними нормами права. В широкому значенні правові засади можна трактувати як сукупність певних інституційних та організаційних правил, алгоритмів, процедур, параметрів реалізації державної політики в сфері економічної безпеки, які закріплені у нормах права, що містяться в законах та підзаконних актах України. Тобто при вузькому підході правові засади – це виключно принципи, що містяться у певному нормативному акті – законі, концепції, стратегії. Така позиція пов’язана, насамперед, із тим, що термін «принцип» у багатьох наукових працях визначається через поняття «правила», «начала», «керівні засади», «ключові ідеї» тощо. У той же час, широкий підхід дозволяє відійти від розуміння принципів, як правових засад, оскільки ми вважаємо, що правові засади – це різноманітні норми права, на підставі яких здійснюється реалізація державної політики в сфері забезпечення економічної безпеки [106, с. 168-169].

Як бачимо, поняття «правові засади» охоплює декілька різних аспектів, що підкреслює його багатогранність та складність. Воно може бути розглянуто як комплекс нормативно-правових актів, що регулюють певну сферу суспільних відносин або діяльність суб’єктів цих відносин.

«Правові засади» включають норми права, які встановлюють конкретні правила поведінки для суб’єктів суспільних відносин і закріплені у законодавчих актах. Це підкреслює значення правових норм як основи для регулювання суспільних відносин та забезпечення правопорядку. «Правові засади» також розуміються як керівні начала або принципи, що регулюють діяльність окремих органів. Ці принципи закріплені у відповідних законодавчих та підзаконних актах, що визначає їх нормативний характер і роль у формуванні правової політики та правозастосовної практики.

Правові засади забезпечення прав і свобод ВПО ОМС є комплексною системою, що включає як принципи, так і конкретні норми та процедури, закріплені в законодавстві. Вони визначають основи для створення та

реалізації політики на місцевому рівні, забезпечуючи правопорядок і підтримку прав ВПО як відповідно до національних, так і міжнародних стандартів.

Терміни «правова» та «правові» підкреслюють, що основою правових засад є норми права, які представляють собою формально визначені правила поведінки, встановлені та гарантовані державою. Це означає, що правові засади забезпечення прав ВПО базуються на загальнообов'язкових нормах, які закріплені в офіційних документах і нормативно-правових актах, прийнятих уповноваженими органами публічної влади.

Поняття «засади» може бути розглянуто як принципи та напрями реалізації державної політики в сфері забезпечення прав ВПО. У вузькому значенні правові засади можуть ототожнюватися з керівними принципами або напрями, що закріплені в конкретних нормативних актах, таких як закони, концепції або стратегії. Це відображає важливість визначення основних принципів, які регулюють діяльність ОМС щодо забезпечення прав ВПО.

У ширшому контексті правові засади можуть трактуватися як сукупність інституційних та організаційних правил, процедур і параметрів реалізації державної політики. Це включає в себе не лише принципи, але й конкретні алгоритми, процедури, мету та завдання, що визначають, як саме ОМС повинні реалізовувати політику у сфері підтримки ВПО, і які містяться у нормах права.

Правові засади забезпечення прав ВПО ОМС включають як широкі інституційні рамки, так і конкретні правові норми, закріплені у законах та підзаконних актах. Це підкреслює важливість не тільки загальних принципів, але й детальних процедур і правил, що регулюють діяльність місцевих органів влади.

Правові засади не можуть існувати без конкретних норм права, які забезпечують їх реалізацію. Це підкреслює, що для належного забезпечення

прав і свобод ВПО необхідно чітко закріпити ці основи в нормативно-правових актах, які визначають як загальні принципи, так і конкретні процедури їх реалізації. Правові основи забезпечення прав і свобод ВПО ОМС включають такі складові:

1. Систему нормативно-правових актів, що регулюють порядок надання допомоги, підтримки та захисту прав ВПО. Ця система складається з таких елементів як національне законодавство, регіональні нормативні акти та рішення місцевих органів влади, які регулюють конкретні аспекти допомоги ВПО, забезпечення реалізації їх прав та свобод тощо у відповідній місцевості.

2. Норми права, що встановлюють конкретні правила поведінки для ОМС та інших суб'єктів, залучених до підтримки ВПО. Ці норми визначають обов'язки місцевих органів влади щодо надання соціальних послуг, житлового забезпечення, медичної допомоги, освіти та інших необхідних ресурсів для ВПО, закріплені у відповідних нормативно-правових актах.

3. Керівні принципи. Правові основи також включають основні принципи, які спрямовують діяльність ОМС у сфері захисту прав і свобод ВПО. До цих принципів відносяться такі як гуманізм, недискримінація, рівність, справедливість, законність та інші, які зафіксовані у відповідних законодавчих та підзаконних актах. Вони орієнтують діяльність ОМС на створення умов для гідного життя та інтеграції ВПО в місцеву громаду.

4. Міжнародні стандарти захисту прав і свобод ВПО ОМС. Ці стандарти формують базу для розробки національних нормативно-правових актів та керівних принципів, також спрямовують діяльність ОМС щодо забезпечення прав і свобод ВПО, забезпечуючи відповідність національної політики міжнародним зобов'язанням та сприяючи створенню ефективних механізмів реалізації прав і свобод ВПО.

Отже, правові основи забезпечення прав і свобод ВПО ОМС є комплексними і багатограними. Вони включають нормативно-правові акти, правові норми та принципи, які забезпечують стабільність, узгодженість та ефективність правового регулювання, спрямованого на підтримку і захист ВПО на місцевому рівні. Тепер перейдемо до їх аналізу.

Діяльність місцевого самоврядування у сфері забезпечення прав і свобод ВПО в Україні регулюється кількома основними законодавчими актами.

По-перше, це Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року [193], який є основним документом, який регламентує діяльність місцевих органів влади.

Місцеві ради зобов'язані розробляти та реалізовувати програми соціального захисту, які включають заходи підтримки ВПО. Це включає надання соціальних послуг, матеріальної допомоги та забезпечення доступу до соціальних установ (ст. 34). ОМС повинні забезпечувати реалізацію державних програм соціального захисту, спрямованих на підтримку ВПО (ст. 34).

Закон зобов'язує ОМС формувати фонди житла для тимчасового проживання ВПО. Це включає викуп, оренду, будівництво, реконструкцію житлових приміщень, а також переобладнання нежитлових приміщень для їх використання як житло. Також визначено, що певні категорії ВПО мають право на безкоштовне тимчасове проживання під час воєнного стану за умови оплати комунальних послуг. Місцеві ради відповідальні за формування, утримання та розподіл житлового фонду для тимчасового проживання ВПО. Це включає будівництво, реконструкцію та переобладнання приміщень для житлових потреб ВПО (ст.ст. 30, 31).

Місцеві ради відповідальні за створення умов для доступу ВПО до освітніх установ, культурних заходів та спортивних споруд. Це сприяє

інтеграції ВПО в місцеві громади та забезпечує їх повноцінну участь у суспільному житті (ст. 32).

Виконавчі органи місцевих рад забезпечують реєстрацію місця проживання ВПО та ведення відповідного обліку. Це дозволяє ВПО отримувати соціальні виплати та інші форми допомоги (ст. 37-1).

Місцеві ради забезпечують доступ ВПО до медичних послуг, включаючи профілактичні, лікувальні та реабілітаційні заходи. Це включає організацію роботи місцевих медичних установ та забезпечення їх необхідними ресурсами (ч. 1 ст. 32).

Повноваження ОМС щодо забезпечення прав і свобод ВПО, відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», є значними та охоплюють різні напрями: соціальну підтримку, житлове забезпечення, медичне обслуговування, доступ до освіти та культурних послуг. Ці повноваження спрямовані на створення умов, що забезпечують належний рівень життя та інтеграцію ВПО до місцевих громад.

По-друге, Закон України «Про забезпечення прав і свобод ВПО» від 20 жовтня 2014 року [182] встановлює правовий статус ВПО, їх права: право на отримання документів, що посвідчують особу, право на реєстрацію місця проживання, право на працевлаштування, пенсійне забезпечення, соціальні послуги, освіту та виборчі права. Закон також визначає компетенції місцевих органів виконавчої влади та ОМС щодо забезпечення цих прав ВПО, зокрема ведення Єдиної інформаційної бази даних про ВПО, надання гуманітарної допомоги, допомоги у працевлаштуванні, участі у місцевому самоврядуванні та розробку державних програм підтримки.

Ці законодавчі акти формують комплексну систему правового захисту та підтримки ВПО в Україні, забезпечуючи їм основні соціальні, економічні та політичні права, а також у загальному вигляді визначають повноваження ОМС по забезпеченню прав і свобод ВПО. Загалом, законодавчі акти покладають на ОМС значні повноваження щодо забезпечення прав ВПО, в

тому числі у сфері житлового забезпечення, соціальної підтримки та інтеграції в місцеві громади. Ці повноваження спрямовані на створення умов для гідного життя і розвитку ВПО на новому місці проживання.

Соціальний захист малозабезпечених сімей ВПО, в тому числі багатодітних, забезпечується шляхом надання їм допомоги відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [180].

До системи законодавства також віднесено і підзаконні правові акти, в яких деталізуються повноваження ОМС по забезпеченню прав ВПО, визначаються адміністративні процедури реалізації таких повноважень.

Останніми роками в Україні було прийнято низку підзаконних актів, які регламентують повноваження ОМС щодо захисту прав ВПО. Наприклад, постанова Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2015 року № 636 врегульовує процедуру видачі довідки про взяття на облік ВПО, що підтверджує факт переміщення і реєстрацію ВПО [196]. Згідно з цією постановою, місцеві органи влади відповідають за видачу таких довідок, які є основою для отримання соціальних виплат та іншої допомоги.

Інші постанови та розпорядження уряду також регулюють важливі аспекти підтримки ВПО. Зокрема, постанова Кабінету Міністрів від 26.06.2019 № 582 встановлює порядок формування фондів житла для тимчасового проживання ВПО та порядок надання цих приміщень [190], постанова Кабінету Міністрів від 01.09.2023 № 930 визначає питання функціонування місць тимчасового проживання для ВПО [56], від 19.03.2022 № 333 «Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення (перебування) ВПО» [186] затверджує порядок компенсації витрат за тимчасове розміщення ВПО, від 07.03.2022 № 214 «Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану» регулює питання надання державної соціальної допомоги та пільг під час воєнного стану [53], розпорядження КМУ від 06.03.2022 № 204 «Про

затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «Підтримка» затверджує перелік адміністративно-територіальних одиниць, у яких надається допомога застрахованим особам у рамках програми «Підтримка» [185], від 30.03.2023 № 446 «Про затвердження порядку реєстрації, перереєстрації зареєстрованих безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу» [189] регулює порядок реєстрації та перереєстрації безробітних, а також облік осіб, які шукають роботу. Усі ці підзаконні акти визначають функції та компетенції ОМС у сфері забезпечення соціальних, культурних, політичних та інших прав і свобод ВПО.

Не можна не звернути увагу на постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання соціальної підтримки ВПО та інших вразливих категорій осіб» від 26.01.2024 № 94 [54], якою визначено перелік суб'єктів, які можуть призначати та здійснювати виплати ВПО, включаючи виконавчі органи міських, районних у містах рад. Згідно з постановою, ОМС зобов'язані формувати фонди житла для тимчасового проживання ВПО шляхом викупу, оренди, будівництва, реконструкції житлових об'єктів та переобладнання нежитлових приміщень. У документі також визначено джерела фінансування для здійснення цих заходів та встановлено процедури надання тимчасового житла для ВПО.

Наступним документом є Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року, спрямована на вдосконалення державної політики у сфері внутрішнього переміщення та зменшення впливу його негативних наслідків [237].

У Стратегії визначено компетенції ОМС щодо виконання відповідних заходів, а також зазначено напрями розподілу повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування для забезпечення ефективного захисту прав ВПО. Так, центральні органи виконавчої влади відповідають за розробку та прийняття законодавчих актів, які встановлюють загальні рамки

та стандарти захисту прав ВПО. ОМС адаптують ці нормативно-правові акти до місцевих умов та розробляють місцеві програми підтримки ВПО. Державні органи забезпечують фінансування національних програм підтримки ВПО через державний бюджет та міжнародну допомогу. ОМС залучають кошти місцевих бюджетів та міжнародних донорів для реалізації місцевих програм допомоги ВПО. Щодо соціальних послуг, то центральні органи виконавчої влади забезпечують розробку стандартів та методик надання соціальних послуг для ВПО. ОМС відповідають за надання безпосередніх соціальних послуг, таких як житло, охорона здоров'я, освіта, та інші послуги на місцевому рівні.

Накази міністерств, які регулюють повноваження місцевого самоврядування щодо забезпечення прав і свобод ВПО охоплюють різні аспекти соціального захисту, фінансової підтримки, реєстрації та надання послуг ВПО.

Отже, наведені вище підзаконні нормативно-правові акти формують комплексний підхід до підтримки ВПО на місцевому рівні, забезпечуючи їх права та сприяючи їх інтеграції у місцеві громади, а також забезпечують правову основу для дій місцевого самоврядування щодо підтримки та захисту прав ВПО, зокрема шляхом надання тимчасового житла, соціальної допомоги та інших форм підтримки. ОМС повинні дотримуватися цих норм при реалізації своїх повноважень у сфері допомоги ВПО.

Що стосується регіональних програм, то ними урегульовано повноваження місцевого самоврядування щодо забезпечення прав ВПО шляхом створення комплексних заходів підтримки на рівні областей і міст.

Для прикладу, Комплексна програма підтримки ВПО у Дніпропетровській області на 2023-2025 роки [95] спрямована на поліпшення умов життя ВПО, забезпечення доступу до адміністративних, соціальних, культурних та інших послуг, а також сприяння їх інтеграції у місцеві

громади. Вона включає заходи щодо забезпечення житлом, надання соціальної допомоги, медичної підтримки та освітніх послуг.

Програма соціального захисту ВПО у Харківській області на 2023-2027 роки [204] включає заходи щодо надання соціальної допомоги, забезпечення тимчасовим житлом, підтримки працевлаштування та інтеграції ВПО в громаду. Вона також передбачає співпрацю з неурядовими та міжнародними організаціями для забезпечення комплексної підтримки ВПО.

У рамках комплексної програми допомоги ВПО на період воєнного стану в Україні передбачено надання соціальних послуг, житлової підтримки, медичної допомоги, а також освітніх і культурних заходів для інтеграції ВПО в громади. Програма також охоплює питання працевлаштування та економічної підтримки ВПО [95].

Київська обласна цільова програма підтримки ВПО на 2023-2025 роки передбачає забезпечення тимчасовим житлом, надання соціальних і медичних послуг, а також освітніх можливостей. Крім того, програма включає заходи, спрямовані на працевлаштування та економічну інтеграцію ВПО [85].

Таким чином, проблема ВПО є однією з найактуальніших соціальних викликів для України. Відповідь на цей виклик потребує не лише загальнодержавних заходів, але й активної участі місцевих органів влади, які знаходяться найближче до постраждалих громад. Саме тому регіональні програми підтримки ВПО, які розробляються та реалізуються ОМС, відіграють ключову роль у забезпеченні соціального захисту та інтеграції цих осіб у нові громади. Ці програми створюють правову основу для дій місцевих органів влади щодо забезпечення прав та підтримки ВПО, забезпечуючи комплексний підхід до вирішення їх потреб на регіональному рівні.

Незважаючи на важливість та ефективність регіональних програм, їх практична реалізація стикається з низкою викликів: обмеженість фінансових ресурсів, бюрократичні перепони, недостатня координація між різними

рівнями влади та недостатня обізнаність громадян про наявні можливості підтримки.

З урахуванням позитивного впливу таких програм, важливо продовжувати їх розвиток та вдосконалення. Адже підвищення фінансування, покращення координації між державними та місцевими органами влади, активна співпраця з міжнародними організаціями та залучення громадськості сприятимуть суттєвому підвищенню ефективності регіональних програм підтримки ВПО.

Таким чином, регіональні програми, які приймаються ОМС, мають важливе значення для забезпечення соціального захисту та інтеграції ВПО. Вони допомагають створити умови для гідного життя та сприяють соціальній стабільності в регіонах, приймаючи до уваги специфічні потреби та обставини кожного окремого випадку.

Забезпечення прав ВПО вимагає комплексного підходу та ефективного законодавства, яке має чітко визначати всі аспекти діяльності місцевого самоврядування по забезпеченню прав ВПО. Законодавство, яке регулює повноваження місцевого самоврядування у цій сфері, складається з багатьох рівнів, що дозволяє враховувати специфіку кожного регіону та забезпечувати належний рівень підтримки ВПО. Місцеві органи влади, керуючись цим законодавством, можуть більш ефективно реагувати на потреби ВПО, забезпечуючи їх права і свободи та інтеграцію в нові громади.

ОМС відіграють ключову роль у забезпеченні прав ВПО. У контексті міжнародних стандартів їх діяльність щодо захисту прав ВПО у широкому сенсі полягає у впровадженні відповідних норм і стандартів міжнародного права та дотриманні їхніх принципів у своїй діяльності. У більш вузькому розумінні передбачає реалізацію алгоритму дій, заснованого на міжнародному законодавстві, з метою забезпечення, гарантування, захисту та охорони прав і свобод ВПО [284].

Міжнародні стандарти функціонування місцевої демократії формуються на основі міжнародних конвенцій, які встановлюють загальновізнані правила, прийняті більшістю держав. Ці стандарти є нормами міжнародного права і містяться в міжнародних договорах, розроблених державами в межах міжнародних міжурядових організацій. Процес розробки таких норм піддається впливу глобальних тенденцій інтернаціоналізації міжнародного життя. Ці тенденції впливають як на внутрішні державні відносини, так і на відносини між державами. В результаті цього суб'єкти міжнародного права створюють стандартизовані правила поведінки і визнають їх юридично обов'язковими [8].

У світовій практиці питання захисту прав ВПО регулюються національними законодавствами, проте важливу роль у цьому процесі відіграють міжнародні стандарти. Ці стандарти визначають основні принципи та рекомендації для забезпечення прав і свобод ВПО, сприяючи їх адаптації та інтеграції в нові громади. ОМС відіграють важливу роль у практичній реалізації цих стандартів, забезпечуючи належний рівень соціального захисту та підтримки.

Міжнародні стандарти у сфері захисту прав ВПО базуються на ключових документах, які також визначають обов'язки органів публічної влади у цій галузі. Вказані міжнародні акти, в яких містяться стандарти, принципи та рекомендації місцевому самоврядуванню по забезпеченню прав ВПО, можна поділити на такі групи:

1. Конвенції та протоколи ООН.

Міжнародні стандарти захисту прав ВПО закладені у низці документів ООН, зокрема:

- 1.1 Керівні принципи ООН з внутрішнього переміщення (Guiding Principles on Internal Displacement) [84], прийняті у 1998 році, ці принципи є основним міжнародним документом, що регулює права ВПО. Керівні принципи встановлюють мінімальні стандарти захисту ВПО, включаючи їх

права на безпеку, гідність і основні свободи та обов'язки держав щодо їх захисту, включаючи право на житло, медичну допомогу, освіту та інші соціальні послуги. Цей документ визначає основні права та свободи ВПО, зокрема: захист від дискримінації за будь-якими ознаками; право на безпеку та гідне життя; доступ до гуманітарної допомоги; право на повернення або інтеграцію в нові громади.

1.2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р) [136] та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.) закріплюють такі основні права, як право на належний рівень життя, що включає доступ до достатньої їжі, одягу та житла, право на найвищий можливий рівень фізичного та психічного здоров'я, а також право на свободу пересування та вибір місця проживання.

1.3. Конвенція про права осіб з інвалідністю (2006 р.) [100] передбачає забезпечення захисту та безпеки осіб з інвалідністю під час гуманітарних надзвичайних ситуацій, зокрема внутрішнього переміщення.

1.4. Конвенція ООН про статус біженців (1951 р.) [97] і Протокол до неї (1967 р.) [208] стосуються захисту прав осіб, які змушені залишити свої місця проживання через переслідування, хоча і не безпосередньо спрямовані на ВПО. Вони передбачають право на соціальний захист, право на працю і рівний доступ до ринку праці.

2. Європейські стандарти.

Європейський Союз також має свої стандарти захисту прав ВПО, закладені у документах Ради Європи. До цих документів можна віднести такі, як:

2.1. Європейська конвенція з прав людини (1950 р.) [98]. Вказана конвенція гарантує основні права та свободи для всіх осіб, включаючи ВПО. Рішення Європейського суду з прав людини часто використовуються для захисту прав ВПО.

2.2. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № 2006(6) «Про ВПО» [179] визначає обов'язки держав-членів щодо захисту ВПО, включаючи забезпечення їх прав на житло, соціальне забезпечення, медичну допомогу та освіту.

3. Міжнародні закони про гуманітарну діяльність

3.1. Женевські Конвенції ООН (1949 р.) та Додаткові Протоколи до них (1977 р.) [99; 76], які забороняють примусові депортації та виселення ВПО.

3.2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів (1969 р.) [29].

3.3. Глобальний договір про безпечну, впорядковану і регульовану міграцію (2018 р.) [38]. Цей міжнародний документ визначає такі засади як забезпечення доступу до базових послуг для всіх мігрантів, включаючи ВПО, без дискримінації; сприяння соціальній згуртованості та інтеграції мігрантів у приймаючі громади.

Для уточнення та розмежування у правовому регулюванні статусу ВПО і біженців, Комісія з прав людини та Генеральна Асамблея ООН розробили відповідний акт. Завдяки їх ініціативі у 1998 році були ухвалені Керівні принципи з питання про переміщення осіб всередині країни, визначені принципи, які відображають міжнародні норми у сфері прав людини і положення міжнародного гуманітарного права, та принципи, які повинні застосовуватись до осіб, переміщених всередині країни. Необхідність ухвалення керівних принципів полягала у тому, що норми міжнародного права, які регулювали засади внутрішнього переміщення осіб, містилися у різних законодавчих актах, були неповними, нечіткими, що спричиняло значні прогалини у визначенні правового статусу ВПО [161].

Відповідно до Керівних принципів, ВПО є ті, хто змушений втікати або залишати свої домівки чи місця звичайного проживання через воєнний конфлікт, масове насильство, порушення прав людини, стихійні лиха чи катастрофи, спричинені людською діяльністю, при цьому не перетинаючи

міжнародно визнаних державних кордонів. Важливо зазначити, що термін «зокрема» вказує на те, що перелік причин переміщення не є вичерпним. Незважаючи на різні причини переміщення, всі ВПО мають право на захист і підтримку від своєї держави. Національні органи влади зобов'язані надавати достатню допомогу і забезпечувати рівне ставлення до всіх ВПО без дискримінації, незалежно від причин їх переміщення [133, с. 22].

Керівні принципи покликані захистити ВПО від дискримінації, пов'язаної з їх становищем, забезпечити їм права і свободи, визначені міжнародним та національним законодавством. У Керівних принципах зазначено, що основний обов'язок і відповідальність за надання захисту і гуманітарної допомоги ВПО покладаються на національну владу.

Отже, міжнародні стандарти щодо ВПО відрізняються від міжнародних стандартів щодо біженців, бо біженці переходять із юрисдикції однієї країни до юрисдикції іншої. Саме тому недоцільно застосовувати до ВПО такі самі підходи, як до біженців, які втратили захист власної держави й змушені шукати його на чужій території. Розробляючи національне законодавство треба ураховувати, що ВПО не потребують спеціального правового статусу, а отже, складних процедур його визначення, адже перебувають на території власної держави, є її громадянами й мають рівні з іншими громадянами права. Те, що необхідне для біженців, може істотно обмежити права ВПО, які належать їм як громадянам. Для виявлення осіб, які вимушено переміщені і потребують особливої допомоги, немає потреби виходити за межі таких усталених адміністративних заходів, як реєстрація, і запроваджувати спеціальні юридичні процедури для захисту та відновлення прав ВПО, необхідно розуміти не лише логіку процесу внутрішнього вимушеного переміщення та його причини, але й глобальніший контекст. Керівні принципи з питань переміщених всередині країни осіб врегульовують вимушене переміщення осіб всередині країни і є керівними вказівками для міжнародних і неурядових організацій та національної влади для

розроблення законодавчих актів і політичних заходів стосовно переміщення всередині країни. Концептуальною основою зазначеного документа стала доктрина «суверенітет як відповідальність», суть якої полягає у тому, що національна влада зобов'язана і відповідає за надання захисту та гуманітарної допомоги переміщеним усередині країни особам, що перебувають під її юрисдикцією, а у випадках, коли держава не має можливості забезпечити фізичний захист і надати допомогу своїм громадянам, вона повинна звертатися за допомогою та приймати її ззовні. Міжнародне співтовариство має право і зобов'язане наполягати на своєму втручанні [110].

ОМС відіграють надзвичайно важливу роль у забезпеченні захисту та підтримки внутрішньо переміщених осіб. Згідно з Керівними принципами ООН щодо внутрішнього переміщення 1998 року, місцеві органи влади повинні дотримуватися низки принципів у своїй діяльності, а також при ухваленні відповідних нормативних актів і програмних документів для ефективного захисту прав і свобод ВПО. Генеральна Асамблея закликала держави забезпечити, як зазначено в Керівних принципах щодо внутрішнього переміщення, за підтримки міжнародних та національних зацікавлених сторін, щоб їхні закони і політика всеохоплюючим чином захищали права ВПО [273; 133, с. 26].

Аналіз положень вищенаведених міжнародних актів дозволяє виокремити загальні міжнародні стандарти, якими повинні керуватися ОМС при забезпеченні прав ВПО.

Першим слід згадати принцип недискримінації, відповідно до якого ВПО мають право на рівний захист від будь-якої дискримінації. Принцип недискримінації передбачає заборону необґрунтованого різного ставлення (встановлення розрізень, винятків, обмежень чи переваг) за певною ознакою до осіб, які перебувають в однаковій ситуації, чи однакового підходу до осіб, які перебувають, через наявність певних ознак, у різних ситуаціях [133,

с. 16]. ОМС повинні забезпечити, щоб всі ВПО отримували рівні можливості та доступ до послуг незалежно від їх етнічної приналежності, релігії, статі, соціального статусу чи інших ознак.

Наступним є принцип забезпечення гідного житла, згідно з яким ВПО мають право на задоволення їх основних потреб, включаючи житло, харчування, воду та санітарію, охорону здоров'я та освіту (ст. 18 Керівних принципів з питань внутрішнього переміщення ООН) [84]. Цей принцип підкреслює право ВПО на гідне житло. У результаті переміщення ВПО опиняються у таборах, поселеннях або серед мешканців приймаючих громад. Хоча особи, що живуть в таборах, повинні користуватися особливим захистом, вони занадто часто піддаються примусовому виселенню з таких таборів. У цьому контексті виселення або переселення, які не відповідають міжнародним стандартам у галузі прав людини, можуть розглядатися як примусові виселення, і, відповідно, суперечать міжнародному праву, яке вимагає особливого захисту для переміщених осіб [133, с. 14]. Місцеві органи влади повинні створювати умови для надання адекватного житла, яке відповідає стандартам безпеки, здоров'я та належних умов проживання. Це включає як тимчасове, так і постійне житло.

Не можна оминати увагою і принцип доступу до основних послуг. Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення ООН, визначають чіткі зобов'язання держав щодо забезпечення ВПО доступом до необхідних послуг, таких як охорона здоров'я, освіта, вода, санітарія та соціальний захист. Принцип доступу до основних послуг передбачає, що всі ВПО мають право на отримання послуг, які є життєво необхідними для підтримки їх гідності, безпеки та здоров'я. Місцеві органи влади зобов'язані забезпечити якість і доступність цих послуг для ВПО, враховуючи їх специфічні потреби. Для забезпечення ефективного доступу ВПО до основних послуг ОМС повинні вживати відповідні правові і організаційні заходи для полегшення доступу ВПО до послуг без дискримінації, виділяти достатні фінансові

ресурси для надання послуг ВПО, інформувати ВПО про їх права та доступні послуги, а також використовувати міжнародну допомогу та найкращий досвід для покращення умов життя ВПО. Забезпечення цього принципу вимагає комплексного підходу, включаючи правові, фінансові та соціальні заходи. Міжнародні стандарти та зобов'язання надають державам чіткі рамки для дій, спрямованих на підтримку ВПО, проте їх ефективна реалізація залежить від політичної волі, ресурсів та спільних зусиль усіх зацікавлених сторін.

Важливим також є принцип участі у прийнятті рішень. Принципи 22 та 28 Керівних принципів ООН наголошують на важливості участі ВПО у прийнятті рішень, які впливають на їх життя і підкреслюють важливість їхнього включення у всі етапи планування та реалізації заходів, спрямованих на вирішення їх проблем. Принцип участі у прийнятті рішень передбачає, що ВПО повинні мати можливість брати активну участь у розробці, впровадженні та оцінці політик і програм, які їх стосуються. Місцеві органи влади повинні сприяти залученню ВПО до процесів прийняття рішень через консультації, громадські обговорення та інші форми громадської активності.

Принцип правової захищеності акцентує увагу на тому, що ВПО повинні мати доступ до правової допомоги та визнання правосуб'єктності. Місцеві органи влади повинні надавати інформацію про права і обов'язки ВПО, забезпечувати необхідними документами тощо.

Принцип інтеграції та соціальної згуртованості передбачає, що ВПО: мають право на повну інтеграцію в нові громади без дискримінації та упереджень; повинні мати можливість добровільно повертатися до своїх місць походження або інтегруватися у приймаючі громади. Держави, відповідно, повинні сприяти реінтеграції ВПО у нові громади. Стаття 29 Керівних принципів підкреслює необхідність створення умов для соціальної інтеграції ВПО, які досить часто стикаються з численними викликами, серед яких головними є інтеграція в нові громади та досягнення соціальної

згуртованості. Інтеграція ВПО в місцеві спільноти є ключовим аспектом їхнього довгострокового благополуччя та стабільності, що підкреслюється в багатьох міжнародних правових актах і рекомендаціях. Цей процес вимагає всебічного підходу, що включає як політичні, так і соціальні та економічні аспекти.

Місцеві органи влади повинні сприяти соціальній згуртованості через проведення культурних, освітніх та громадських заходів, які сприяють взаєморозумінню та підтримці між ВПО та місцевими громадами.

24-27 Принципи гуманітарної допомоги передбачають, що ВПО мають право на отримання необхідної допомоги для задоволення їх базових потреб у харчуванні, воді, житлі, медичному обслуговуванні та інших життєво важливих послугах. Міжнародні принципи надання гуманітарної допомоги ВПО визначають основні стандарти та підходи, які повинні бути дотримані для ефективного і справедливого надання допомоги. Ці принципи також визначає обов'язок надавати гуманітарну допомогу ВПО у випадках надзвичайних ситуацій.

Частина 1 Принципу 28 зобов'язує компетентні органи влади створювати умови та надавати засоби, які дозволяють внутрішньо переміщеним особам безпечно повернутися до місць свого постійного проживання або добровільно переселитися в інші частини країни. Також державні органи повинні сприяти реінтеграції таких осіб. Це положення тісно пов'язане з принципом 30, який зобов'язує державні органи забезпечувати та полегшувати міжнародним гуманітарним організаціям та іншим подібним суб'єктам оперативний і безперешкодний доступ до ВПО з метою сприяння їх поверненню, переселенню чи реінтеграції.

ОМС відіграють важливу роль у наданні гуманітарної допомоги ВПО, забезпечуючи їх базові потреби та сприяючи їх адаптації в нових умовах. Місцеві органи влади повинні організовувати та координувати надання базових життєво необхідних ресурсів, таких як їжа, вода, медична допомога

та інші види підтримки. Завдання ОМС у наданні гуманітарної допомоги включають: оцінку потреб, координацію зусиль, забезпечення доступу, залучення громади.

Відповідно до 24-27 Принципів, гуманітарна допомога повинна надаватися без дискримінації за будь-якими ознаками, включаючи етнічне походження, релігію, політичні погляди чи інші фактори. Допомога повинна бути доступною і надаватися вчасно, щоб задовольнити невідкладні потреби ВПО. Процеси надання допомоги повинні бути прозорими і підзвітними, щоб уникнути зловживань і забезпечити ефективне використання ресурсів.

ОМС при забезпеченні прав і свобод ВПО повинні керуватися такими світовими стандартами як верховенство права та демократизм, які обумовлюють для утворених громадою ОМС правову, організаційну та матеріально-фінансову самостійність у межах повноважень, визначених законами. ОМС перебувають у певній залежності від держави (від організаційної, регулятивної підтримки, захисту тощо), яка також є залежною від муніципальних органів у частині реалізації ними державної політики на місцях [138, с. 148-149]. Реформа децентралізації влади покликана зробити самостійність і автономність ОМС реальними, а також розширити межі дискреції муніципальних органів, гарантуючи при цьому верховенство права [107, с. 10].

Значення міжнародних стандартів полягає у тому, що вони відіграють важливу роль у формуванні національних нормативно-правових актів, що регулюють права і свободи ВПО, слугують орієнтирами для законодавців та ОМС, допомагаючи адаптувати міжнародні вимоги до національних умов та специфіки.

ОМС зобов'язані упроваджувати міжнародні стандарти на місцевому рівні, забезпечуючи їх дотримання у своїй діяльності. Це включає розробку місцевих програм підтримки ВПО, надання житлової та соціальної допомоги,

доступу до медичних послуг, освіти та інших прав, передбачених міжнародними стандартами.

Важливою складовою місця міжнародних стандартів є їх вплив на процеси моніторингу та звітності. Міжнародні організації: ООН, Міжнародна організація з міграції (далі – МОМ) та інші здійснюють моніторинг дотримання прав ВПО відповідно до міжнародних стандартів. Місцеві органи влади зобов'язані надавати звіти про реалізацію міжнародних стандартів, забезпечуючи прозорість і підзвітність своїх дій.

Міжнародні стандарти зобов'язують держави-учасниці до виконання певних зобов'язань щодо захисту прав ВПО. Місцеві органи влади, у свою чергу, повинні забезпечувати дотримання цих зобов'язань на місцевому рівні, що включає адаптацію національного законодавства та місцевих політик до міжнародних вимог.

Міжнародні стандарти зосереджують увагу на захисті основних прав людини, включаючи право на життя, свободу, безпеку, гідність, недискримінацію та інші. Місцеві органи влади повинні інтегрувати ці стандарти у свої політики та програми, забезпечуючи захист прав і свобод ВПО відповідно до міжнародних норм.

Отже, міжнародні стандарти мають суттєве значення в системі правових основ забезпечення прав і свобод ВПО ОМС. Вони слугують орієнтирами для створення національного законодавства, сприяють дотриманню прав людини, забезпечують відповідність міжнародним зобов'язанням, підвищують ефективність правозастосування та сприяють розвитку місцевих політик і програм, спрямованих на підтримку ВПО.

Міжнародні стандарти у діяльності місцевого самоврядування при забезпеченні прав і свобод ВПО є важливим інструментом для захисту однієї з найбільш вразливих категорій населення. Реалізація цих стандартів вимагає тісної взаємодії між національними та місцевими органами влади, громадськими організаціями та міжнародною спільнотою. Місцеве

самоврядування, дотримуючись міжнародних стандартів, може ефективно сприяти соціальній інтеграції ВПО, забезпечуючи їх права на гідне життя та розвиток.

У зв'язку з різким зростанням політичних та гуманітарних проблем, які викликані порушенням прав і інтересів внутрішньо переміщених осіб, необхідна реакція з боку міжнародного співтовариства. Це підкреслює важливість створення ефективного механізму для захисту та відновлення порушених законних прав і свобод ВПО. Важливо зауважити, що ця проблема виходить за межі лише теоретичних та правових аспектів національного законодавства. Вона також передбачає впровадження міжнародних засобів і заходів, таких як уніфікована реєстрація ВПО, міжвідомча та міждержавна координація, співпраця з неурядовими та міжнародними організаціями, а також реалізація міжнародних програм і стандартів, спрямованих на забезпечення прав і свобод ВПО [284].

Для ефективного вирішення цих питань необхідно організувати спільні дискусії за участю міжнародних організацій, а також представників державної влади, місцевого самоврядування та громадських організацій України, які беруть участь у цьому процесі. Рішення, що стосуються вдосконалення правового регулювання забезпечення прав і свобод ВПО, мають прийматися з урахуванням міжнародних стандартів захисту прав людини і норм міжнародного гуманітарного права, а також з огляду на національний досвід та практики інших країн щодо діяльності місцевих органів влади в цій сфері. У зв'язку з існуванням цієї проблеми виникає необхідність у ретельному аналізі, дослідженні та вдосконаленні механізмів забезпечення прав і свобод ВПО, а також їх статусу на національному рівні відповідно до міжнародних стандартів та практик діяльності місцевої влади в інших країнах [284].

Підсумовуючи вищезазначене, пропонуємо розглядати правові основи та міжнародні стандарти забезпечення прав і свобод ВПО ОМС як систему

основоположних принципів, норм і інститутів. Забезпечення прав і свобод ВПО ОМС вимагає комплексного підходу та ефективної взаємодії різних рівнів влади. Законодавство, яке регулює повноваження місцевого самоврядування у цій сфері, можна поділити на такі види:

1. Конституція України, яка є Основним Законом та закладає фундаментальні принципи та гарантії прав людини, включаючи права ВПО, а також визначає загальні засади місцевого самоврядування та його роль у забезпеченні соціального захисту громадян.

2. Закони України. До цієї категорії належать спеціальні закони, які безпосередньо регулюють питання прав ВПО та повноваження місцевих органів влади у цій сфері.

3. Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України. Ці акти встановлюють детальні механізми реалізації законів та конкретизують повноваження місцевих органів влади

4. Нормативно-правові акти міністерств та відомств деталізують процедури та заходи, пов'язані з підтримкою ВПО.

5. Акти органів місцевої влади:

5.1. Рішення місцевих рад встановлюють місцеві програми підтримки ВПО, визначають обсяги фінансування, механізми реалізації заходів та контроль за їх виконанням.

5.2. Розпорядження голів місцевих адміністрацій конкретизують завдання та заходи для забезпечення прав ВПО на місцевому рівні.

Міжнародні стандарти забезпечення прав і свобод ВПО ОМС представляють собою комплекс загально прийнятих норм і принципів, закріплених у міжнародних правових актах і документах, що регламентують діяльність місцевих органів влади у сфері реалізації, захисту та підтримки ВПО. Ці стандарти гарантують ВПО: право на захист; отримання гуманітарної допомоги; інтеграцію та соціальну згуртованість; участь у процесах ухвалення рішень; повагодо їхньої гідності та прав людини.

ОМС повинні у своїй діяльності дотримуватися міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав і свобод ВПО, а саме таких, як верховенство права, доступ до гуманітарної допомоги, захист від дискримінації, сприяння соціальній інтеграції та надання базових послуг. Впровадження цих стандартів допоможе створити умови для гідного життя ВПО та повноцінного із залучення до місцевого самоврядування та інтеграцію у місцеві громади.

Таким чином, ОМС відіграють важливу роль у забезпеченні прав і свобод ВПО в Україні. Незважаючи на численні виклики, наявність розвиненої правової бази та потенціал для співпраці з різними суб'єктами дозволяють ОМС ефективно виконувати свої функції у цій сфері. Подальший розвиток правових засад та підвищення ефективності діяльності ОМС є необхідними умовами для повноцінного забезпечення прав і свобод ВПО та їх інтеграції у місцеві громади.

2.2. Дискреційні повноваження ОМС щодо забезпечення прав і свобод ВПО в умовах децентралізації

ОМС виконують численні функції та повноваження, які регулюються законодавством. Одним з важливих аспектів їх діяльності є дискреційні повноваження, які дозволяють органам самостійно приймати рішення у межах своєї компетенції. Дискреційні повноваження є неодмінною частиною демократичного управління, оскільки забезпечують гнучкість та адаптивність у реагуванні на місцеві потреби та обставини.

Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України, органи державної влади та ОМС, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законами України [102]. Це конституційне положення є ключовим, оскільки воно встановлює вимоги до того, що дискреційні повноваження ОМС не можуть бути довільними й повинні реалізовуватися у межах і у спосіб, які передбачені у законі.

Щоб зрозуміти суть і особливості дискреційних повноважень ОМС у забезпеченні прав і свобод ВПО в умовах децентралізації влади, спершу потрібно висвітлити зміст такого поняття як «дискреційні повноваження».

У загальному, широкому розумінні, дискреційні повноваження (від лат. *discretionis* – розсуд, вибір) ОМС полягають у можливості приймати рішення на власний розсуд у межах, визначених законом. Це означає, що органи мають право вибору серед кількох варіантів дій або рішень, що дозволяє їм найкращим чином враховувати місцеві умови та потреби громади.

У науці права поняття «дискреційні повноваження» тлумачать по-різному:

– як компетенція органів влади, що дозволяє приймати рішення на власний розсуд у межах правових норм [3];

– як повноваження щодо реалізації адміністративного розсуду, коли вони не передбачають обов'язків органу узгоджувати (в будь-якій формі) свої рішення з будь-яким іншим суб'єктом [2];

– як спосіб реалізації публічної (тобто з боку держави і місцевого самоврядування) влади, за яким відповідний суб'єкт влади (орган чи посадова особа) застосовує надані йому в межах закону повноваження на власний розсуд, без необхідності узгодження у будь-якій формі своїх дій з іншими суб'єктами [1, с. 195];

– як врегульовану нормами адміністративного права сукупність їх прав та обов'язків діяти на власний розсуд [40, с. 48];

– як сукупність прав діяти на свій розсуд, тобто, оцінюючи ситуацію, вибирати один із кількох варіантів дій (або утримуватись від дій) чи один з варіантів можливих рішень [46, с. 124];

– як передбачені законодавством можливості владного суб'єкта діяти на свій розсуд з метою прийняття рішення, яке є найбільш оптимальним у конкретній ситуації, у рамках власної компетенції [251, с. 58];

– як сукупність прав і обов'язків, закріплених конституційним, адміністративним, муніципальним та іншим галузевим законодавством держави, телеологічною домінантою яких є здійснення належного публічного управління з метою реалізації колективних інтересів територіальної громади або колективно-групових інтересів її членів, скерованих на виконання покладених на ОМС чи його посадову (службову) особу функцій або компетенційних повноважень, що надають цьому суб'єкту управління: а) певний ступінь свободи розсуду в оцінюванні ситуацій, що виникають в процесі реалізації зазначених їх функцій і повноважень (фактор свободи розсуду); б) імперативне право здійснювати правомірний вибір між законними альтернативами у вирішенні конкретної ситуації (фактор свободи вибору); та в) не передбачають обов'язків узгоджувати свої рішення з будь-

яким іншим суб'єктом (фактор відсутності субординаційних відносин у прийнятті управлінського рішення) [7];

– як сукупність прав та обов'язків: ОМС; осіб, уповноважених на виконання функцій місцевого самоврядування, що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке приймається, або можливість вибору на власний розсуд одного з декількох варіантів управлінських рішень, передбачених нормативно-правовим актом, проектом нормативно-правового акту [261, с. 65].

Таке різноманітне трактування поняття «дискреційні повноваження» свідчить про його багатовимірність та складність. Різні підходи до визначення цього терміну підкреслюють різні аспекти дискреції, що дозволяє розглядати її з різних кутів зору. Одне з найпоширеніших визначень дискреційних повноважень пов'язане з компетенцією органів влади приймати рішення на власний розсуд у межах правових норм. Це тлумачення, зокрема, акцентує увагу саме на законності та обмеженості дискреції правовими нормами. Інші автори у своїх визначеннях також підкреслюють, що дискреційні повноваження дають можливість оцінювати ситуацію та вибирати один із кількох варіантів дій або рішень, або утримуватись від дій. Це забезпечує гнучкість і адаптивність в управлінні.

Найбільш комплексний підхід до визначення дискреційних повноважень включає три ключові фактори: свободу розсуду в оцінюванні ситуацій, свободу вибору поведінки та відсутність обов'язків узгодження рішень з іншими суб'єктами. Це дозволяє глибше зрозуміти сутність та значення дискреційних повноважень.

У законодавстві також містяться визначення поняття «дискреційні повноваження». Так, у Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи № R (80) 2, 1980 року дискреційні повноваження трактуються як надані адміністративному органу повноваження щодо ухвалення відповідних рішень з певною свободою розсуду [216]. У п. 7 ст. 2 Закону України «Про

адміністративну процедуру» під дискреційними повноваженнями законодавець пропонує розуміти повноваження, надане адміністративному органу законом, обирати один із можливих варіантів рішення відповідно до закону та мети, з якою таке повноваження надано [175].

Наведені законодавчі визначення дозволяють зазначити, що дискреційні повноваження – це такі повноваження, які надають адміністративному органу певну свободу у прийнятті рішень. Це означає, що орган має право вибрати з кількох законних варіантів те рішення, яке він вважає найкращим і найбільш відповідним ситуації.

Це стосується і дискреційних повноважень ОМС.

Таким чином, сутність дискреційних повноважень ОМС полягає в наступному. По-перше, дискреційні повноваження дозволяють органам місцевого самоврядування вибрати один оптимальний серед кількох законних варіантів рішень або дій, що забезпечує гнучкість у вирішенні проблем та адаптацію рішень/дій місцевого самоврядування до специфічних умов і потреб громади.

По-друге, хоча ОМС мають певну свободу у виборі, їх рішення повинні залишатися в межах закону. Дискреційні повноваження не дозволяють виходити за рамки правових норм та принципів, що забезпечує правову визначеність і захист прав громадян.

По-третє, дискреційні повноваження забезпечують можливість оперативно реагувати на зміни та специфічні обставини місцевого рівня. Це дозволяє органам місцевого самоврядування приймати ефективні рішення, що відповідають актуальним потребам та умовам конкретної територіальної громади.

По-четверте, ОМС можуть приймати рішення на власний розсуд без необхідності узгодження з іншими суб'єктами або органами, що сприяє швидшій реакції на місцеві виклики і більш ефективному управлінню.

По-п'яте, незважаючи на наявність дискреційних повноважень, ОМС повинні забезпечувати прозорість у процесі прийняття рішень і бути підзвітними перед громадою. Це важливо для підтримки довіри та легітимності в очах громадян.

По-шосте, дискреційні повноваження дозволяють органам місцевого самоврядування здійснювати оцінку ситуацій і враховувати різні фактори при прийнятті рішень. Це забезпечує більш обґрунтовані та ефективні рішення, що відповідають конкретним умовам. Завдяки дискреційним повноваженням ОМС можуть здійснювати більш детальну оцінку ситуацій і враховувати різні аспекти при прийнятті рішень, що підвищує якість і обґрунтованість управлінських дій.

Отже, дискреційні повноваження є важливим інструментом для ОМС, який забезпечує гнучкість, ефективність і адаптивність в управлінні місцевими справами, дозволяючи їм краще реагувати на потреби громади і покращувати якість життя на території.

З урахуванням вищенаведеного можна зазначити, що дискреційні повноваження ОМС – це сукупність прав і обов'язків, закріплених законодавством, що надають органам місцевого самоврядування можливість приймати рішення на власний розсуд у межах правових норм. Ці повноваження включають свободу вибору серед кількох можливих рішень або дій, що дозволяє органам влади враховувати місцеві особливості та потреби громади, без необхідності узгодження своїх дій з іншими суб'єктами. Дискреційні повноваження забезпечують гнучкість, адаптивність та ефективність управлінських рішень, спрямованих на задоволення колективних інтересів територіальної громади та виконання покладених на ОМС функцій.

Наявність широких дискреційних повноважень ОМС обумовлено реформою децентралізації влади, яка відбувається в державі. Безумовно, зараз ефективність забезпечення ОМС прав і свобод ВПО напряму залежить

від здатності територіальних громад в умовах децентралізації влади обирати оптимальні та дієві управлінські рішення, використовуючи дискреційні повноваження.

Серед реформ, які проводяться в сучасній Україні, реформа децентралізації влади відіграє особливу роль. Успішність більшості національних реформ залежить від організації та функціонування місцевого самоврядування, адже місцеве самоврядування, будучи незалежним від державної влади, є найбільш наближеним до громадян рівнем влади, що спрямоване на реалізацію та захист інтересів жителів територіальної громади. Це забезпечується шляхом нормативно-правового закріплення гарантій реалізації прав людини та відповідальності публічної влади.

Метою реформи у сфері децентралізації влади, яка розпочалася зі схваленням Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, є створення структур, які будуть здатні ефективно управляти місцевими справами, перебудова організації влади на місцевому рівні для більш ефективного управління, забезпечення умов для комфортного та безпечного життя громадян, підвищення якості та доступності послуг, які надаються на місцевому рівні, створення механізмів, що дозволяють громадянам безпосередньо впливати на прийняття рішень, врахування та задоволення потреб жителів територіальних громад у різних аспектах їх життя, забезпечення балансу між загальнодержавними інтересами та інтересами місцевих громад.

Ті зміни, які сьогодні впроваджуються, передбачають реалізацію принципів субсидіарності, повсюдності місцевого самоврядування, фінансової самодостатності, широкого застосування механізмів демократії. Перед державою стоїть завдання приведення місцевого самоврядування та територіальної організації влади у відповідність до європейських стандартів і виконання взятих державою міжнародних зобов'язань у цій сфері [34].

Децентралізація визнається конституційним правом територіальних громад на місцеве самоврядування, що є частиною процесу формування України як соціальної, правової та демократичної держави. Основною метою діяльності місцевого самоврядування в сучасних умовах війни в Україні є створення ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для забезпечення повноцінного життєвого середовища для громадян, надання якісних та доступних публічних послуг, встановлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян на відповідній території та узгодження інтересів держави та територіальних громад.

У результаті децентралізації розширюється нормативна база конституційних та законодавчих повноважень. Це призводить до виникнення дискреційних повноважень, які спочатку проявляються як необхідність деталізації та конкретизації цих повноважень для їх більш повного і належного виконання ОМС та їх посадовими особами. Також це необхідно для врегулювання нових видів суспільних відносин, що виникають у процесі життєдіяльності територіальної громади та її членів у межах вже усталених відносин. Дискреційні повноваження ОМС є детермінованими, тобто вони виникають і здійснюються під впливом основної мети місцевого самоврядування – вирішення широкого спектра питань місцевого значення в інтересах територіальної громади та її членів. Одним із проявів дискреційних повноважень ОМС є право на власний розсуд визначати і формувати зміст місцевих політик у довгострокових та короткострокових стратегічних і планових документах – цільових програмах.

ОМС ухвалюють місцеві бюджети, програми соціально-економічного та культурного розвитку, а також цільові програми, спрямовані на здійснення важливої для громади діяльності чи вирішення актуальних проблем її розвитку. Цільова (галузева) програма не лише обґрунтовує фінансування певних витрат з місцевого бюджету, але й виступає як конкретний

короткостроковий план дій для розвитку окремих сфер життєдіяльності громади. Зокрема, такі програми можуть бути націлені на підтримку та інтеграцію ВПО, які поселилися в конкретній громаді.

Реалізацію дискреційних повноважень щодо забезпечення прав і свобод ВПО можна проілюструвати на прикладі Програми соціального захисту та підтримки ВПО на 2024 рік, затвердженої Краматорською міською радою [205]. Ця програма включає наступні заходи:

- залучення ВПО до фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів з футболу, волейболу, настільного тенісу, бадмінтону, баскетболу тощо, а також до заходів національно-патріотичного виховання;

- залучення зареєстрованих безробітних з числа ВПО до онлайн і офлайн групових та індивідуальних занять, які охоплюють: орієнтацію на отримання актуальних професій (спеціальностей), техніки пошуку роботи, відкриття власної справи, а також презентацію професій за участю роботодавців, що пропонують працевлаштування;

- залучення незайнятих працездатних ВПО до участі у громадських роботах;

- організація видачі ваучерів для внутрішньо переміщених осіб, які бажають навчатися в освітніх закладах;

- проведення курсу з основ підприємництва та самозайнятості для ВПО [205].

В умовах збройної агресії ОМС не тільки виконують делеговані повноваження відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», але й мають низку делегованих повноважень з реалізації заходів правового режиму воєнного стану. 24 лютого 2022 року, відповідно до Указу Президента України № 68/2022, на території всієї країни було створено обласні та районні військові адміністрації на базі місцевих державних адміністрацій, які функціонують на період воєнного стану для забезпечення дії Конституції та законів України (ст. 4, ст. 8 Закону № 389). Згідно зі ст. 17

Закону України «Про правовий режим воєнного стану», ОМС зобов'язані сприяти військовим адміністраціям у запровадженні та реалізації заходів правового режиму воєнного стану [200]. Управління на місцевому рівні у взаємодії з державною владою в особі військових адміністрації передбачає три режими їх співпраці: 1) заміщення органів місцевої влади військовою адміністрацією; 2) спільне управління громадою; 3) розширені повноваження ОМС із частковим підпорядкуванням військовій адміністрації вищого рівня [166, с. 118].

З прийняттям Закону України від 12.05.2022 р. № 2259-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» [178] значно розширено повноваження голів громад. Так, зокрема, вони можуть ухвалювати рішення з таких питань: передача коштів з місцевого бюджету на потреби Збройних Сил України (далі – ЗСУ); створення установ для надання безоплатної первинної правової допомоги; боротьба зі стихійними лихами та епідеміями; поводження з небезпечними відходами; звільнення земельних ділянок комунальної власності від незаконно розміщених тимчасових споруд; обстеження будівель і споруд, пошкоджених унаслідок бойових дій; демонтаж будівель і споруд, які за результатами обстеження визнано аварійно небезпечними і такими, що становлять загрозу життю людей [166, с. 119].

У цих процесах важливе значення має соціальна функція ОМС, пов'язана із наданням соціальних та інших послуг ВПО. Основним нормативним актом у сфері надання соціальних послуг є Закон України «Про соціальні послуги», в якому визначено організаційно-правове забезпечення системи надання соціальних послуг з метою подолання, мінімізації негативних наслідків окремим особам різного віку та сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах, враховуючи воєнний стан в нашій країні [201].

Після повномасштабного вторгнення в Україну країни-агресора у Закон України «Про соціальні послуги» були внесені відповідні зміни з урахуванням умов воєнного стану:

- встановлено особливий порядок організації надання соціальних послуг на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці або громади (чи на регіональному рівні) у разі запровадження надзвичайного або воєнного стану в Україні або в окремих її регіонах;

- умови надання статусу малозабезпеченої особи змінено: тепер для розрахунку середньомісячного сукупного доходу враховується період у квартал, що передує місяцю, який є попереднім до місяця звернення за соціальними послугами (замість півроку);

- надавачі соціальних послуг державної або комунальної форми власності мають право приймати рішення про негайне надання екстрених (кризових) соціальних послуг особам різного віку та їх сім'ям у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, якщо існує загроза їх життю чи здоров'ю;

- надавачі соціальних послуг повинні надсилати підтвердні акти про надання зазначених соціальних послуг до відповідного структурного підрозділу з питань соціального захисту населення уповноважених органів системи надання соціальних послуг [201].

Порядок фінансування соціальних послуг для ВПО під час дії воєнного стану в Україні або в окремих її регіонах затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 07.07.2022 № 784 «Деякі питання фінансування соціальних послуг під час дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» [55].

Цей Порядок встановлює механізм фінансування соціальних послуг, які надаються державними та комунальними установами внутрішньо переміщеним особам, що опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичними актами, збройним

конфліктом, тимчасовою окупацією під час воєнного стану. Фінансування надається за новим задекларованим або зареєстрованим місцем проживання (перебування) або місцем звернення цих осіб.

Згідно з Порядком, фінансування соціальних послуг для ВПО, які надаються державними та комунальними установами, включеними до Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг, здійснюється шляхом:

1) компенсації закладам або їх засновникам окремих витрат, що є складовими наданих соціальних послуг, зокрема:

– витрат на оплату комунальних послуг;

– оплати праці за працевлаштування отримувачів соціальних послуг;

– облаштування місць для проживання, забезпечення продуктами харчування, одягом, взуттям, засобами гігієни та предметами першої необхідності;

2) зарахування коштів допомоги на проживання ВПО на рахунок закладу як компенсації за надані соціальні послуги;

3) залучення коштів з інших джерел, не заборонених законодавством [55].

Деякі аспекти надання соціальної допомоги ВПО регулюються постановою Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 року № 214 «Про деякі питання надання державної соціальної допомоги на період воєнного стану». Згідно з цією постановою, для ВПО будуть здійснюватися відповідні виплати:

– допомоги малозабезпеченим сім'ям;

– допомоги на дітей одиноким матерям;

– допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування;

– допомоги на дітей, хворих на тяжкі хвороби, яким не встановлено інвалідність;

- щомісячної грошової допомоги особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу;

- тимчасової державної допомоги дітям, батьки, яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме;

- щомісячної адресної допомоги для ВПО, яка спрямована на покриття витрат на проживання, у тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, а також тимчасову державну соціальну допомогу для непрацюючих осіб, які досягли загального пенсійного віку, але не мають права на пенсію [185].

Також варто звернути увагу на постанову Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 332, яка встановлює порядок надання допомоги на проживання для внутрішньо переміщених осіб. Ця допомога надається особам, які виїхали з тимчасово окупованих територій або з регіонів, де ведуться бойові дії, відповідно до переліку, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 року № 204 [48]. У цьому порядку визначаються, зокрема, й повноваження місцевого самоврядування щодо цієї допомоги.

Отже, участь місцевого самоврядування в забезпеченні соціальних прав ВПО на відповідній території є водночас засобом реалізації соціальної функції держави, яка спрямована на створення умов для нормального життя, вільного розвитку, рівних можливостей для досягнення суспільного добробуту та соціальної захищеності всіх громадян. У цьому контексті реалізація місцевим самоврядуванням соціальних прав ВПО сприяє становленню та розвитку України як соціальної держави. Однак, чинна модель місцевого самоврядування в Україні сьогодні не повною мірою відповідає потребам і очікуванням ВПО. У багатьох територіальних громадах місцеве самоврядування не здатне забезпечити належні умови для життя і розвитку ВПО, не забезпечує їх правового захисту, надання доступних і якісних соціальних послуг, а також сприятливого середовища для інтеграції

та сталого розвитку громад, де вони проживають. Основною проблемою в цій сфері залишається фінансування соціальних послуг.

Хоча в Україні функціонує досить розвинена система нормативно-правового регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, залишаються невирішені питання, які потребують уваги. Ці проблеми можна узагальнити за кількома ключовими напрямками. По-перше, спостерігається брак комплексного та системного підходу до фінансування соціального захисту ВПО, їх забезпечення житлом, а також доступу до соціальних виплат і пенсій. Незважаючи на наявність фінансування та створення відповідних фондів і програм, проблеми виникають через нерівномірний розподіл фінансових ресурсів, їх недостатність і недофінансування. По-друге, важливим залишається питання соціального захисту осіб, які проживають на тимчасово окупованих територіях.

Управління місцевими фінансами під час воєнного часу має свої специфічні особливості, які суттєво впливають на реалізацію програм і заходів для ВПО. У довоєнний період багато громад часто не враховували об'єктивно свої джерела доходів місцевих бюджетів та можливості їх збільшення. Проте в умовах війни економія та раціональне використання фінансових ресурсів стають критично важливими, тому на місцевому рівні необхідно проводити ретельний аналіз можливостей залучення додаткових коштів до бюджетів.

Наприклад, держава упровадила низку програм для підтримки підприємців, надаючи їм можливість відстрочки податкових платежів. Однак, якщо на місцевому рівні налагодити ефективну комунікацію з представниками малого та середнього бізнесу, то підприємці охочіше реагуватимуть на потреби громади та суспільства, сплачуючи податки в межах своїх можливостей, що сприятиме наповненню місцевих бюджетів. Крім того, важливим резервом для поповнення місцевих бюджетів є створення нових робочих місць, особливо для ВПО. Це включає

працевлаштування ВПО, релокацію підприємств з постраждалих регіонів на відносно безпечні території, а також пошук шляхів залучення інвесторів. Ці заходи допоможуть не лише підтримати місцеві бюджети, але й сприяти економічному розвитку громад.

Реалізація дискреційних повноважень у сфері надання соціальних послуг ВПО тісно пов'язана з їх фінансуванням. Сьогодні місцеве самоврядування має широкі дискреційні повноваження у фінансовій сфері, у сферах створення і використання коштів місцевих бюджетів, тощо. І це не випадково, адже, як зазначає Л.М. Новак-Каляєва: «децентралізація управління здійснюється шляхом розширення повноважень і відповідальності місцевих органів управління та самоврядування й надання місцевим співтовариствам можливості самостійно вирішувати свої проблеми і контролювати, зокрема, якість послуг, що надаються цими органами. Цей підхід співвідноситься з основними цінностями місцевого самоврядування – автономією (децентралізованим управлінням), демократією (громадською участю) і ефективністю (близькістю влади до населення, що її підтримує)... За необхідності структурних змін в організації процесів регіонального управління, запроваджуються зміни, які не обмежуються реформами організаційної структури, але пов'язані, наприклад, з питаннями власності установ, задіяних у наданні послуг населенню, фінансових проблем та з податковими ресурсами» [153, с. 38].

Розв'язання проблем соціального захисту ВПО, як зазначалося вище, безпосередньо пов'язане з фінансуванням. Наразі питання фінансування підтримки ВПО є надзвичайно актуальним і потребує комплексного підходу. Міжнародні донори зазначають, що непрозорість і недостатній доступ ВПО до інформації від уряду про міжнародну фінансову допомогу не відповідають стандартам, зазначеним в Угоді про Асоціацію, зокрема у частині «Державна допомога», статті 262 «Загальні принципи» та статті 263 «Прозорість» [45]. Тому з метою покращення ситуації необхідно суттєво змінити державну

фінансову політику в цій сфері. Треба об'єднати міжнародну, волонтерську та державну допомогу в єдину цілісну політику, що дозволить ефективніше вирішувати проблеми ВПО [19, с. 21-22].

Експерти пілотних громад зазначають, що децентралізація суттєво розширила повноваження і обов'язки місцевих органів влади, а також підвищила їх відповідальність. Однак ресурси для виконання цих завдань часто є недостатніми. У деяких сферах механізм реалізації нових повноважень залишається незрозумілим, що є загальною тенденцією на рівні держави. Як зазначає Л.Р. Наливайко, незважаючи на те, що децентралізація створює умови для покращення захисту прав ВПО та осіб, які постраждали від конфлікту, її ефективність в цьому напрямі залишається недостатньою. Вона не суттєво підвищила мотивацію місцевих органів самоврядування до створення умов для інтеграції ВПО і вирішення їх проблем. Основною причиною є брак державних дотацій і власних фінансових ресурсів [144, с. 132].

Місцеві органи влади неактивно впроваджують заходи нематеріальної підтримки ВПО, а існуюча підтримка здійснюється за загальними принципами без дієвих механізмів для цієї категорії осіб.

Сьогодні держава активно реагує на виклики у сфері соціального захисту ВПО. Проте для підвищення ефективності цієї роботи необхідно зосередити зусилля на кількох ключових напрямках.

По-перше, слід розробити комплексний і прозорий механізм фінансування соціального захисту ВПО. Це допоможе забезпечити правильне і справедливе використання ресурсів, спрямованих на підтримку цієї категорії осіб.

По-друге, необхідно зобов'язати місцеві державні адміністрації та ОМС розробити та упровадити відповідні програми фінансування ВПО, дотримуючись принципів прозорості, ефективності, доступності та гласності.

По-третє, важливо запровадити державну програму забезпечення ВПО житлом. Це включатиме створення спеціального фонду соціального житла та впровадження прозорого механізму його розподілу.

Ці заходи сприятимуть поліпшенню соціального захисту ВПО і забезпечать їх потреби на належному рівні.

Реформа децентралізації в Україні демонструє значний прогрес, зокрема у сфері розширення можливостей на місцях, завдяки перерозподілу фінансування та зростанню автономії у вирішенні важливих проблем громад. Проте місцеві органи виконавчої влади та ОМС часто недостатньо ефективно взаємодіють та координують свої зусилля у питаннях інтеграції ВПО у суспільно-економічне та культурне життя регіонів, розподілу повноважень, фінансування заходів тощо.

Одним із інструментів вирішення існуючих проблем може слугувати широка практика укладення угод про співпрацю між територіальними громадами, що дозволить реалізувати єдиний комплексний підхід до інтеграції ВПО, ефективно здійснювати делеговані повноваження. Такі угоди мають на меті покращення якості надання соціальних послуг для ВПО та ефективного виконання національного законодавства в цій сфері. В рамках таких угод можуть реалізовуватися спільні цільові проекти, що включають комплекс заходів, здійснюваних ОМС за рахунок місцевих бюджетів та інших законних джерел фінансування.

Як зазначають експерти, для ефективного та швидкого відновлення важливо якомога швидше його почати – мобілізувати ресурси та відновлювати економіку вже зараз. Використання кращих практик управління фінансовими та матеріальними ресурсами на державному, регіональному та місцевому рівнях повинно допомогти відбудувати кращу Україну, зробити це швидко, ефективно та зменшити ризики неефективного використання ресурсів та можливих штучних маніпуляцій з боку ворогів України. Для того, щоб громади відігравали ключову роль у процесі

відбудови України, уся їх діяльність повинна ґрунтуватися на принципах «Знизу догори»:

«1. Жодних рішень щодо ОМС без їх активної участі – громади мають бути представлені в національній керівній структурі та процесі прийняття рішень не лише як спостерігачі чи зацікавлені сторони.

2. Центральний підхід, де необхідно, локальний – за замовчуванням – відбудова має відповідати принципам багаторівневого управління та субсидіарності. Громади повинні бути належним чином проконсультовані.

3. Тільки гранти, жодних кредитів – більшість громад не мають доступу до кредитних угод міжнародних фінансових установ. Ці громади можуть і повинні отримувати підтримку лише через гранти.

4. Справедливий, прозорий та інклюзивний механізм фінансування – створення спеціального фінансового пакета, який надає громадам ексклюзивний і прямий доступ до міжнародних коштів через гранти, матиме вирішальне значення для забезпечення переваг реформи децентралізації.

5. Усунення правової двозначності – незавершена програма реформ має завершитись відповідно до підписаної Україною Європейської хартії місцевого самоврядування [166, с. 121].

В умовах децентралізації управління важливо забезпечити місцевим органам влади достатню автономію для виконання своїх функцій і завдань, враховуючи потреби та інтереси об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ) і ефективно використовуючи бюджетні ресурси. Реформа бюджетної системи повинна сприяти підвищенню ефективності та продуктивності використання бюджетних коштів, децентралізації фінансових ресурсів і перегляду підходів до боргової політики держави.

Необхідно кардинально змінити структуру бюджетної та податкової системи, щоб вони відповідали новим вимогам і завданням. Податкова реформа повинна зосередитися на переході від традиційного фіскального підходу до нової моделі, яка забезпечить необхідний обсяг бюджетних

надходжень для функціонування держави, дотримуючись принципів соціальної справедливості у розподілі податкового навантаження.

Хоча реформа місцевого самоврядування та територіальної влади досягла помітних успіхів, ще рано говорити про її завершення. Майбутній успіх реформи значною мірою залежатиме від змін до Конституції, прийняття Муніципального кодексу та того, як ці рішення будуть реалізовані на всіх рівнях управління.

Як слушно зазначає А.Ф. Ткачук, децентралізація можлива і доцільна лише у тому випадку, коли ОМС є спроможними виконувати надані їм повноваження – організаційно, кадрово, фінансово, вони є прозорими та підзвітними громаді, а також коли держава має змогу ефективно здійснювати нагляд за законністю дій ОМС та не допустити банкрутства громад через помилку виборців на виборах – обрання тих, хто не може управляти [241, с. 30].

Децентралізація влади в Україні забезпечила органам місцевого самоврядування значні організаційні та матеріальні ресурси, що дозволяє їм ефективніше реагувати на потреби своїх громад, зокрема у питаннях соціального захисту ВПО, фінансування цієї сфери. Основна мета реформи децентралізації полягає в підвищенні спроможності, самостійності та автономії місцевого самоврядування. Однак ця автономія приносить із собою ризики, які можуть вплинути на ефективність забезпечення прав і потреб ВПО, зокрема в питаннях верховенства права та запобігання корупції під час виконання дискреційних повноважень.

Система стримувань і противаги є критично важливою для забезпечення законності і прозорості в управлінні ресурсами, які виділяються на підтримку ВПО. Принцип підзвітності місцевих органів влади є центральним у цьому процесі, адже він забезпечує контроль над їх діяльністю, зокрема у сфері соціального захисту ВПО, розподілу коштів та фінансування заходів. Важливою складовою є активне залучення

громадськості до прийняття рішень на місцевому рівні, що сприяє підвищенню прозорості і ефективності.

Наразі, незважаючи на те, що ОМС мають автономію у вирішенні питань щодо підтримки ВПО, відсутність ефективного державного контролю та недостатній розвиток громадського контролю створюють умови для можливих зловживань і корупції. Державний контроль за діяльністю місцевих органів у сфері соціального захисту ВПО необхідний для забезпечення законності, але він має бути обмеженим і пропорційним. Водночас, розвиток демократичного громадського контролю та внутрішнього контролю в органах місцевого самоврядування є критично важливим для запобігання зловживанням і забезпечення належного виконання функцій з підтримки ВПО.

Таким чином, для ефективного забезпечення прав ВПО і запобігання можливим порушенням важливо забезпечити чітке дотримання принципу підзвітності місцевих органів влади, зокрема в питаннях фінансування і організації соціальних послуг для ВПО.

Підсумовуючи вищенаведене у цьому підрозділі, ми можемо зробити наступні висновки і узагальнення.

По-перше, дискреційні повноваження ОМС щодо забезпечення прав і свобод ВПО в умовах децентралізації полягають у можливості та праві цих органів самостійно ухвалювати рішення та вживати заходи у межах своїх повноважень з урахуванням специфічних потреб та ситуацій, пов'язаних із забезпеченням прав і свобод ВПО, що виникають у їх громадах.

По-друге, суть дискреційних повноважень ОМС щодо забезпечення прав і свобод ВПО зводиться до надання місцевим органам влади певної міри автономії та самостійності в прийнятті рішень, що стосуються підтримки і захисту прав ВПО, а також фінансування та розподілу ресурсів, з огляду на індивідуальні потреби та умови, характерні для кожної конкретної громади.

По-третє, властивості дискреційних повноважень місцевого самоврядування щодо забезпечення прав і свобод ВПО включають:

1. Гнучкість у застосуванні законодавства полягає у здатності ОМС приймати власні рішення, враховуючи реальні умови, місцеві особливості і потреби ВПО в межах своєї територіальної громади.

2. Самостійне визначення пріоритетів полягає у спроможності ОМС самостійно встановлювати пріоритети в реалізації соціальних програм і проєктів для підтримки ВПО. Це включає визначення, які послуги і ресурси є найбільш необхідними та як їх ефективно розподілити.

3. Можливість швидкої адаптації до нових викликів та умов, так як дискреційні повноваження дозволяють органам місцевого самоврядування оперативно реагувати на зміни в потребах ВПО або нові виклики, що виникають в умовах зовнішнього середовища, а також швидке коригування програм та послуг.

По-четверте, децентралізація надає місцевим ОМС більшу свободу в ухваленні рішень, проте ця автономія супроводжується відповідальністю за дотримання прав і свобод ВПО. Це вимагає збалансованого підходу в процесі прийняття рішень, а також забезпечення прозорості та підзвітності в їх реалізації. Реформа децентралізації істотно змінила уявлення про принцип підзвітності ОМС, особливо в контексті захисту прав і свобод ВПО. Сучасне трактування цього принципу не обмежується лише формальним звітуванням про діяльність ОМС у сфері забезпечення прав і свобод ВПО. Він передбачає більш глибокі аспекти, а саме: ОМС повинні інформувати членів громади, включаючи ВПО, про свою діяльність, рішення та плани, що безпосередньо впливають на їх права та умови життя; важливо забезпечити участь ВПО у процесах прийняття рішень на місцевому рівні, що дозволяє їм впливати на формування політики та вирішення проблем, що їх турбують; належне впровадження механізмів громадського контролю дозволяє ефективніше

відслідковувати і вирішувати питання, пов'язані з інтеграцією та підтримкою ВПО, забезпечуючи справедливість і прозорість; прозоре управління та відкритість у роботі ОМС допомагають підвищити довіру з боку ВПО та інших членів громади; ефективна система стримувань і противаг допомагає уникати конфліктів та вирішувати соціальну напругу, яка може виникати через невирішені проблеми ВПО.

По-п'яте, важливо посилити підзвітність ОМС у фінансовій сфері. Необхідно розробити та впровадити механізми, які забезпечать прозорість і контроль за використанням місцевих бюджетних коштів. Це включає в себе створення чітких норм і процедур для моніторингу фінансової діяльності, а також забезпечення ефективного звітування перед громадськістю та державними органами. Такий підхід дозволить не тільки підвищити ефективність управління фінансовими ресурсами, але й зміцнити довіру громад до ОМС.

2.3. Доступ ВПО до права на участь у місцевому самоврядуванні

ВПО в Україні є однією з найбільш вразливих категорій населення, які зіткнулися з багатьма викликами у процесі адаптації до нових умов життя. Одним із ключових аспектів соціальної інтеграції та адаптації ВПО є їх доступ до права на участь у місцевому самоврядуванні, яке забезпечує можливість впливати на прийняття рішень на місцевому рівні, що стосуються їх життя та благополуччя.

З огляду на те, що ВПО часто проживають у місцевих громадах, які відрізняються від їх місця постійного проживання, їх доступ до участі в місцевому самоврядуванні стає критично важливим для забезпечення рівних можливостей та захисту їхніх прав.

Місьцеве самоврядування є основою демократичної системи управління, яка забезпечує громадянам можливість безпосередньо впливати на процеси, що безпосередньо стосуються їхнього життя. Участь громадян у місцевому самоврядуванні сприяє ефективному управлінню, розвитку громади та зміцненню демократичних інститутів. Ця участь може реалізовуватися через різноманітні механізми, що дозволяють громадянам брати активну участь у процесах прийняття рішень на місцевому рівні.

Відповідно до ст. 21 Загальної декларації прав людини [69], кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників. Це право закріплено у статтях 5, 38, 39, 40, 69 Конституції України, а також деталізовано на законодавчому та підзаконному рівнях [122]. Конституція України гарантує громадянам право на участь у місцевому самоврядуванні [102]. Це право забезпечує можливість впливати на рішення, що стосуються місцевого розвитку, як безпосередньо через голосування, так і через участь у громадських ініціативах.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [193] визначає основні принципи і механізми участі громадян у місцевому самоврядуванні. Закон України «Про місцеві вибори» [194] частково регулює зазначені вище питання, так як деякі положення цього законодавчого акту втратили чинність. Виборчий кодекс України [27] регламентує питання участі громадян у виборах ОМС. Ці закони створюють правову основу для реалізації прав громадян і забезпечення їх участі у місцевих процесах управління.

Основний механізм участі громадян у місцевому самоврядуванні – це вибори до ОМС, таких як місцеві ради, селищні, сільські, вибори міського голови, старости. Громадяни мають право голосувати на цих виборах і бути обраними на посади в органах місцевого самоврядування. Вибори є основним інструментом реалізації демократичних принципів, що дозволяє громадянам обирати представників, які будуть відстоювати їх інтереси на місцевому рівні.

Місцеві референдуми виступають важливим інструментом участі громадян у процесах місцевого самоврядування. Завдяки референдумам жителі можуть висловлювати свої погляди щодо значущих питань, які стосуються розвитку їх регіонів, таких як зміни в організації місцевого управління або ухвалення рішень щодо важливих інфраструктурних проєктів.

Відповідно до рішення Конституційного Суду України у справі, що стосується конституційних подань виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» від 14 березня 2014 року № 2-рп/2014, участь громадян у референдумі є невід'ємним конституційним правом. Це право поширюється й на внутрішньо переміщених осіб. Питання, що

вносяться на всеукраїнський референдум, мають загальнодержавне значення і впливають на долю всіх громадян України незалежно від національності. Натомість на місцевий референдум можуть бути винесені лише ті питання, які відносяться до компетенції органів місцевого самоврядування відповідної адміністративно-територіальної одиниці [219].

Тобто місцевий референдум – це спосіб реалізації влади територіальною громадою з метою здійснення локальної (місцевої) правотворчості й контролю за діями й рішеннями органів і посадових осіб місцевого самоврядування, управління місцевими справами. Це забезпечує верховенство територіальної громади в системі місцевого самоврядування, адже вона може прийняти на місцевому референдумі рішення з будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування. Важливість цієї форми участі громадян у провадженні місцевого самоврядування виявляється ще й у тому, що рішення, прийняті місцевим референдумом, є обов'язковими до виконання і мають найвищу юридичну силу на відповідній території [122]. Хоча зараз базовий закон про місцевий референдум в нашій країні відсутній, і є питання часу його прийняття, проте конституційне право ВПО брати участь у місцевих референдумах не може бути скасовано.

Загальні збори, громадські слухання і консультації є механізмами, що дозволяють громадянам брати участь у процесах прийняття рішень на місцевому рівні. Ці заходи надають можливість громадянам висловлювати свої думки і пропозиції з приводу проєктів рішень, що обговорюються ОМС. Це дозволяє враховувати інтереси різних верств населення при розробці політики та прийнятті рішень.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 8) закріплює право громадян проводити загальні збори за місцем проживання. Порядок їх проведення має визначатися законом та статутом територіальної громади. Загальні збори громадян за місцем проживання є важливою формою

безпосередньої участі населення у вирішенні питань місцевого значення [193].

Закон України «Про органи самоорганізації населення» [198] додатково визначає ряд питань, які можуть вирішуватися на загальних зборах громадян:

1. Створення органу самоорганізації населення: збори можуть ініціювати створення такого органу, обирати ініціативну групу, яка представлятиме інтереси жителів у місцевій раді.

2. Вибори та переобрання органу самоорганізації: На зборах може бути визначено загальний склад і обрано членів органу самоорганізації населення, а також переобрано їх або змінено кількісний склад цього органу.

3. Затвердження положень: громадяни мають право затверджувати Положення про орган самоорганізації населення, а також вносити до нього зміни.

4. Фінансовий контроль: збори громадян здійснюють контроль за фінансовою діяльністю органів самоорганізації населення.

Рішення, прийняті на загальних зборах, обов'язкові для виконання органами самоорганізації населення і мають бути враховані ОМС у їхній діяльності. У разі невиконання рішень зборів, повноваження органу самоорганізації населення можуть бути достроково припинені.

Загальні збори громадян також мають значний вплив на формування громадської думки та сприяють активному залученню мешканців до процесу управління громадою. Вони стають платформою для обговорення актуальних проблем, формування місцевих ініціатив та ухвалення рішень, які враховують інтереси більшості. Це сприяє підвищенню рівня довіри до ОМС та стимулює розвиток місцевих спільнот.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про місцеве саоврядування в Україні», члени територіальної громади мають право ініціювати розгляд у

раді (у порядку місцевої ініціативи) будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування [193]. Наприклад, на зборах громадян обговорюються місцеві ініціативи, що є важливим етапом перед їх поданням на розгляд місцевої ради. Це забезпечує прозорість процесу прийняття рішень та дозволяє мешканцям брати активну участь у формуванні порядку денного громади. Крім того, збори можуть ініціювати створення ініціативних груп для збору підписів на підтримку місцевої ініціативи або вимоги щодо проведення громадських слухань. Це дає можливість громадянам безпосередньо впливати на вирішення нагальних питань, що стосуються їх життя.

Громадські слухання є ще однією важливою формою участі мешканців у місцевому самоврядуванні. Загальні збори громадян можуть виступати ініціаторами таких слухань, що дозволяє громаді безпосередньо обговорювати важливі питання з представниками влади. Це сприяє відкритості і прозорості в діяльності ОМС, а також підвищує відповідальність посадових осіб перед громадою.

На загальних зборах громадяни мають можливість здійснювати контроль за діяльністю органів самоорганізації населення, зокрема, щодо їх фінансової діяльності. Це дозволяє забезпечити прозоре використання коштів, які були передані органу самоорганізації населення, та ефективно управління майном громади. У випадку порушень або неефективної роботи, громадяни можуть ініціювати дострокове припинення повноважень органу самоорганізації населення, що сприяє підвищенню їх відповідальності перед громадою.

Таким чином, загальні збори громадян відіграють ключову роль у забезпеченні ефективного та демократичного управління на місцевому рівні. Вони створюють умови для активної участі населення у прийнятті рішень, що впливають на життя громади, забезпечують прозорість і підзвітність ОМС, а також сприяють розвитку громадянського суспільства.

Сучасні технології забезпечують нові можливості для участі громадян у місцевому самоврядуванні. Інструменти електронного самоврядування, такі як онлайн-платформи для подачі петицій, електронні консультації та голосування, дозволяють громадянам брати участь у місцевих процесах без необхідності особистої присутності. Це підвищує доступність та зручність для громадян, що сприяє більш широкому залученню населення.

Активна участь громадян у місцевому самоврядуванні є важливим чинником зміцнення демократичних інститутів. Вона забезпечує прозорість та підзвітність місцевих органів влади, сприяє формуванню довіри до влади та забезпечує громадянам можливість впливати на процеси управління, що стосуються їхнього життя.

Громадяни, які активно беруть участь у місцевому самоврядуванні, можуть безпосередньо впливати на якість місцевих послуг і інфраструктури. Їх пропозиції та критика можуть допомогти виявити проблеми та розробити ефективні рішення, що веде до покращення життєвих умов у громадах.

Участь у місцевому самоврядуванні сприяє соціальній інтеграції різних груп населення, зокрема ВПО, етнічних меншин та інших вразливих груп. Це допомагає створити більш інклюзивне та згуртоване суспільство, де кожен має можливість реалізувати свої права та впливати на процеси, що безпосередньо стосуються його життя.

Отже, участь громадян у місцевому самоврядуванні є важливим елементом демократичного управління, що забезпечує можливість безпосереднього впливу на місцеві процеси управління. Вибори до органів місцевої влади, місцеві референдуми, громадські слухання, інструменти електронного самоврядування – всі ці механізми сприяють активній участі громадян у житті місцевих громад. Залучення громадян до місцевого самоврядування сприяє зміцненню демократичних інститутів, покращенню якості місцевих послуг та соціальної інтеграції. Подальше вдосконалення

механізмів участі громадян, їхні права та можливості є ключовими для розвитку ефективного та справедливого місцевого самоврядування.

Як вже зазначалося вище, участь громадян у місцевому самоврядуванні є однією з основоположних складових демократичного суспільства, що забезпечує можливість реалізації права на управління місцевими справами. Для ВПО, які були змушені залишити свої домівки через збройний конфлікт або інші надзвичайні обставини, питання участі в місцевому самоврядуванні набуває особливої актуальності. Правове забезпечення цієї участі є важливим для соціальної інтеграції ВПО в нових громадах та реалізації їх громадянських прав.

Безпосередня участь ВПО у місцевому самоврядуванні може здійснюватися колективно (разом з іншими громадянами):

- а) на місцевому референдумі;
- б) місцевих виборах;
- в) зборах;
- г) громадських слуханнях;
- д) шляхом внесення місцевих ініціатив;
- е) колективних звернень та індивідуально – шляхом реалізації права на доступ до служби в органах місцевого самоврядування й індивідуальні звернення [122].

Правове регулювання участі ВПО у місцевому самоврядуванні забезпечується низкою законодавчих актів, які визначають механізми реалізації цього права та встановлюють особливі умови для їх участі у виборчих процесах.

Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року, закріплює основні права громадян, серед яких право на участь в управлінні державними справами, участь у всеукраїнських та місцевих референдумах, а також право вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та місцевого

самоврядування. Ці положення становлять основу для участі ВПО у місцевому врядуванні [102].

Законодавчі акти, що стосуються прав ВПО, регламентують особливості їх участі у місцевому самоврядуванні. Закон України «Про забезпечення прав і свобод ВПО», ухвалений 20 жовтня 2014 року, визначає, що ВПО мають право голосу на виборах Президента України, виборах народних депутатів України, місцевих виборах і референдумах. Для реалізації цього права закон передбачає можливість зміни місця голосування без необхідності змінювати виборчу адресу [182].

Детальні положення щодо реалізації виборчого права містяться в Законі України «Про Державний реєстр виборців» від 22 лютого 2007 року [181]. Цей Закон визначає, що виборча адреса виборця залежить від зареєстрованого або задекларованого місця проживання.

Виборчий кодекс України встановлює гарантії для громадян щодо їх права на участь у виборах і регулює процес підготовки та проведення виборів Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, а також виборів обласних, районних, сільських, селищних і міських рад, голів сільських, селищних і міських рад. Кодекс визначає, що право голосу мають виборці, чиї виборчі адреси відносяться до території однієї з територіальних громад. Належність особи до конкретної територіальної громади та її проживання на відповідній території підтверджуються виборчою адресою, за винятком випадків, які визначені законодавством [27].

У контексті прав ВПО законодавство передбачає можливість їх участі у виборах до місцевих рад, у місцевих референдумах, а також участі в інших формах місцевої демократії, таких як громадські слухання, місцеві ініціативи та загальні збори громадян. Проте незважаючи на наявність цих норм, реалізація права на участь у місцевому самоврядуванні для ВПО стикається з рядом практичних проблем, які обмежують їхню ефективну реалізацію.

Як уже зазначалося, участь громадян у виборах є ключовим елементом демократичного устрою країни, що закріплено в Конституції України. Основний закон гарантує громадянам право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнських та місцевих референдумах, а також право вільно обирати та бути обраними до органів державної влади та ОМС. Ці конституційні норми гарантують рівні можливості для всіх громадян, включаючи у реалізації своїх політичних прав.

Проте особливості статусу ВПО та умови їх проживання створюють певні обмеження в реалізації виборчих прав, які регулюються низкою законодавчих актів. Зокрема, стаття 8 Закону України «Про забезпечення прав і свобод ВПО» визначає, що ВПО мають право голосу на виборах Президента України, народних депутатів, а також на місцевих виборах і референдумах. Це право може бути реалізоване шляхом зміни місця голосування без необхідності змінювати виборчу адресу, що передбачено частиною третьою статті 7 Закону України «Про Державний реєстр виборців» [181].

Однак виборча адреса виборця, відповідно до цього ж Закону, визначається за зареєстрованим місцем проживання, що створює певні проблеми для ВПО, особливо в контексті місцевих виборів. Згідно із Виборчим кодексом України, право голосу на виборах депутатів обласної ради мають виборці, виборча адреса яких віднесена до території однієї з територіальних громад [27]. Це означає, що ВПО, які не мають зареєстрованого місця проживання в новій громаді, не можуть реалізувати своє активне виборче право на місцевих виборах.

Наступний проблемний момент, на який хотілося б звернути увагу – недоліки законодавства, які обмежують участь ВПО у місцевому самоврядуванні.

Відповідно до Закону України «Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в

Україні» від 05.11.2021 р.№ 1871-IX [195] та постанови Кабінету Міністрів України від 07.02.2022 р.№ 265 «Деякі питання декларування і реєстрації місця проживання та ведення реєстрів територіальних громад» [49], у кожній громаді створено і ведеться реєстр територіальної громади. Це база даних, яка зберігає, обробляє та використовує інформацію про осіб, які проживають на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Таким чином, єдиним чітко визначеним у законі способом підтвердження проживання особи в територіальній громаді, а отже – її належності до громади, є зареєстроване місце проживання.

Однак ВПО проживають не за зареєстрованим місцем проживання, що створює для них низку обмежень. ВПО не можуть брати участь у загальних зборах чи громадських слуханнях, подавати місцеві ініціативи, створювати органи самоорганізації населення, голосувати за проекти громадського бюджету або користуватися іншими інструментами локальної демократії. Крім того, на ВПО не поширюються місцеві цільові програми, спрямовані на підтримку членів територіальної громади, що призводить до певної дискримінації. Втім статут територіальної громади може містити визначення членів громади, до яких можуть бути віднесені також і ВПО. Також у паспорті місцевої цільової програми або в положенні про порядок її виконання може бути передбачене визначення поняття «члени територіальної громади», яке включає ВПО. Це може сприяти залученню ВПО до життя громади та забезпеченню їх прав на рівні з іншими мешканцями [60].

Хоча не можна не звернути увагу на те, що сьогодні для отримання сертифікату крім звернення довищезазначених органів, ця категорія осіб (за наявності технічної можливості) може подати заяву про реєстрацію та включення відомостей про внутрішнього переселенця в Єдину інформаційну базу даних про ВПО. Це можна зробити через Єдиний державний веб-портал електронних послуг «Дія», що значно спрощує цю процедуру. Щоб подати заявку, особі потрібно лише встановити на електронний пристрій мобільний

додаток порталу «Дія», підключений до Інтернету з увімкненою функцією геолокації, де вона пройде електронну ідентифікацію та автентифікацію (електронний підпис або інші засоби електронної ідентифікації). Цифровізація цього процесу, в тому числі порталу «Дія», має велике значення для спрощення процедури взяття на облік ВПО, подання заяв на матеріальну допомогу, компенсацію витрат, а також для участі у місцевих справах [285, с. 9, 22].

Як зазначається у «Дослідженні локальних політик як ВПО залучені до життя громади», відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», територіальна громада – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Таким чином, приймати безпосередню участь у вирішенні питань місцевого значення можуть усі жителі територіальної громади. Звужувати це поняття штучним визначенням за певними ознаками членства в територіальній громаді ні органи виконавчої влади, ні ОМС не мають права. Такі дії суперечать Європейській конвенції з прав людини та Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» і можуть містити ознаки дискримінації (прямої, непрямой або утиску) [60].

Як констатується у вищенаведеному дослідженні, переважна більшість статутів об'єднаних територіальних громад не передбачає приналежності до жителів/мешканців/членів територіальної громади ВПО, які не внесені до Реєстру територіальної громади (Кам'янець-Подільська, Київська, Кременчуцька, Криворізька, Кропивницька, Львівська, Мукачівська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Ужгородська, Хмельницька, Червоноградська, Черкаська, Чернівецька територіальні громади). Деякі статuti визначають приналежність ВПО до жителів/мешканців/членів територіальної громади. Водночас, правом на участь у здійсненні місцевого

самоврядування (участь у загальних зборах, громадських слуханнях, внесення місцевої ініціативи тощо) можуть скористатись лише ті, які мають зареєстроване місце проживання на території громади (Білоцерківська, Вінницька, Дніпровська, Житомирська, Івано-Франківська, Кам'янська, Луцька, Обухівська територіальні громади). Статутами деяких територіальних громад не визначено, за якими ознаками встановлюється приналежність до членів територіальної громади (Київська, Мукачівська, Ужгородська, Червоноградська територіальні громади) Деякі місцеві НПА містять суперечливі положення, наприклад визнають, що їх дія поширюється на ВПО, і при цьому містять підстави для відмови особам, які не надали документ, що засвідчує адресу місця реєстрації на території громади. Разом з тим, відповідними переліками таких НПА не передбачена можливість надати довідку про взяття на облік ВПО (Ужгородська, Хмельницька, Червоноградська, Кропивницька територіальні громади) [60].

Ці правові обмеження створюють значні бар'єри для ВПО у процесі їх інтеграції в нові громади та ускладнюють участь у процесах місцевого самоврядування. Щоб забезпечити повну реалізацію ВПО у місцевому самоврядуванні, необхідно внести зміни у законодавство, спрямовані на створення ефективного механізму участі ВПО у місцевому самоврядуванні, враховуючи їх правовий статус та специфіку ситуації.

Одним з ключових організаційних аспектів є питання реєстрації місця проживання ВПО. Вітчизняне законодавство щодо визнання членом територіальної громади особи, зареєстрованої у даній місцевості, є дещо суперечливим в контексті реєстрації/декларування місця проживання ВПО. Більшість ВПО не змінюють свою реєстрацію після переміщення, що унеможливає їх участь у місцевих виборах у нових громадах. Для вирішення цієї проблеми важливо узгодити відповідне вітчизняне законодавство та створити механізми, які дозволили б ВПО брати участь у місцевому самоврядуванні та виборах за фактичним місцем проживання.

Ефективна участь ВПО у місцевому самоврядуванні неможлива без належного інформування про їх права та механізми реалізації цих прав. Організація інформаційних кампаній, проведення консультацій, створення інформаційних ресурсів та гарячих ліній для ВПО – все це має стати частиною комплексної підтримки ВПО та забезпечувати їх здатність брати участь у місцевому самоврядуванні.

Залучення ВПО до процесу прийняття рішень на місцевому рівні є важливим аспектом їх інтеграції. Це може включати участь у громадських слуханнях, консультативних радах, робочих групах при місцевих радах та інших формах громадської активності. Такі заходи сприяють не лише інтеграції ВПО, але й зміцненню демократичних процесів на місцевому рівні. Наприклад, тут можуть надавати допомогу різноманітні громадські інституції. Вони можуть надавати правову допомогу, організовувати навчальні програми та тренінги для ВПО, сприяти їх залученню до місцевих ініціатив. Органи місцевої та державної влади повинні сприяти розвитку таких організацій і їх співпраці з ОМС.

Включення ВПО у роботу громадських рад, робочих груп і інших консультативних органів при місцевих радах сприяє їх активній участі в ухваленні рішень на місцевому рівні. Це дає змогу ВПО впливати на рішення, які безпосередньо стосуються їх життя, а також сприяє їхній соціальній інтеграції.

Громадська участь ВПО є важливим інструментом для ефективного управління на місцевому рівні, який дозволяє мінімізувати соціальні та політичні ризики, а також забезпечити представлення і захист інтересів як громади, так і ВПО. Завдяки активному залученню ВПО до процесу ухвалення управлінських рішень, ОМС можуть враховувати соціальні, екологічні та інші важливі чинники, що впливають на життя громади у питаннях інтеграції ВПО.

Залучення ВПО до управлінської діяльності дозволяє не лише приймати більш зважені й інклюзивні рішення, але й зменшувати потенційні конфлікти і напругу в суспільстві. Коли різні суспільні групи мають можливість висловити свої позиції та взяти участь у реалізації управлінських рішень, зростає довіра до ОМС. Це також підвищує відповідальність влади перед громадою, оскільки рішення приймаються з урахуванням реальних потреб і інтересів всіх мешканців.

Таким чином, участь ВПО у процесі управління забезпечує більш комплексний підхід до вирішення місцевих проблем, сприяє формуванню ефективної та прозорої системи місцевого самоврядування, а також допомагає будувати сильне та згуртоване громадянське суспільство.

Моніторинг та оцінка участі ВПО у місцевому самоврядуванні є важливим аспектом, що може сприяти залученню ВПО до участі у місцевому самоврядуванні. Завдяки системі моніторингу можна виявляти існуючі проблеми у цій сфері та розробляти ефективні рішення. Моніторинг може здійснюватися як самими ОМС, так і громадськими організаціями, з подальшим використанням отриманих даних для вдосконалення політики щодо ВПО.

Вказані вище напрями організаційно-правового характеру щодо забезпечення участі ВПО у місцевому самоврядуванні є важливою складовою їх соціальної інтеграції та реалізації громадянських прав. Вирішення питань реєстрації місця проживання, спрощення виборчих процедур, інформування та залучення ВПО до місцевих ініціатив є ключовими кроками на шляху до ефективної участі ВПО у місцевому самоврядуванні. Комплексний підхід до цих питань сприятиме зміцненню демократичних процесів у громадах і забезпеченню рівних прав для всіх громадян України, незалежно від їхнього статусу чи місця проживання.

Про актуальність вирішення проблемних питань щодо участі ВПО у місцевому самоврядуванні свідчать дані проведеного експертного

опитування. Так, проведене опитування фахівцями Центру дослідження соціальних комунікацій констатує такі результати у питаннях повернення до своїх місць постійного проживання, залишених ними внаслідок бойових дій. Зокрема, ВПО планують залишатися на нових місцях, як мінімум, до завершення конфлікту на сході України (58% опитаних), і ще майже 26% вважають, що таке переміщення матиме незворотний характер, тобто ВПО вже не повернуться до покинутих місць проживання. Дані опитування в цілому збігаються з інформацією, оприлюдненою на Третньому форумі ВПО у м. Києві (лютий 2016 р.), згідно з якою близько 70% переселенців зі сходу найближчі п'ять років не планують повертатися додому [72]. Відповідно до звіту «Допомога МОМ населенню, що постраждало від конфлікту в Україні» планують повернутися 40% ВПО, з яких лише 1% планує повернутися найближчим часом, а 39% пов'язують своє повернення із завершенням конфлікту; при цьому 26% вже остаточно вирішили не повертатись [59]. Очевидно, що чим довше проблема сходу залишатиметься невирішеною, тим більшою ставатиме частка тих ВПО, які вже не повернуться до покинутих місць, навіть коли тимчасово окуповані території будуть звільнені. Тож, залишаючись вимушеними, вони поступово перестають бути тимчасовими переселенцями – і це закономірний процес: люди знаходять роботу за новим місцем проживання, так чи інакше вирішують проблему забезпечення житлом, їх діти відвідують місцеві заклади освіти (школи, ВНЗ), з'являються нові соціальні зв'язки із сусідськими спільнотами та трудовими колективами, тобто ВПО поступово «вкорінюються» все глибше і глибше на новому місці. Таким чином в Україні з'явилася та поступово зростає значна група населення з числа ВПО, які вже фактично є не тимчасовими переселенцями, а новими членами громад, що їх прийняли. Принципово важливим є те, що в цих людей відповідним чином змінюються життєві плани та пріоритети [80, с. 102].

У зв'язку з чим вирішення питання участі ВПО у місцевому самоврядуванні набуває своєї актуальності і потребує вирішення у напрямі реальної державної політики у цій сфері та дієвого інституційного середовища для інтеграції ВПО до участі у місцевому самоврядуванні.

З урахуванням зростаючої кількості ВПО, які планують залишитись у приймаючих громадах, а також складності й системності проблем, що перед ними постали, діяльність із створення умов для тимчасового (до завершення конфлікту на сході та повернення Криму) вирішення проблем ВПО має бути переорієнтовано на інституційне створення сприятливого середовища постійного для гармонійної та повноцінної інтеграції ВПО за новим місцем проживання і залучення їх до місцевого самоврядування та формування місцевої влади. Як зазначають експерти, вирішення проблем ВПО має бути переорієнтовано на створення сприятливого середовища постійного для гармонійної та повноцінної інтеграції ВПО за новим місцем проживання і залучення їх ресурсів до розвитку громад уже на постійній основі.

Ця переорієнтація має відбуватися на таких засадничих принципах:

1) сприйняття ВПО не як тягара для приймаючих громад та державних служб соціального захисту, а як соціального ресурсу із значним потенціалом розвитку та залучення;

2) розуміння того, що переселення значної частки ВПО вже не є тимчасовим (тобто має незворотний характер), причому частка таких ВПО поступово зростає;

3) підтримка позитивної соціальної активності та самоорганізації ВПО, у першу чергу на рівні територіальних громад, що їх прийняли;

4) налагодження соціального діалогу між ВПО та приймаючими громадами з метою конструктивного вирішення спільними зусиллями проблем і протиріч, що виникають у процесі інтеграції ВПО на новому місці проживання [80, с. 110].

Забезпечення доступу ВПО до права на участь у місцевому самоврядуванні є складним і багатограним процесом, що потребує комплексного підходу. Незважаючи на наявність законодавчої бази, що гарантує права ВПО, існує низка практичних проблем, які обмежують їх участь у місцевому самоврядуванні, та, відповідно, потребують свого вирішення.

Для повноцінної участі ВПО у місцевому самоврядуванні необхідно забезпечити повне відновлення їх прав та свобод, зокрема участі в політичному житті як на державному, так і на місцевому рівнях. Це включає можливість активної участі у формуванні органів місцевої влади, розробці та прийнятті рішень, що стосуються життя приймаючої громади. Удосконалення участі ВПО у місцевому самоврядуванні можливо з урахуванням таких напрямів: створення ефективної державної політики та інституційного середовища, яке б забезпечувало реальну інтеграцію ВПО у місцеве самоврядування; переорієнтація підходів до вирішення проблем ВПО, оскільки багато ВПО планують залишатися в приймаючих громадах на постійній основі, вирішення їх проблем повинно бути спрямоване на створення умов для постійної гармонійної інтеграції, а не лише на тимчасові заходи; визнання ВПО як ресурсу для розвитку громад. ВПО слід розглядати не як тягар, а як соціальний ресурс із значним потенціалом, який може бути використаний для розвитку місцевих громад; враховувати те, що значна частина ВПО вже не розглядає своє переселення як тимчасове, тому необхідно враховувати це під час розробки політик і програм інтеграції; підтримка соціальної активності та самоорганізації ВПО, потребує заходів сприяння соціальній активності та самоорганізації ВПО на рівні територіальних громад, що сприятиме їх повноцінній інтеграції; необхідно постійно проводити роботу із налагодження конструктивного діалогу між ВПО та місцевими громадами для спільного вирішення проблем і протиріч, які виникають у процесі інтеграції.

Для досягнення цього необхідно розробити та впровадити відповідні інституційні та правові механізми. Основні напрями удосконалення участі ВПО у місцевому самоврядуванні включають: забезпечення ВПО повного обсягу конституційних прав, включно з виборчими правами, шляхом внесення змін до законодавства України; створення нормативно-правових, організаційних та інших механізмів, які гарантуватимуть участь усіх груп ВПО у процесах інтеграції в приймаючі громади; забезпечення участі ВПО у роботі ОМС та їхньому працевлаштуванні в ці органи; впровадження механізмів, які сприятимуть активній участі ВПО в плануванні та управлінні програмами на муніципальному рівні, як безпосередньо, так і через інститути громадянського суспільства, створені ВПО.

Важливо також використовувати потенціал ВПО в управлінні, політичному житті в приймаючих громадах, а також сприяти їх входженню до ініціативних груп місцевої громади.

Таким чином, ОМС відіграють ключову роль у залученні ВПО до процесів прийняття рішень на рівні громад. Важливо забезпечити прозорість і відкритість у діяльності місцевих рад, організувати громадські слухання та обговорення з активним залученням ВПО, створювати можливості для їх участі у розробці місцевих програм. Також необхідно сприяти самоорганізації ВПО, що дозволить їм брати участь у розвитку громад, де вони проживають, і сприяти їх соціальній адаптації.

ОМС повинні проводити активні інформаційні кампанії для підвищення обізнаності ВПО про їх виборчі права, можливості участі у громадських слуханнях та ініціативах. Це може включати поширення інформаційних матеріалів, проведення семінарів та консультацій для ВПО, що дозволить їм ефективно реалізовувати свої права та брати активну участь у житті громади. Важливою також є роль місцевих ЗМІ у поширенні інформації про соціальні програми та можливості для ВПО.

З огляду на складнощі, з якими стикаються ВПО при реалізації своїх прав на участь у місцевому самоврядуванні, важливо забезпечити їм доступ до кваліфікованої юридичної підтримки. Це дозволить переселенцям краще розуміти законодавчі норми та процедури, що регулюють їх участь у місцевих виборах, громадських слуханнях та ініціативах. ОМС у співпраці з громадськими організаціями мають створювати консультаційні центри та організувати безкоштовні юридичні консультації для ВПО, що допоможе підвищити рівень їх правової грамотності. Це не лише сприятиме кращій інтеграції ВПО у громади, але й забезпечить реалізацію їх конституційних прав на місцевому рівні.

Політична участь ВПО є важливим чинником сталого розвитку громад. Включення ВПО у процеси прийняття рішень сприяє врахуванню їх інтересів, що є ключовим для створення інклюзивного суспільства. Забезпечення права ВПО на голосування та участь у місцевих виборчих процесах допомагає громадам розвиватися з урахуванням потреб усіх їх членів. Важливою є також участь ВПО у громадських ініціативах та програмах розвитку громади, що дозволяє переселенцям активно впливати на життя громади та сприяти її прогресу. Забезпечення політичної активності ВПО є необхідним для підтримки соціальної згуртованості та забезпечення рівних можливостей для всіх жителів громади.

Підсумовуючи вищевикладене у цьому підрозділі, ми можемо зробити такі висновки і узагальнення.

Доступ ВПО до участі у місцевому самоврядуванні це можливість, яку гарантує держава, і яка дозволяє ВПО активно долучатися до процесів ухвалення рішень на місцевому рівні, реалізуючи своє право на управління місцевими справами.

Ключовими формами участі внутрішньо переміщених осіб у процесах місцевого самоврядування є: голосування на місцевих виборах, що забезпечує право ВПО брати участь у формуванні органів місцевої влади;

участь у місцевих референдумах, яка дозволяє переселенцям впливати на вирішення важливих для громади питань шляхом безпосереднього волевиявлення; проведення загальних зборів громадян, як форма колективного обговорення важливих питань та ухвалення рішень, що стосуються розвитку громади; участь у громадських слуханнях, що сприяє залученню ВПО до процесу ухвалення нормативних актів та управлінських рішень на локальному рівні; внесення місцевих ініціатив, які дозволяють переселенцям ініціювати обговорення та прийняття рішень щодо питань, що мають значення для громади; подання колективних та індивідуальних звернень до органів місцевої влади, що забезпечує право ВПО звертатися за вирішенням конкретних проблем і захистом своїх інтересів.

Доступ ВПО до права на участь у місцевому самоврядуванні також включає механізми забезпечення рівноправного доступу до процесу прийняття рішень і можливість впливати на політику, яка безпосередньо стосується їх життя та добробуту в нових громадах. Це право забезпечує не лише формальну участь, але й можливість реального впливу на рішення щодо соціального захисту, надання житла, медичних послуг, працевлаштування та вирішення інших важливих аспектів життя ВПО. Важливою умовою реалізації цього права є наявність зареєстрованого місця проживання у ВПО на території громади, що дозволяє їм брати участь у місцевих виборчих процесах та ефективно реалізовувати свої права. Крім того, ОМС повинні створювати умови для прозорого та інклюзивного залучення ВПО до громадських слухань, зборів та ініціатив, що сприятиме інтеграції цих осіб у життя громади та зміцненню соціальної єдності. Такий доступ є основою для активної громадянської участі, прозорого управління та демократичних процесів на місцевому рівні.

Для того, щоб забезпечити ефективну участь ВПО у місцевому самоврядуванні, необхідно внести зміни до національного законодавства, зокрема в частині реєстрації місця проживання та виборчих прав.

Актуальним є спрощення процедур реєстрації фактичного місця проживання ВПО в громадах, що дозволить їм повною мірою брати участь у виборчих процесах і громадських ініціативах. Важливим також є вдосконалення механізмів інформування ВПО про їх права та можливості участі у місцевому самоврядуванні, що сприятиме їх активнішій інтеграції у громади.

Органи місцевого самоврядування відіграють центральну роль у забезпеченні реалізації ВПО права на участь у місцевому самоврядуванні. Вони не лише створюють організаційно-правові умови для залучення ВПО до процесу ухвалення рішень, але й забезпечують доступність відповідних механізмів участі. ОМС повинні проводити активну інформаційно-просвітницьку роботу серед переселенців, сприяти їх залученню до громадських слухань, загальних зборів та інших форм участі, а також забезпечувати оперативний розгляд звернень і пропозицій, що надходять від ВПО.

Крім того, важливою функцією ОМС є координація процесів взаємодії з переселенцями та забезпечення інклюзивності в управлінні громадою. Використання інструментів участі ВПО сприяє підвищенню довіри до місцевої влади, зміцненню соціальної згуртованості та інтеграції ВПО у життя громади. Такий підхід забезпечує ефективне використання місцевих ресурсів і сприяє сталому розвитку громади через врахування інтересів усіх її мешканців, включаючи внутрішньо переміщених осіб.

2.4. Інститут муніципальних омбудсменів з питань забезпечення прав і свобод ВПО: теоретико-правова концепція

Конституція України проголошує, що «людина, її права та свободи становлять найвищу соціальну цінність, а забезпечення прав і свобод людини є основним обов'язком держави» [102]. Проте проголошення прав і свобод є лише першим кроком. Реальна реалізація цього конституційного положення вимагає значних зусиль і є складною задачею. В умовах війни в нашій державі, політичної, економічної та соціальної кризи інститут прав людини стикається із серйозними викликами.

Суспільство визнає важливість природних і невід'ємних прав людини, але забезпечити їх повну і ефективну реалізацію виявилось складно. Поточні проблеми, такі як політична нестабільність, зростання злочинності, корупція в органах державної влади, правовий нігілізм, соціальна напруга та віськова агресія, значно ускладнюють цей процес. До цих проблем додається збільшення кількості ВПО, розповсюдження різних форм нерівності та несправедливості, що підкреслює необхідність для держави створювати та удосконалювати систему інститутів, спрямованих на захист прав людини та забезпечення їх реалізації.

Світовий досвід у сфері захисту прав людини демонструє, що існує нагальна потреба у вдосконаленні публічно-правових механізмів для охорони прав та свобод не тільки громадян, але й ВПО. Одним з найбільш ефективних інструментів у цій сфері є інститут омбудсмена, який відіграє ключову роль у системі захисту прав людини, забезпечуючи контроль над діями адміністративних органів та їх посадовців. Омбудсмен виступає як додатковий механізм позасудового захисту, що доповнює існуючі правові інститути.

У відповідь на ці потреби Україна упровадила інститут омбудсмена, відомого як Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Цей інститут виконує роль субсидіарного засобу для забезпечення прав людини, орієнтуючись на світові правові традиції і прагнучи забезпечити ефективний захист прав громадян від свавілля та неправомірних дій.

Призначення омбудсмена – захист людей від порушення їх прав, від зловживань влади, несправедливих рішень поганого управління. Омбудсмен відіграє важливу роль у поліпшенні державного управління, роблячи дії уряду більш відкритими, а управління більш підзвітним громадськості [290]. Крім того, омбудсмен виконує вельми важливу функцію – незалежний контроль за діяльністю (або бездіяльністю) органів влади. Тобто, функціонування інституту омбудсмена виконує важливу соціальну роль і реалізує ті ж самі цілі, що й децентралізація публічної влади [124, с. 46].

Вперше інститут омбудсмена в Австрії був створений у 1977 році під назвою народна адвокатура [291]. Тепер в Австрії існують регіональні омбудсмани у 9 федеральних землях: Бургенланді, Карінтії, у Нижній і Верхній Австрії, Зальцбурзі, Відні [276], Тіролі [282] та Форальберзі [283]. У Нідерландах посада національного (парламентського) омбудсмена була введена у 1981 році, а з 1983 року створено посади місцевих омбудсменів [292; 124, с. 46]. Регіональні омбудсмани діють у Великобританії (на рівні Англії, Уельсу, Шотландії та Північної Ірландії), Франції, Федеративній Республіці Німеччини. Серед перелічених моделей інституту омбудсмена не менш розповсюдженою стала модель місцевих омбудсменів [112].

Парламентський тип омбудсмена – такий омбудсмен, який призначається на посаду органом законодавчої влади, здійснює правозахисну діяльність від його імені, є незалежним при виконанні своїх повноважень та діє в межах певного строку. Виконавчі омбудсмани функціонують у цілому ряді штатів Сполучених штатів Америки (далі – США). Цей інститут являє собою службу (посадову особу), яка характеризується тими ж рисами, що й

законодавчий омбудсмен. Він є омбудсменом з контрольно-наглядової, правозахисної служби, яка отримує скарги від громадян, чиї права порушені діями державних органів чи посадових осіб. Виконавчі омбудсмени США наділені достатніми повноваженнями щодо дослідження скарг громадян та рекомендації коригуючих дій, спрямованих на усунення порушень прав людини [126, с. 201; 112].

Виконавчі (спеціалізовані) омбудсмени, які призначаються урядом або президентом, якому вони підконтрольні та підзвітні (медіатор у Франції), незалежні омбудсмени, які є самостійною гілкою влади, рівень якої відповідає рівню законодавчої, виконавчої й судової влади. При цьому він може бути призначений президентом або парламентом, проте після призначення не підпорядковується органу, який його призначив (проведор юстиції в Португалії, омбудсмени в Намібії та Нідерландах). Парламентські (представницькі) омбудсмени знаходяться в системі законодавчої гілки влади, призначаються (обираються) парламентом та підзвітні (підконтрольні) йому [162].

Спеціалізовані омбудсмени з'являються тоді, коли у суспільстві актуалізується потреба в захисті прав окремих категорій осіб або у певних сферах життя та діяльності суспільства, або на певних адміністративно-територіальних рівнях. Наявність такого правозахисного інструменту засвідчує високий рівень як здійснення державою правозахисної функції, так і розвитку громадянського суспільства, адже омбудсмен – державно-громадський інститут [222, с. 46].

Як підкреслює К.В. Мануїлова, у більшості децентралізованих європейських країнах введено посаду місцевий/регіональний омбудсмен, котрий успішно справляється з контрольною функцією. Саме цей інститут вносить вагомий вклад у демократизацію суспільства, наближає публічну владу до народу, забезпечує справедливість, законність дій і готовність

задовольнити потреби громадян, а також покращити прозорість і ефективність публічної влади та якість обслуговування [124, с. 46].

Сьогодні омбудсмени існують в усіх розвинутих країнах світу. Разом з тим, єдиної, уніфікованої системи омбудсменів немає. Деякі країни обрали модель з єдиним універсальним омбудсменом, який відповідає за загальний захист прав і свобод громадян, тоді як інші упровадили мульти-інституційні системи. Це можуть бути регіональні або місцеві омбудсмени, а також омбудсмени, спеціалізовані на певних сферах, таких як боротьба з дискримінацією, захист прав меншин чи права дітей. Враховуючи різноманітність правових систем і традицій, не є доцільним впроваджувати єдину стандартну модель омбудсмена для всіх країн. Таким чином, у цілому у світі наразі розрізняють три моделі омбудсмена: 1) парламентський; 2) спеціалізований (виконавчий); 3) муніципальний.

У своїй Резолюції 1959 (2013 р.) Парламентська Асамблея Ради Європи підкреслює важливість попередньої роботи Ради Європи щодо розвитку інститутів омбудсмена, посиляючись на її рекомендації, а також на рекомендації Комітету міністрів № R (80) 2, № R (85) 2 та № R (97) 14. Вона закликає держави-учасниці впроваджувати ці рекомендації та звернути особливу увагу на документ Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія) від 01.12.2011 р. під назвою «Узагальнена інформація щодо інституту омбудсмена» [215].

Асамблея пропонує державам-учасницям, які створили інститути омбудсмена, дотримуватися певних стандартів. Зокрема, держави мають забезпечити, щоб інститути омбудсмена відповідали критеріям Рекомендації 1615 (2003), рекомендаціям Комітету міністрів та стандартам Венеціанської комісії, зокрема: незалежності і неупередженості цих інститутів, існування яких має бути закріплено в законі та, по можливості, в Конституції; омбудсмен має призначатися парламентом та звітувати перед ним; омбудсмени повинні мати повноваження розглядати справи про

адміністративне свавілля і захищати права людини; омбудсмени повинні мати доступ до всіх документів, слідчих органів та місць утримання під вартою, мати можливість оскаржити конституційність недосконалого законодавства; громадяни та юридичні особи повинні мати прямий доступ до омбудсмена, незалежно від їх громадянства [215].

У Рекомендації Конгресу місцевих і регіональних влад Європи 280(2010 р.) про роль місцевих і регіональних органів влади в дотриманні прав людини від 19.10.2011 р. зазначається, що демократія і права людини є взаємозалежними, причому демократія, в тому числі на місцевому та регіональному рівні, не може існувати без безумовного дотримання прав людини. У цьому ж документі закріплено, що, по-перше, місцеві і регіональні органи влади повинні виконувати ті обов'язки, пов'язані з правами людини, які випливають з міжнародних зобов'язань держав-членів, при цьому тільки в рамках своїх місцевих/регіональних повноважень; по-друге, місцеві та регіональні органи влади є не тільки представниками центрального уряду – вони забезпечують права людини одночасно з тим, як вони здійснюють місцеве самоврядування; по-третє, ефективне управління є таким управлінням, яке засноване на дотриманні прав, при цьому виконання обов'язків, пов'язаних з правами людини, є тим викликом, подолання якого може зміцнити демократію на місцевому рівні; по-четверте, необхідно забезпечувати, щоб місцевим і регіональним органам влади виділялися такі фінансові ресурси, рівень яких дозволить цим органам влади належним чином дотримуватися прав людини і при цьому розглядати і розвивати свою власну діяльність для дотримання цих прав; по-п'яте, необхідно залучати представників місцевих і регіональних органів влади до підготовки національних стратегій, політики та індикаторів в галузі прав людини для того, щоб використовувати їх внесок і прагнути усвідомлення ними відповідальності щодо дотримання прав людини; по-шосте, необхідно заохочувати місцеві і регіональні органи влади до того, щоб сприяти

дотриманню прав людини через ініціативи просвітницького характеру, а також завдяки здійсненню місцевих і регіональних планів дій; по-сьоме, необхідно сприяти створенню незалежних механізмів розгляду скарг на місцевому та регіональному рівні, і, зокрема, створювати незалежні органи, такі як місцеві чи регіональні омбудсмени або уповноважені, здатні знайти відповіді в тих випадках, коли права людини повною мірою не дотримуються, зокрема, при наданні публічних послуг на місцевому рівні тощо. У даних Рекомендаціях Конгрес особливо наголошує, що найважливіше значення для поліпшення становища в галузі прав людини в Європі на всіх рівнях має освіта і прийняття відповідних стандартів [12, с. 6; 13].

Враховуючи наведене, можна стверджувати, що інститут омбудсмена є суттєвим елементом системи демократії та правового захисту в Україні. Хоча омбудсмен частково входить до складу державних органів, проте функціонує як незалежна національна структура, що має на меті забезпечення дотримання прав і свобод людини. Основне завдання омбудсмена полягає в контролі за діяльністю органів публічної влади для гарантування прав та свобод людини і громадянина. Омбудсмен має можливість впливати на всі аспекти механізму захисту прав і свобод, займаючи ключову позицію у забезпеченні справедливості та захисту інтересів громадян. Йдеться про парламентського омбудсмена. Спеціалізований омбудсмен, у свою чергу, є окремим публічно-правовим інститутом, створеним для надання особливого захисту прав і законних інтересів осіб з вразливих або окремих категорій населення. Його діяльність спрямована на забезпечення захисту та підтримку осіб, які потребують додаткової уваги. У цьому випадку мова йде про спеціалізованих омбудсменів, які сьогодні діють при виконавчій гілці влади (освітній омбудсмен, Урядовий уповноважений з прав осіб з інвалідністю, Урядовий уповноважений з питань гендерної політики, бізнес-омбудсмен тощо).

З огляду на значущість інституту омбудсмена у забезпеченні та захисті прав і свобод людини, питання підвищення його ефективності стає особливо актуальним в умовах війни та збільшення ВПО в Україні. Ці обставини спонукали до розробки нових моделей омбудсменської діяльності, таких як спеціалізовані або місцеві омбудсмени, а також до розширення їх повноважень. Введення посади Уповноваженого з питань забезпечення прав і свобод ВПО сприяло більш швидкому реагуванню на сучасні виклики та покращенню захисту прав і свобод ВПО в різних сферах суспільного життя.

Згідно із Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [202], ВПО також мають право звертатися до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини у випадках порушення чи обмеження їхніх прав з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб, а також юридичних і фізичних осіб.

Аналіз чинного законодавства свідчить, що Уповноважений Верховної Ради з прав людини володіє низкою повноважень, серед яких: подання пропозицій щодо вдосконалення законодавства України в сфері захисту прав і свобод людини, включаючи ВПО; перевірка дотримання прав і свобод ВПО державними органами та місцевим самоврядуванням; візити до місць, де проживають ВПО; звернення до суду для захисту прав і свобод ВПО, які не здатні самотійно відстояти свої інтереси через фізичні обмеження, неповноліття або обмежену дієздатність; а також направлення актів реагування до відповідних органів державної влади та місцевого самоврядування у разі виявлення порушень прав і свобод ВПО тощо [130, с. 227-228].

Отже, ці положення законодавства обов'язково вимагають від омбудсмена вжиття відповідних заходів реагування, здійснення взаємодії з іншими державними органами та міжнародними організаціями у справах захисту прав людини. Зважаючи на складне соціально-економічне та правове становище ВПО, необхідно зазначити, що саме Уповноважений Верховної

Ради з прав людини відіграє значну роль у дотриманні прав людини цієї категорії осіб [130, с. 227-228].

Важливість ролі Уповноваженого Верховної Ради з прав людини особливо помітна в контексті здійснення парламентського контролю за дотриманням прав і свобод людини, оскільки відповідно до Конституції України ця функція покладена саме на нього. Однак, аналізуючи діяльність Уповноваженого, слід зазначити, що він стикається з труднощами в ефективному контролі за захистом прав ВПО через значну їх кількість у країні. Так, за даними Міністерства соціальної політики та міжнародних організацій, в Україні офіційно зареєстровано 4 843 633 ВПО [159]. Тому зрозуміло, що така значна кількість ВПО дуже ускладнює діяльність Уповноваженого Верховної Ради з прав людини.

Зважаючи на це, упровадження спеціальних уповноважених з прав людини стало доцільним та актуальним питанням, яке потребує вирішення.

Спроби створення перших видів спеціалізованих омбудсменів сягають ще 2008 року. Остання спроба упровадити посади спеціальних уповноважених також не змогла бути реалізованою, оскільки Висновком від 20.11.2019 р. № 6-в/2019 Конституційний суд України визнав законопроект № 1016 таким, що не відповідає вимогам ч. 1 ст. 157 Конституції України. Зокрема, орган, що здійснює конституційний контроль, зазначив, що зазначений законопроект може призвести до скорочення обсягу діяльності та зменшення повноважень Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що, у свою чергу, обмежить конституційне право кожної особи звертатися до нього [253].

Сьогодні питання дотримання прав і свобод людини покладено на спеціального Уповноваженого з питань внутрішньо переміщених осіб. Його діяльність спрямована на захист прав і свобод цієї категорії громадян. Уповноважений з питань ВПО має статус заступника міністра з питань реінтеграції та виконує функції, пов'язані з формуванням і реалізацією

державної політики та програм, які розробляє Міністерство і реалізують органи державної виконавчої влади стосовно ВПО. Він також сприяє інформуванню ВПО про можливості працевлаштування у відповідних регіонах та допомагає їм у працевлаштуванні; бере участь у створенні умов для добровільного повернення до покинутого місця проживання або інтеграції на новому місці; аналізує потреби в забезпеченні житлом та вирішує інші питання соціального захисту ВПО [51]. Ці напрями діяльності Уповноваженого з питань ВПО визначені постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання захисту прав депортованих та ВПО», в якій затверджено Положення про Уповноваженого [52].

Згідно з цим положенням, Уповноважений з питань ВПО має виконувати такі завдання:

- реалізацію заходів, спрямованих на соціальне забезпечення ВПО та осіб, які покинули тимчасово окуповані території, включаючи соціальну реабілітацію осіб, постраждалих внаслідок збройного конфлікту або окупації;
- співпрацю з Міністерством соціальної політики для організації надання гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам;
- розробку державних програм, що підтримують ВПО та осіб, які виїхали за межі країни;
- підготовку пропозицій щодо заходів для забезпечення прав і свобод ВПО, які будуть представлені Віце-прем'єр-міністру України – Міністру з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій;
- надання підтримки ВПО у питанні працевлаштування, а також інформації про можливості роботи у нових населених пунктах;
- участь у заходах, що сприяють поверненню та інтеграції ВПО. Забезпечення умов для добровільного повернення до попереднього місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання, а також сприяння їх соціальній та професійній адаптації;

- аналіз потреб у житловому забезпеченні та вирішенні інших питань соціального захисту ВПО та осіб, які виїхали за кордон;
- сприяння отриманню освіти внутрішньо переміщеними особами та громадянами, які проживають на тимчасово окупованих територіях;
- підтримка виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, а також програм, спрямованих на захист прав і законних інтересів ВПО;
- взаємодія з державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, місцевими радами, громадськими організаціями та благодійними фондами для виконання своїх функцій;
- отримання необхідної інформації від органів державної влади, включаючи публічні електронні реєстри, підготовка рекомендацій для владних структур щодо питань ВПО;
- участь у розробці проєктів нормативно-правових актів, які стосуються ВПО;
- надання методичної підтримки органам виконавчої влади та місцевого самоврядування;
- виконання інших додаткових завдань за дорученням Віце-прем'єр-міністра України – Міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій відповідно до законодавства [51].

Значний обсяг завдань, які виконує Уповноважений з питань ВПО, постійне збільшення кількості ВПО актуалізують питання упровадження на рівні місцевого самоврядування муніципальних уповноважених з питань ВПО.

На наш погляд, враховуючи досвід найбільш децентралізованих країн світу, найбільш оптимальним варіантом для України варто створити посаду регіонального омбудсмена в усіх областях України та муніципального (місцевого) омбудсмена в містах з населенням один мільйон людей. Також передати частину повноважень від національного уповноваженого з прав

людини до місцевих або регіональних омбудсменів, а національним уповноваженим залишити за собою функції контролю. Представники національного уповноваженого мають функціонувати у великих містах та обласних (регіональних) центрах. Зазначена схема сприяла б децентралізації влади національного уповноваженого з прав людини й дозволила б наблизити омбудсмена до народу [124, с. 47].

На нашу думку, упровадження муніципальних омбудсменів з питань ВПО є важливим кроком для покращення системи захисту прав і забезпечення соціальної підтримки цієї уразливої категорії громадян. В Україні, як і в багатьох інших країнах, ВПО стикаються з численними труднощами, включаючи проблеми з доступом до соціальних послуг, житлом, медичною допомогою та іншими аспектами соціального забезпечення.

Зважаючи на ці складнощі, створення муніципальних омбудсменів, спеціально призначених для вирішення питань ВПО, є надзвичайно актуальним. Такий інститут зможе забезпечити ефективний моніторинг і контроль за дотриманням прав ВПО на місцевому рівні, що дозволить швидше і точніше реагувати на їх потреби та проблеми.

По-перше, муніципальні омбудсмени з питань ВПО забезпечать більш персоналізований підхід до кожної конкретної ситуації. Вони будуть добре знайомі з місцевими умовами та специфікою проблем, з якими стикаються ВПО, що дозволить їм оперативно і ефективно вирішувати питання, які не завжди можуть бути помічені або вирішені на рівні загальнонаціональних органів.

По-друге, така структура сприятиме покращенню координації між різними соціальними службами та ОМС, забезпечуючи інтегрований підхід до надання допомоги ВПО. Це дозволить уникнути дублювання функцій і забезпечить більш злагоджену та ефективну роботу системи підтримки.

По-третє, муніципальні омбудсмени зможуть відігравати важливу роль у просвітницькій діяльності, інформуючи ВПО про їх права і можливості, а також про способи звернення за допомогою. Це підвищить рівень обізнаності і самозахисту серед ВПО.

Таким чином, запровадження муніципальних омбудсменів з питань ВПО є необхідним для покращення захисту прав і соціальної підтримки цієї категорії громадян. Це дозволить більш ефективно реагувати на їх потреби, покращити координацію між різними органами та забезпечити більш справедливую і ефективну систему підтримки.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав ВПО» [182], наразі багато повноважень у цій сфері здійснюють ОМС. Це сфери медичного забезпечення, соціального захисту, реєстрація місця проживання, влаштування ВПО, їх реінтеграція та працевлаштування, освітні послуги тощо. Отже, цілком логічно буде створити на рівні місцевої влади відповідні посади муніципальних омбудсменів, відповідальних за забезпечення прав і свобод ВПО. На нашу думку, це підвищить ефективність і оперативність у вирішенні питань, пов'язаних із захистом прав ВПО, а також забезпечить доступність уповноважених осіб для громадян, які потребують допомоги.

Таким чином, запровадження муніципальних омбудсменів з питань прав і свобод ВПО стане важливим кроком у забезпеченні їх прав і свобод, адже місцеві омбудсмени зможуть вирішувати широкий спектр проблем, що виникають у цій сфері, враховуючи значний обсяг функцій, які виконує місцева влада.

Безумовно, інститут омбудсмена, який планується впровадити на регіональному та обласному рівнях, має великий потенціал у захисті прав громадян. Основна ідея полягає у створенні представництв, які будуть відстоювати інтереси тих, хто до них звертається. Однак це питання також має кілька суттєвих проблемних аспектів.

По-перше, існуючий закон про омбудсмена на загальнодержавному рівні не надає реальних механізмів для впливу на виявлені порушення. Наразі омбудсмен зобов'язаний звертатися до прокурора або інших органів для вирішення проблеми, а єдине його перевага полягає в безкоштовному доступі до суду. Якщо регіональні омбудсмени будуть діяти за такою ж схемою, це може призвести до того, що нові інститути не матимуть реальних важелів впливу на місцевому рівні.

По-друге, питання фінансування є критично важливим. Проект рішення не враховує фінансові аспекти, проте вони є невід'ємною частиною реалізації ідеї. Місцеві омбудсмени, як державні службовці, повинні отримувати заробітну плату та інші фінансові ресурси з бюджету, що потребує детального обґрунтування витрат. Витрати на утримання 27 регіональних представництв з помічниками, технічним персоналом та приміщенням можуть суттєво вплинути на бюджет.

Існує ризик, що у разі недостатнього фінансування омбудсменів, можуть виникнути конфлікти через розподіл бюджетних коштів між центральними та регіональними структурами. Може виникнути ситуація, коли місцеві омбудсмени будуть фінансуватися за рахунок бюджету уповноваженого Верховної Ради з прав людини, що призведе до додаткових фінансових навантажень та конфліктів.

Що стосується принципів засад, розширення інституту омбудсмена на регіональний рівень є важливим для наближення захисту прав людини до громадян. Однак омбудсмени повинні бути посадовими особами з певними повноваженнями та обов'язками, а не працювати на громадських засадах. Вони повинні бути незалежними та не підпорядковуватися жодній політичній чи урядовій інстанції, щоб ефективно захищати права і інтереси громадян.

Таким чином, необхідно вирішити питання фінансування та реальних повноважень омбудсменів для забезпечення їх ефективної роботи на місцевому рівні.

Основними практичними проблемами, що впливають на діяльність спеціалізованих омбудсменів можуть вплинути на діяльність муніципальних омбудсменів з питань забезпечення прав і свобод ВПОє наступними:

– відсутність чіткої законодавчої регламентації. Більшість спеціалізованих омбудсменів, окрім мовного та освітнього омбудсмена, не мають достатньо чітко визначених принципів діяльності та компетенції в законодавчому полі, що створює невизначеність щодо їх функцій та повноважень, що ускладнює процес вирішення конфліктів. Для вирішення цієї проблеми необхідно якнайшвидше розробити і прийняти законодавство, яке б чітко визначало принципи та обсяг компетенції спеціалізованих омбудсменів;

– непрозорість процесу розгляду та вирішення звернень громадян. Мова йде про недосконале правове регулювання провадження щодо розгляду омбудсменом звернень громадян. При розгляді звернення Уповноважений: відкриває провадження у справі про порушення прав і свобод людини і громадянина; роз'яснює заходи, що їх має вжити особа, яка подала звернення Уповноваженому; направляє звернення за належністю в орган, до компетенції якого належить розгляд справи, та контролює розгляд цього звернення; відмовляє в розгляді звернення [202]. Поряд з цим, проаналізувавши зазначені підстави для закриття провадження, маємо зазначити, що: по-перше, незрозумілим є закриття провадження «за відсутністю механізму поновлення», оскільки цей пункт визнає неможливість захисту прав і свобод людини за окремими пунктами, що є неприпустимим з боку державних механізмів захисту; по-друге, як юридично можна визначити поняття «часткового поновлення», хто визначає ступінь частковості і за якими критеріями? [5, с. 34-36]. У разі відсутності чітко визначених процедур

учасники відповідного провадження можуть не знати, як саме слід діяти від моменту звернення до омбудсмена до моменту винесення рішення. Важливо впровадити чіткі та стандартизовані процедури, які б забезпечили прозорість та зрозумілість для всіх сторін;

– відсутність чіткої процедури перегляду рішень. У разі незгоди з рішенням омбудсмена, відсутність визначених підстав та процедур для перегляду рішень може призвести до додаткових суперечок і конфліктів. Необхідно закріпити чіткі підстави та процедури для перегляду рішень, щоб забезпечити можливість оскарження та справедливе вирішення спірних питань;

– потребують визначення юридичної сили рішення, які приймаються спеціалізованими омбудсменами за результатами вирішення спору для сторін конфлікту. Вирішення даної проблеми має важливе значення, оскільки від цього залежатиме можливість застосування процедури примусового його виконання. На жаль, слід констатувати, що в Україні поки що не є надто позитивною динаміка виконання судових рішень у добровільному порядку. А виконання рішень інших інституцій, зокрема АВС, у добровільному порядку видається дуже примарним [252].

Для упровадження посади муніципального омбудсмена з питань забезпечення прав і свобод ВПО на державному рівні необхідно вирішити кілька ключових питань. По-перше, потрібно прийняти спеціальний нормативно-правовий акт, який має визначати правовий статус, повноваження та обов'язки муніципальних омбудсменів. Це має включати визначення процедур призначення, фінансування, а також взаємодії омбудсмена з ОМС, іншими органами влади та громадськістю. По-друге, необхідно забезпечити незалежність омбудсменів від місцевої влади та політичних впливів. Це може бути досягнуто через визначення чітких механізмів призначення, захист від неправомірного звільнення та визначення джерел фінансування. По-третє, державі слід передбачити фінансування на

утримання інституції муніципальних омбудсменів у державному або місцевих бюджетах. Важливо, щоб ці кошти були достатніми для забезпечення ефективної діяльності омбудсменів, включаючи оплату праці, проведення розслідувань та заходів з підвищення обізнаності громадян. По-четверте, омбудсмени потребують офісів, технічної підтримки та доступу до інформаційних ресурсів. Це також передбачає надання можливостей для навчання та підвищення кваліфікації працівників омбудсмена.

Також потрібно визначити порядок співпраці омбудсменів з іншими органами, такими як місцеві ради, державні служби, судові органи та громадські організації, що займаються питаннями ВПО. Держава має організувати інформаційні кампанії, щоб ознайомити громадян і ВПО з можливостями омбудсменів, а також їх правами. Це допоможе забезпечити довіру до інституції та її ефективність. Потрібно сприяти співпраці омбудсменів з громадськими організаціями, які працюють у сфері захисту прав ВПО. Вони можуть допомагати у виявленні проблем, що потребують уваги, та виступати партнерами в організації заходів.

Важливо передбачити системи оцінки ефективності роботи омбудсменів, які б включали регулярні звіти, опитування громадян та аналіз результатів діяльності.

Вирішення цих питань на державному рівні створить умови для успішного упровадження посади муніципального омбудсмена з питань забезпечення прав і свобод ВПО, що дозволить ефективніше захищати права цієї вразливої категорії населення.

Для визначення того, чи має муніципальний омбудсмен бути незалежною посадовою особою або уповноваженим представником місцевого самоврядування, важливо враховувати міжнародні стандарти та найкращі практики, що гарантують ефективний захист прав і свобод, особливо для вразливих груп, таких як ВПО.

Паризькі принципи (Principles relating to the Status of National Institutions) підкреслюють важливість незалежності органів, які захищають права людини, включаючи омбудсменів. Ці принципи вимагають, щоб такі органи мали автономію від державних органів, як у своїй діяльності, так і у фінансуванні, що дозволяє їм діяти без впливу політичних та адміністративних структур. Венеціанська комісія також наголошує на необхідності незалежності омбудсменів, щоб вони могли виконувати свої функції без зовнішнього тиску, і підкреслює важливість прозорості в їх діяльності.

Якщо омбудсмен є незалежною посадовою особою, він/вона менш схильний до впливу політичних рішень та тиску з боку місцевих органів влади. Це дозволяє омбудсмену об'єктивно оцінювати ситуацію та приймати рішення, керуючись виключно інтересами захисту прав ВПО. Незалежність гарантує, що омбудсмен буде діяти в інтересах ВПО, незважаючи на місцеву політику чи адміністративні інтереси. Це критично важливо для забезпечення довіри до інституції та її рішень. Незалежний омбудсмен може більш ефективно взаємодіяти з громадянським суспільством та громадянами, оскільки його діяльність не буде обмежена внутрішніми політичними чи адміністративними вимогами місцевої влади.

Якщо омбудсмен є уповноваженим представником місцевого самоврядування, може виникати конфлікт інтересів, коли права ВПО порушуються саме місцевими органами влади. У такому випадку омбудсмен може бути обмеженим у своїй здатності діяти в інтересах ВПО. Уповноважений представник місцевого самоврядування може бути обмежений у своїх рішеннях адміністративними або політичними вимогами, що може заважати ефективному захисту прав ВПО.

Швеція та Данія мають успішний досвід роботи незалежних омбудсменів, які мають широку автономію та функціонують поза структурою виконавчої влади. Це забезпечує високий рівень довіри до

омбудсменів та ефективно вирішення конфліктів. У Німеччині омбудсмени, що займаються питаннями соціального захисту, також діють незалежно, хоча взаємодіють з місцевою владою на рівних умовах, що сприяє ефективному діалогу та захисту прав громадян.

Враховуючи міжнародні стандарти та практики, найоптимальнішим рішенням для України є створення посади муніципального омбудсмена з питань забезпечення прав і свобод ВПО, який функціонуватиме як незалежна посадова особа. Це забезпечить об'єктивність, неупередженість та захист від політичного впливу, що є надзвичайно важливим для ефективного захисту прав і свобод ВПО. Незалежність омбудсмена сприятиме підвищенню довіри до цього інституту, зміцненню демократії на місцевому рівні та забезпеченню більш результативного вирішення питань, пов'язаних з ВПО.

Запровадження муніципального омбудсмена з питань забезпечення прав і свобод ВПО, як незалежної посадової особи, потребує стабільного і прозорого фінансування. Для забезпечення належної діяльності омбудсмена можна розглянути кілька потенційних джерел фінансування. Наприклад, фінансування діяльності омбудсмена може здійснюватися з місцевого бюджету. Це забезпечить безпосередню підтримку та інтеграцію омбудсмена в структуру місцевої адміністрації, з одночасним збереженням його незалежності. Важливо, щоб фінансування було передбачено окремою статтею бюджету, що гарантує прозорість та захищеність від скорочень або перерозподілу коштів. Крім того, місцеві ради повинні законодавчо закріпити певний відсоток бюджету для фінансування діяльності омбудсмена, що дозволить уникнути ризиків недостатнього фінансування.

Держава також може передбачити виділення субвенцій на підтримку діяльності муніципальних омбудсменів. Це може бути особливо важливим для менших громад, які можуть мати обмежені фінансові ресурси. Субвенції мають бути спрямовані на покриття основних витрат, включаючи зарплату, технічне забезпечення та інші операційні витрати. Державний бюджет може

фінансувати спеціальні програми з підтримки прав ВПО, частиною яких є діяльність омбудсменів. Це може включати проєкти, спрямовані на підвищення обізнаності, навчання та підвищення кваліфікації омбудсменів.

Важливим джерелом фінансування можуть стати міжнародні гранти та допомога. ООН, Європейський Союз, інші міжнародні організації та донори можуть надавати гранти на підтримку діяльності омбудсменів. Ці кошти можуть використовуватися для фінансування пілотних проєктів, навчання персоналу, розробки інформаційних кампаній, технічної підтримки та інших ініціатив, спрямованих на захист прав ВПО.

Неприбуткові організації та благодійні фонди, які працюють у сфері захисту прав людини та підтримки ВПО, також можуть надавати фінансову підтримку. Це може включати як одноразові гранти, так і тривале фінансування окремих проєктів. Наприклад, може бути створений спеціальний фонд, який акумулюватиме кошти з різних джерел, включаючи державний бюджет, міжнародні донори та приватних спонсорів. Цей фонд може використовуватися для підтримки діяльності омбудсменів, особливо у випадках, коли місцевий бюджет не може забезпечити достатнє фінансування. У рамках місцевих або державних програм може бути передбачене фінансування діяльності омбудсменів як складової частини більш широких ініціатив, спрямованих на підтримку ВПО.

Отже, найбільш стійкою моделлю фінансування муніципального омбудсмена з питань ВПО є поєднання фінансування з місцевого та державного бюджетів, доповнене міжнародними грантами та донорською допомогою. Це забезпечить стабільність та незалежність роботи омбудсмена, а також гарантує ефективний захист прав і свобод ВПО.

Підсумовуючи вищенаведене в цьому підрозділі, слід зробити такі висновки і узагальнення.

Муніципальний омбудсмен з питань забезпечення прав і свобод ВПО є незалежною посадовою особою місцевого самоврядування, призначеною на

місцевому рівні для моніторингу за здійсненням і забезпеченням прав і свобод ВПО ОМС. Омбудсмен контролює дотримання законодавства та стандартів у сфері захисту ВПО з боку місцевих органів влади, розглядає скарги, надає правову допомогу та виступає посередником у конфліктах між ВПО та ОМС. Він також сприяє підвищенню прозорості та підзвітності органів місцевого самоврядування у питаннях, пов'язаних з ВПО.

Для ефективного захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб на місцевому рівні в Україні необхідно ухвалити спеціальний нормативно-правовий акт, який регулюватиме статус, обов'язки, принципи роботи, процедури призначення, повноваження та фінансування муніципального омбудсмена з питань забезпечення прав і свобод ВПО. Цей акт стане підставою для створення незалежної інституції, яка здатна ефективно захищати права ВПО, а також забезпечувати прозорість і підзвітність органів місцевого самоврядування.

З метою вдосконалення правового статусу муніципального омбудсмена пропонуємо основні положення, які повинні бути включені до проекту відповідного нормативно-правового акту, зокрема Положення про муніципального омбудсмена з питань забезпечення прав і свобод ВПО:

1. Загальні положення.

Муніципальний омбудсмен є незалежною посадовою особою, яка не підпорядковується жодним органам влади або посадовим особам і діє виключно на основі закону, дотримуючись принципу об'єктивності та неупередженості.

Омбудсмен не може бути звільнений або змінений у посаді до закінчення терміну повноважень, окрім випадків, передбачених законом, що гарантує його незалежність.

2. Завдання та принципи діяльності.

Основними завданнями омбудсмена є:

– захист прав і свобод ВПО;

- моніторинг дотримання законодавства у сфері захисту прав ВПО місцевими органами влади;
- надання консультаційної та правової допомоги ВПО;
- розгляд скарг і заяв ВПО щодо порушень їх прав;
- посередництво у вирішенні конфліктів між ВПО та ОМС.

Омбудсмен діє на основі принципів верховенства права, законності, справедливості, об'єктивності, прозорості, конфіденційності, захисту прав людини та незалежності від політичних або адміністративних впливів.

3. Процедура призначення та звільнення.

Омбудсмен призначається на посаду місцевою радою на основі відкритого конкурсу строком на 5 років з можливістю переобрання на один повторний термін. Процедура призначення включає проведення конкурсу, публічне обговорення кандидатур і голосування депутатів місцевої ради.

Кандидат на посаду омбудсмена повинен мати вищу юридичну освіту, досвід роботи у сфері прав людини або соціального захисту, а також бездоганну репутацію.

Омбудсмен може бути звільнений достроково лише у випадках, передбачених законом, таких як порушення присяги, втрата дієздатності або засудження за вчинення злочину.

4. Повноваження омбудсмена.

Омбудсмен має право проводити моніторинг дотримання прав ВПО, вимагати надання інформації та документів від місцевих органів влади, здійснювати розслідування випадків порушення прав ВПО.

Омбудсмен розглядає скарги від ВПО, має право робити офіційні запити до органів влади, рекомендувати заходи щодо усунення порушень, а також звертатися до суду від імені ВПО.

Омбудсмен може виступати посередником у конфліктах між ВПО та місцевими органами влади, сприяючи вирішенню конфліктів шляхом діалогу.

Омбудсмен має право проводити інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності громадян щодо прав ВПО, а також публікувати звіти про свою діяльність.

5. Фінансування.

Фінансування діяльності омбудсмена здійснюється з місцевого бюджету, а також за рахунок державних субвенцій, міжнародних грантів та благодійних внесків. Фінансування має бути достатнім для забезпечення належного виконання обов'язків омбудсмена і передбачатися окремою статтею у місцевому бюджеті.

Омбудсмен має право самостійно розпоряджатися виділеними коштами у межах затвердженого бюджету для виконання своїх функцій.

6. Звітування та контроль.

Омбудсмен щорічно звітує перед місцевою радою та громадськістю про виконання своїх завдань, результати розгляду скарг, моніторинг дотримання прав ВПО та інші аспекти своєї діяльності.

Громадські організації, які працюють у сфері захисту прав людини та підтримки ВПО, можуть здійснювати громадський контроль за діяльністю омбудсмена, а також подавати пропозиції щодо вдосконалення його роботи.

Прийняття спеціального нормативно-правового акту, що регулює статус муніципального омбудсмена у справах забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, є суттєвим кроком до формування ефективного механізму забезпечення прав і свобод ВПО в Україні. Цей акт створить необхідне правове підґрунття для діяльності омбудсмена, гарантуватиме його незалежність, а також визначить його завдання, повноваження та механізми фінансування. Прийняття цього акту також сприятиме підвищенню прозорості та підзвітності ОМС у питаннях, що стосуються забезпечення прав і свобод ВПО.

Висновки до розділу 2

Дослідивши загальнотеоретичні засади забезпечення ОМС прав і свобод ВПО в Україні ми дійшли наступних висновків.

Під правовими засадами та міжнародними стандартами забезпечення прав і свобод ВПО слід розуміти систему принципів, норм і правил, що регулюють діяльність ОМС в цій сфері. Вони включають національні нормативно-правові акти, як-от Конституцію та закони України, а також міжнародні правові документи, які визначають загальні стандарти захисту прав ВПО. Ця система забезпечує узгодження національної політики із міжнародними зобов'язаннями України, що сприяє створенню ефективного механізму правозастосування на місцевому рівні. ОМС, дотримуючись цих стандартів, мають забезпечувати гуманітарну допомогу, соціальну інтеграцію та захист від дискримінації, забезпечуючи гідне життя для ВПО та сприяючи їх повноцінній участі у житті громади. Впровадження правових засад і стандартів є важливим кроком для підвищення ефективності місцевих політик у забезпеченні прав ВПО.

Законодавство, яке регулює права ВПО, повинно постійно удосконалюватися для кращого реагування на зміни в ситуації щодо ВПО та виклики, що виникають внаслідок внутрішніх і зовнішніх криз. Українське законодавство вже містить низку ключових нормативно-правових актів, які визначають повноваження ОМС у цій сфері, але вони потребують постійної адаптації до нових умов. Крім того, важливим є вивчення та імплементація європейського досвіду, який пропонує прогресивні підходи до інтеграції ВПО. Оновлення та покращення правової бази повинно включати більш чітке визначення відповідальності органів влади, розробку ефективних програм соціальної адаптації та забезпечення належного фінансування на місцевому

рівні. Це дозволить створити більш ефективні механізми підтримки ВПО та їх інтеграції в громади.

Дискреційні повноваження ОМС щодо забезпечення прав і свобод ВПО в умовах децентралізації полягають у можливості самостійного прийняття рішень на місцевому рівні. Це дозволяє враховувати специфічні потреби громад та обставини, що виникають у процесі інтеграції та підтримки ВПО. Такі повноваження дають органам влади гнучкість у визначенні пріоритетів, плануванні програм та ефективному розподілі ресурсів. Зокрема, місцеві органи можуть самостійно вирішувати, які соціальні послуги чи проєкти є найнеобхіднішими для ВПО, оперативно реагувати на нові виклики та адаптувати свою діяльність до мінливих умов. Цей механізм надає важливу автономію, однак потребує належного контролю для запобігання зловживанням.

Автономія ОМС у питаннях, що стосуються забезпечення прав і свобод ВПО, повинна бути збалансована принципом підзвітності. Це передбачає інформування громади та ВПО про рішення та дії, які можуть вплинути на їх права, а також забезпечення їх участі у процесі прийняття рішень. Громадський контроль має вирішальне значення для забезпечення прозорості діяльності ОМС у підтримці ВПО. Важливо залучати ВПО до процесу ухвалення рішень, так як це дозволить ОМС краще враховувати потреби переселенців і підвищувати якість наданих послуг. Громадський контроль і прозорість управлінських процесів сприятимуть зміцненню демократичних процесів у громадах та підвищенню ефективності децентралізованої системи управління.

Важливим аспектом діяльності ОМС в умовах децентралізації є забезпечення прозорості у використанні фінансових ресурсів. Для ефективного управління місцевими бюджетами, що включають кошти на підтримку ВПО, необхідно створити чіткі механізми моніторингу та звітування. Це передбачає розробку прозорих процедур контролю за

фінансуванням соціальних програм, що забезпечують доступ ВПО до житла, медичних послуг, освіти та інших соціальних гарантій. Місцеві органи повинні активно інформувати громаду, включаючи ВПО, про свої дії та плани, організувати громадські слухання, а також розробляти та впроваджувати системи внутрішнього аудиту та звітності, які дозволять оперативно виявляти проблемні питання в управлінні ресурсами.

Доступ ВПО до права на участь у місцевому самоврядуванні є ключовою умовою для їхньої успішної соціальної інтеграції в громадах. ВПО мають право голосувати на місцевих виборах, брати участь у громадських слуханнях, подавати місцеві ініціативи та звертатися до органів влади з колективними чи індивідуальними пропозиціями. Забезпечення рівноправної участі ВПО в місцевій демократії дозволяє їм впливати на рішення, що стосуються їх життя, особливо в питаннях соціального захисту, надання житла та медичних послуг. Важливим аспектом є створення умов для повноцінної участі переселенців, що передбачає спрощення процедур реєстрації місця проживання та підвищення обізнаності ВПО про їх права. Такий доступ до участі у місцевому самоврядуванні сприяє не лише зміцненню демократії на рівні громад, але й покращує соціальну згуртованість та інтеграцію переселенців у суспільне життя.

Незважаючи на гарантоване законодавством ВПО брати участь у місцевому самоврядуванні, на практиці існують численні виклики, що обмежують їхню можливість реалізувати це право. Основною проблемою є складність у реєстрації місця проживання, що є необхідною умовою для участі у виборчих процесах та громадських ініціативах. Також недостатня поінформованість переселенців про їх права та механізми участі у місцевому самоврядуванні перешкоджає активній участі в житті громади. Для вирішення цих проблем необхідно реформувати чинні правові та організаційні механізми, спростити процедури реєстрації, а також активно проводити інформаційно-просвітницьку роботу серед ВПО. Це забезпечить

не лише ефективний захист їх прав, але й сприятиме зміцненню демократії та розвитку інклюзивного суспільства, де всі громадяни мають рівні можливості для участі у процесах прийняття рішень.

Інститут муніципальних омбудсменів з питань забезпечення прав і свобод ВПО представляє собою спеціалізовану структуру на місцевому рівні, яка відповідає за моніторинг, захист і забезпечення прав переселенців. Згідно з теоретико-правовою концепцією, омбудсмен є незалежною посадовою особою, що діє на основі закону і дотримується принципів об'єктивності, неупередженості, законності та захисту прав людини. Його діяльність спрямована на забезпечення підзвітності місцевої влади у питаннях, що стосуються прав ВПО, зокрема шляхом розгляду скарг, посередництва в конфліктах та моніторингу дотримання законодавства. Важливим елементом є забезпечення незалежності омбудсмена, що гарантується законодавством і надає йому свободу дій для ефективного виконання завдань.

Основними завданнями муніципального омбудсмена є захист прав і свобод ВПО, моніторинг дотримання місцевими органами влади законодавства, що стосується переселенців, а також надання їм правової допомоги. Омбудсмен виступає як посередник у конфліктах між ВПО та органами влади, сприяючи вирішенню конфліктних ситуацій через діалог. Він діє на основі принципів верховенства права, законності, об'єктивності, прозорості та незалежності від політичних чи адміністративних впливів. Такий підхід гарантує, що всі рішення і дії омбудсмена здійснюються в інтересах захисту прав ВПО та спрямовані на зниження конфліктів і забезпечення справедливого ставлення до переселенців з боку місцевої влади.

Для ефективного функціонування омбудсмена необхідно забезпечити прозорість і відкритість його призначення. Омбудсмен призначається місцевою радою на основі відкритого конкурсу, що дозволяє залучити кандидатів з високим рівнем професіоналізму та досвіду у сфері прав людини

та соціального захисту. Незалежність омбудсмена гарантується тим, що його звільнення можливе лише у разі серйозних правопорушень, що передбачені законом. Це дозволяє йому діяти неупереджено, без зовнішнього тиску, та виконувати свої завдання відповідно до законодавства. Така система забезпечує омбудсмену можливість ефективно контролювати дотримання прав ВПО та захищати їх інтереси.

Фінансування діяльності муніципального омбудсмена здійснюється з місцевого бюджету, що є важливим для забезпечення його ефективності та незалежності. Додаткові ресурси можуть надходити від державних субвенцій, міжнародних грантів та благодійних внесків. Це дозволяє омбудсмену виконувати свої обов'язки, зокрема здійснювати моніторинг, надавати правову допомогу та проводити інформаційні кампанії. Омбудсмен щорічно звітує перед місцевою радою та громадськістю про свою діяльність, що сприяє підвищенню прозорості та контролю з боку суспільства. Такий підхід забезпечує ефективність роботи омбудсмена, посилюючи довіру до інституції та ОМСЗ питань захисту прав ВПО.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та вирішено наукове завдання, що полягає у комплексному аналізі ОМС як ключового елементу механізму забезпечення прав і свобод ВПО. Дослідження базується на вивченні національної практики та зарубіжного досвіду, з урахуванням специфіки євроінтеграційних процесів, умов воєнного стану та повоєнного відновлення. За результатами проведеного дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності ОМС у сфері забезпечення прав ВПО, які дозволять удосконалити правовий механізм їх захисту та реалізації на місцевому рівні.

1. Сформульовано поняття «механізму забезпечення прав і свобод ВПО», а також розкрито його структуру та сутність. На відміну від вже відомих концепцій механізму забезпечення прав і свобод ВПО, авторська його інтерпретація представлена у вигляді комплексу взаємопов'язаних елементів: 1) нормативно-правового (національне законодавство та міжнародні стандарти); 2) інституційного (суб'єкти забезпечення, включаючи органи державної влади та місцевого самоврядування); 3) організаційно-управлінських інструментів (специфічні методи, форми, засоби); 4) гарантій забезпечення прав і свобод ВПО, системна взаємодія яких дозволяє забезпечити реалізацію, здійснити охорону та захист прав і свобод ВПО. З'ясовано властивості механізму забезпечення прав і свобод ВПО, які відмінні від вже відомих: соціальне регулювання, послідовність, організаційна єдність, цілепокладеність, конективність, поліелементність та алгоритмічність, які дозволяють ОМС упроваджувати державну політику у сфері правового, соціального та гуманітарного захисту ВПО через використання адміністративно-правових та соціально-економічних методів, які охоплюють соціальне, житлове, медичне, освітнє забезпечення,

психологічну підтримку, працевлаштування, сприяють інтеграції ВПО у громади та реалізації права на участь у місцевому самоврядуванні. Комплексний підхід до реалізації функцій ОМС у рамках цього механізму дозволяє забезпечити правову захищеність переселенців, посилити соціальну згуртованість та сприяти розвитку інклюзивних громад в умовах децентралізації.

2. Охарактеризовано методологічні засади дослідження забезпечення прав і свобод ВПО ОМС та з'ясовано, що методологія дослідження представляє собою комплексну систему концептуальних підходів, яка охоплює принципи, методи та інструменти, спрямовані на наукове пізнання об'єктів, пов'язаних із предметом дослідження. Обраний методологічний підхід забезпечив системне та об'єктивне вивчення діяльності ролі ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО. У процесі дослідження ролі ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО застосовувалася діалектика, як загальнофілософський метод наукового пізнання, загальнонаукові (синергетика, формально-логічний, герменевтичний, системний підхід) та спеціально-наукові (порівняльно-правовий, емпіричних досліджень, загальнологічний, формально-юридичний) методи. Кожен з них дозволив глибше вивчити специфічні аспекти правових відносин у досліджуваній сфері, виявити недоліки та розробити рекомендації для покращення ролі та повноважень ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО.

3. Результати аналізу та систематизації наукових досліджень свідчать про недостатній рівень уваги фахівців до ролі та функцій органів ОМС у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО. Такий науковий вакуум створює суттєві перешкоди для розробки ефективних стратегій інтеграції та підтримки ВПО на рівні територіальних громад. ОМС є ключовими суб'єктами реалізації прав ВПО, оскільки саме ці органи забезпечують безпосередню взаємодію з переселенцями через надання житла, соціальних послуг, сприяння працевлаштуванню та іншу підтримку. Наукові

дослідження недостатньо висвітлюють низку ключових аспектів, які мають суттєве значення для ефективного функціонування ОМС у забезпеченні прав і свобод ВПО. Обґрунтовано необхідність вивчення повноважень ОМС у забезпеченні прав і свобод ВПО з урахуванням таких напрямів: децентралізація та делегування повноважень; удосконалення локальної правотворчості у питаннях забезпечення політичних та соціальних прав ВПО; взаємодія ОМС всіх рівнів як між собою, так і з органами державної влади у розподілі функцій з питань фінансування програм соціального та іншого захисту ВПО, а також інтеграції ВПО; здійснення контролю за діяльністю ОМС щодо забезпечення прав і свобод ВПО. Отже, оптимізація ролі ОМС у цьому механізмі потребує розробки комплексних досліджень, що мають охоплювати не лише правове регулювання, але й організаційні та фінансові аспекти їх діяльності. Формування ефективної взаємодії між ОМС, центральними органами влади та громадським сектором має стати ключовою складовою державної політики у сфері захисту прав ВПО. Лише за умови науково обґрунтованих підходів можна забезпечити системну та послідовну реалізацію прав ВПО і сприяти розвитку інклюзивних та стійких громад.

4. Інтеграцію ВПО у приймаючій громаді запропоновано розуміти як складний, багатовимірний процес, який спрямований на адаптацію ВПО та їх повноцінне включення у всі сфери суспільного життя на засадах правової рівності та недискримінації. Головним суб'єктом забезпечення інтеграції ВПО у громадах є ОМС, основна мета діяльності яких у цій сфері – забезпечити ефективну інтеграцію ВПО у громади. У межах цього процесу реалізується концепція правової інтеграції, яка вимагає гармонійного поєднання у діяльності ОМС соціальних, економічних, культурних та політичних аспектів для забезпечення рівних можливостей і правового захисту ВПО нарівні з іншими членами громади. Інтеграція передбачає не лише адаптацію осіб до нових умов проживання, але й формування ефективних комунікаційних механізмів з місцевими жителями з метою

зміцнення соціальної єдності, попередження соціальних конфліктів і мінімізації соціальної напруги в громаді. Процес діяльності ОМС щодо інтеграції ВПО включає декілька ключових компонентів, кожен з яких має визначальне значення для забезпечення правової, соціальної та економічної адаптації. Соціальний аспект інтеграції охоплює рівний доступ до освіти, охорони здоров'я, житла та участі в громадському житті. Економічна інтеграція, з позицій правового регулювання, передбачає створення умов для працевлаштування, ведення підприємницької діяльності, отримання фінансової підтримки та можливостей для професійної адаптації, що забезпечує економічну автономію та сприяє зростанню добробуту приймаючих громад. Культурний вимір інтеграції ґрунтується на принципах збереження культурної самобутності ВПО та їхнього активного залучення до культурних ініціатив громади, що стимулює розвиток міжкультурного діалогу та правової толерантності. Політична інтеграція передбачає реалізацію виборчих прав та забезпечення доступу до механізмів участі у прийнятті рішень через співпрацю з органами місцевого самоврядування, що сприяє інклюзивності політичних процесів та зміцненню правової державності.

5. Проведено аналіз правових засад та міжнародних стандартів забезпечення прав і свобод ВПО у контексті діяльності ОМС. З'ясовано, що система законодавства та міжнародних стандартів поєднує внутрішні нормативно-правові акти ОМС з універсальними та регіональними інструментами захисту прав людини, зокрема тими, що стосуються запобігання дискримінації та сприяння соціальній інтеграції ВПО, а також створює підґрунтя для імплементації міжнародних стандартів на національному та локальному рівнях, що сприяє розвитку інклюзивних правових механізмів інтеграції та запобігає можливим проявам соціальної ізоляції чи дискримінації ВПО. Крім того, система правового регулювання діяльності ОМС у цій сфері є не лише комплексною, але й динамічною,

оскільки враховує постійні зміни у міжнародно-правовому середовищі та еволюцію стандартів прав людини, що в цілому створює можливість ОМС ефективно здійснювати забезпечення прав і свобод ВПО.

6. З'ясовано, що дискреційні повноваження надають ОМС можливість гнучко реагувати на актуальні потреби територіальних громад та ВПО, які в них мешкають, здійснюючи правове регулювання, управління фінансовими ресурсами, розподіл матеріальних благ та розробку пріоритетних програм. Такий підхід сприяє адаптації місцевої політики щодо ВПО до конкретних соціально-економічних умов громади, забезпечуючи оптимізацію підтримки для ВПО. Гнучкість у застосуванні правових норм та самостійне визначення пріоритетів дозволяють ОМС ефективніше впроваджувати соціальні програми та сприяти інтеграції ВПО у приймаючі громади. Однак із розширенням автономії посилюється відповідальність за дотримання прав ВПО, що вимагає забезпечення відповідності прийнятих рішень принципам законності, прозорості, підзвітності, гласності, правової визначеності та верховенства права. У цьому контексті важливими є запровадження дієвих інструментів підзвітності та інклюзивності в управлінні, а також активне залучення ВПО до процесу ухвалення рішень. Це включає механізми громадського контролю, такі як громадські слухання, відкриті звіти, робота моніторингових груп і регулярне звітування перед громадою та ВПО. Інклюзивна участь ВПО у процесах прийняття рішень підвищує легітимність управлінських дій, дозволяє точніше врахувати потреби цієї категорії населення та сприяє підвищенню якості надання адміністративних та соціальних послуг. Ефективне поєднання децентралізованого управління та інститутів громадського контролю сприяє формуванню правової державності та забезпечує реалізацію прав і свобод ВПО в умовах децентралізації.

7. Право ВПО на участь у місцевому самоврядуванні розглянуто як інструмент сприяння їх інтеграції в громади та реалізації принципів демократичного управління, що дозволяє ВПО впливати на місцеву політику

й захищати власні інтереси у взаємодії з органами місцевого самоврядування. Це включає право голосувати на місцевих виборах, брати участь у місцевих референдумах, громадських слуханнях, ініціювати місцеві проєкти, а також звертатися до органів місцевого самоврядування із колективними та індивідуальними пропозиціями. Діяльність ОМС має бути спрямована на створення сприятливих умов для доступу ВПО до цих механізмів, забезпечуючи їх рівноправну участь у вирішенні соціально-економічних та культурних питань, що виникають у межах нових територіальних громад. Активне залучення ВПО до процесу прийняття рішень через інструменти місцевих ініціатив, громадських слухань та референдумів сприяє врахуванню інтересів усіх мешканців громади, що знижує соціальну напругу та посилює процеси соціальної інтеграції. Це, у свою чергу, підвищує рівень довіри до місцевої влади, стимулює розвиток інклюзивного суспільства та сприяє сталому розвитку громад. Попри те, що законодавство гарантує право ВПО на участь у місцевому самоврядуванні, на практиці реалізація цього права стикається з численними викликами. Основними проблемами залишаються складність процедур реєстрації місця проживання, недоступність інформації про існуючі механізми участі та недостатній рівень поінформованості серед ВПО. Для подолання цих перешкод на державному рівні необхідно вдосконалити нормативно-правові та організаційні механізми, спростити процедури реєстрації та підвищити доступність адміністративних послуг. На рівні ОМС необхідно розробити та впроваджувати заходи, спрямовані на формування сприятливих умов для участі ВПО у місцевому управлінні, а також активізувати інформаційно-просвітницьку роботу серед ВПО, інформуючи їх про наявні інструменти участі у місцевому самоврядуванні.

8. Запропоновано теоретико-правову концепцію інституту муніципальних омбудсменів, що спеціалізуються на забезпеченні прав і свобод ВПО. Ця концепція повинна бути закріплена у Положенні про муніципального омбудсмена з питань захисту прав і свобод ВПО.

Муніципальний омбудсмен має виступати як незалежна посадова особа місцевого самоврядування, що діє на підставі законодавства, дотримуючись принципів об'єктивності і неупередженості, та відповідає за забезпечення прав і свобод ВПО на місцевому рівні. Основною метою його діяльності є підвищення підзвітності місцевої влади з питань, що стосуються прав ВПО, зокрема через розгляд скарг, посередництво у конфліктах та моніторинг дотримання законодавства. Омбудсмен виступає як посередник у конфліктах між ВПО та органами влади, сприяючи вирішенню конфліктних ситуацій через діалог. Він діє на основі принципів верховенства права, законності, об'єктивності, прозорості та незалежності від політичних чи адміністративних впливів. Такий підхід гарантує, що всі рішення і дії омбудсмена здійснюються в інтересах захисту прав ВПО та спрямовані на зниження конфліктів і забезпечення справедливого ставлення до переселенців з боку місцевої влади.

Розроблено авторський проєкт Положення про муніципального омбудсмена з питань забезпечення прав і свобод ВПО, який може стати фундаментом для подальшого нормативного врегулювання правового статусу цього інституту. Запропоноване положення визначає компетенцію, повноваження та основні принципи діяльності муніципального омбудсмена, що забезпечують його незалежність та ефективність у захисті прав ВПО на місцевому рівні. Основним завданням омбудсмена є посилення підзвітності органів місцевого самоврядування у сфері дотримання прав і свобод ВПО. Омбудсмен сприяє розв'язанню конфліктних ситуацій шляхом діалогу та взаємодії, виступаючи гарантом справедливості у стосунках між ВПО та представниками влади. Наголошено, що створення інституту муніципального омбудсмена є важливим кроком до зміцнення правової системи в умовах децентралізації, оскільки він забезпечує ефективний контроль за діями місцевої влади та формує інклюзивні механізми взаємодії між владою і ВПО. Упровадження такої моделі сприятиме розвитку демократичних процесів та

забезпеченню правової захищеності ВПО, що є важливим елементом сталого розвитку територіальних громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В.Б. Дискреційна влада. Юридична енциклопедія: в 6 т. /за ред. Ю.С. Шемшученко. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1999. Т. 2: Д–Й. 1999. С. 195.
2. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник у 2 т. /за ред. В.Б. Авер'янова. Київ: Юридична думка, 2004. Т. 1. Загальна частина. 584 с.
3. Адміністративне право України: навчальний посібник /В.А. Бортник. Київ: Персонал, 2013. 219 с.
4. Артюх Ю.І. Правове регулювання соціального забезпечення вимушених переселенців: автореферат. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 19 с.
5. Артюхов Є.С. Адміністративно-правове регулювання інституту омбудсмена в Україні: дис. канд. юрид. наук. Київ, 2023. 225 с.
6. Баймуратов М.О. Муніципальне право України: підручник. Вид. 2-ге допов. Київ: Правова єдність, 2009. 716 с.
7. Баймуратов М.О., Боярський О.О. Дискреційні повноваження органів місцевого самоврядування усфері захисту прав людини: методологічні підходи до розуміння та визначення. URL: https://www.publichne-pravo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=87:pp-2019-34-04&catid=90&Itemid=483&lang=uk.
8. Баймуратов М.О. Міжнародні зв'язки і стандарти в системі місцевого самоврядування України. Муніципальне право України: підручник /за ред. В.Ф. Погорілка, О.Ф. Фрицького. К.: Юрінком Інтер, 2001. С. 315–348.

9. Басова І.С. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2019. 20 с.
10. Батанов О.В. Муніципальне право України: підручник /за ред. М. О. Баймуратова. Харків: Одиссей, 2008. С. 192–193.
11. Батанов О.В., Кампо В.М. Муніципальне право зарубіжних країн: навчальний посібник у 2 ч. /за заг. ред. П.Ф. Мартиненка. Київ: Знання України, 2006. 528 с.
12. Батанов О.В. Аксіосфера сучасного муніципалізму: політичні та правові аспекти. *Вісник Донецького національного університету. Серія: «Політичні науки»*. 2016. С. 1–12.
13. Батанов О.В. Сучасні міжнародні стандарти у галузі місцевого самоврядування та права людини. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_3_4-2016-60-63_Batanov.pdf.
14. Битяк Ю.П. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 540 с.
15. Білодід І.К. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1972. Т. 3: 3. 744 с.
16. Білоусова С.В. Дефініції поняття «інтеграція» та його роль в конкурентному ринковому процесі. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/35506/17-Biloysova.pdf?sequence=1>.
17. Бовкун Е.М. Захист конституційних прав внутрішньо переміщених осіб: дис. ... д-ра філософії: 081 «Право». Київ, 2021. 170 с.
18. Бойко Т. Яким має бути інклюзивне відновлення та як враховувати інтереси ВПО з окупованих територій і зони бойових дій. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/04/29/712963>.

19. Боняк В.О. Соціальний захист ВПО: сучасний стан та перспективи удосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 20–22.
20. Бориславська О.М. Конституційно-правові засади місцевого самоврядування в Україні та їх реалізація: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2007. 20 с.
21. Бородін І.Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина: монографія. Херсон: ОЛДІ – Плюс, 2003. 218 с.
22. Босий В.П. Конституційно-правовий статус біженців в Україні: проблеми теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2015. 20 с.
23. Бубняк С.М. Соціальне самопочуття ВПО у сучасному українському суспільстві: автореф. дис. ... канд. соціол. наук. Львів, 2020. 20 с.
24. Важинський С.Е., Щербак Т.І. Методика та організація наукових досліджень: навчальний посібник. Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016. 260 с.
25. Вдовиченко О.М. Застосування методів публічного адміністрування в сучасних умовах: теоретичні та практичні аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис*. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/3/20.pdf>.
26. Веклич В.О. Функція держави щодо забезпечення й захисту прав та свобод людини і громадянина: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 218 с.
27. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.
28. Виконавчий комітет місцевої Ради народних депутатів (проблеми удосконалення організації та діяльності). К.: Наук. думка, 1980. 328 с.

29. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 1969 р.
URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_118.
30. Вовк В.М., Олійник У.М. Методологічні засади дослідження права на свободу думки, совісті та релігії. *Filosofs'ki ta metodologični problemi prava*. 2019. № 2 (18). С. 27–35.
31. Волинка К.Г. Забезпечення прав і свобод особи в Україні: теоретичні і практичні аспекти. *Право України*. 2000. № 11. С. 30–33.
32. Волинка К.Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2000. 16 с.
33. Волкова А.О. Сучасна практика надання внутрішньо переміщеним особам соціального житла та житла з житлових фондів для тимчасового проживання. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 209–216. URL: <https://jpch.donnu.edu.ua/article/view/6038/6067>
34. Ворона П.В. Місцеве самоврядування і політичні партії в Україні: монографія. Х.: ХарPI НАДУ «Магістр», 2008. 184 с.
35. Ворона О. Проблеми забезпечення житлом ВПО. *Соціальний захист населення*. 2016. № 2 (5). С. 34–48.
36. ВПО: від подолання перешкод до стратегії успіху: монографія /О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін. Київ, 2016. 448 с.
37. Георгієвський Ю.В. Компетенція органів публічної влади: теорія і практика застосування: наук. доп. Київ, 2016. 48 с.
38. Глобальний договір про безпечну, впорядковану і регульовану міграцію. 2018.
URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n18/451/99/pdf/n1845199.pdf>.
39. Гнатовський М.М. Становлення та тенденції розвитку європейського правового простору: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. К., 2002. 22 с.

40. Горбалінський В.В. Актуальні підходи до розуміння дискреційних повноважень публічної адміністрації. *Нове українське право*. 2022. Вип. 4. С. 44–49. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.4.7> URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/320/283>.

41. Горян Є.В. Органи місцевого самоврядування в конституційно-правовому механізмі забезпечення основних прав і свобод громадян України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2010. 216 с.

42. Грицай І.О. Принцип гендерної рівності та механізм його забезпечення: теоретико-правовий аспект: дис. ... д-ра юрид. наук. Дніпро, 2018. 543 с.

43. Грובה В.П. Система місцевого самоврядування в Польщі: перспективи використання досвіду в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород: Гельветика, 2015. Серія «Право». Т. 1. Вип. 31. С. 78–82.

44. Гураль П.Ф. Органи місцевого самоврядування у зарубіжних країнах: навчальний посібник. Львів: Каменяр, 2017. 147 с.

45. Державна політика України щодо ВПО у контексті виконання угоди про асоціацію: доповідь Платформи громадянського суспільства України ЄС. URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/5th_CSP_UA_report_IDPs_ukr.pdf.

46. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. Київ: Факт, 2003. 384 с.

47. Деякі заходи з формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання ВПО: постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 № 495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2022-%D0%BF#Text>.

48. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#n54>.

49. Деякі питання декларування і реєстрації місця проживання та ведення реєстрів територіальних громад: постанова Кабінету Міністрів України від 07.02.2022 № 265. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2022-%D0%BF#Text>.

50. Деякі питання забезпечення громадян доступним житлом: постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2018 № 819. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2018-%D0%BF#Text>.

51. Деякі питання захисту прав депортованих та ВПО: постанова Кабінету Міністрів України від 28.06.2022 № 780. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/740-2022-%D0%BF#top:~:text=%D0%9F%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%96%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF%0A%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%A3%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B7%20%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%8C%20%D0%B2%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%80%D1%96%D1%88%D0%BD%D1%8C%D0%BE%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1>.

52. Деякі питання захисту прав депортованих та ВПО: постанова Кабінету Міністрів України від 28.06.2022 № 740. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/740-2022-%D0%BF#n12>.

53. Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 № 214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2022-%D0%BF#Text>.

54. Деякі питання соціальної підтримки ВПО та інших вразливих категорій осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 26.01.2024 № 94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94-2024-%D0%BF#Text>.

55. Деякі питання фінансування соціальних послуг під час дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях: постанова Кабінету Міністрів України від 07.07.2022 № 784.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2022-%D0%BF#Text>.
56. Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання ВПО: постанова Кабінету Міністрів України від 01.09.2023 № 930.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2023-%D0%BF#Text>.
57. Дзюндзюк В.Б., Мельтюхова Н.М. Публічне адміністрування в Україні: навчальний посібник. Харків: Магістр, 2011. 306 с. С. 159–163.
58. Дія права: інтегративний аспект: монографія/за ред. Н.М. Оніщенко. К., 2010. 360 с.
59. Допомога МОМ населенню, що постраждало від конфлікту в Україні (квітень-травень 2017 р.). Міжнародна організація з міграції (МОМ); Агентство ООН з питань міграції.
URL: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/iom_assistance_report_april_may_2017_ukr.pdf.
60. Дослідження локальних політик і програм: як ВПО долучені до життя громади. Благодійний фонд «Стабілізаційний сервіс» за підтримки Державного департаменту США.
URL: <https://yednanniazaradyii.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/Doslidzhennia-lokalnykh-polityk-i-prohram.-iak-VPO-dolucheni-do-zhyttia-hromad.pdf>.
61. Дослідження «Оцінка потреб ВПО у психосоціальній підтримці».
URL: <https://www.healthright.org.ua/nashi-doslidzhennya-2/doslidzhennya-osinka-potreb-vnutrishno-peremishhenix-osib-u-psixosocialnij-pidtrimci>.
62. Другий дім. Як переселенцям отримати житло і чому це складно зробити. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/drugiy-dim-pereselentsiv-hto-mozhe-otrimati-1716797565.html>.

63. Дяченко А.В. Механізми інтеграції ВПО в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2020. 20 с.
64. Дяченко А.В. Інституційний механізм інтеграції ВПО. *Аспекти публічного управління*. 2017. Т. 5. № 12. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/384/37>.
65. Економічна енциклопедія: у 3 т. /за ред. С.В. Мочерного. Київ: Академія, 2001. Т. 2. 847 с.
66. Енциклопедія сучасної України. URL: [https://esu.com.ua/article-12384#:~:text=%D0%86%D0%9D%D0%A2%D0%95%D0%93%D0%A0%D0%90%CC%81%D0%A6%D0%86%D0%AF%20\(%D0%B2%D1%96%D0%B4%20%D0%BB%D0%B0%D1%82.,%D0%B2%D0%B7%D0%B0%D1%94%D0%BC%D0%BE%D0%B7%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%96%20%D0%B2%D0%B7%D0%B0%D1%94%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D1%96%D1%97%20%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%85%20%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80](https://esu.com.ua/article-12384#:~:text=%D0%86%D0%9D%D0%A2%D0%95%D0%93%D0%A0%D0%90%CC%81%D0%A6%D0%86%D0%AF%20(%D0%B2%D1%96%D0%B4%20%D0%BB%D0%B0%D1%82.,%D0%B2%D0%B7%D0%B0%D1%94%D0%BC%D0%BE%D0%B7%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%96%20%D0%B2%D0%B7%D0%B0%D1%94%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D1%96%D1%97%20%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%85%20%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80).
67. Журавель Я.В. Адміністративно-правове забезпечення децентралізації органів виконавчої влади в Україні: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.07. Національний авіаційний університет. Київ, 2021. 517 с.
68. Заброда Д.Г. Адміністративно-правові засади: сутність та зміст категорії. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 2(4). URL: aplaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/item/download.
69. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
70. Загальна теорія держави і права: навчальний посібник/А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 317 с.
71. Загальна теорія держави та права: підручник /М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін. Харків: Право, 2011. 584 с.

72. Закірова С. Переселенці у нових громадах: повернутися додому не можна залишитися. Центр досліджень соціальних комунікацій. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2102:pereselentsi-u-novikhgromadakh&catid=8&Itemid=350.

73. Засідання Регіонального координаційного штабу з питань забезпечення реалізації прав і свобод ВПО у Дніпропетровській області. 24 листопада 2023р. URL: <https://dp.dpss.gov.ua/news/zasidannia-rehionalnoho-koordinatsiinoho-shtabu-z-pytan-zabezpechennia-realizatsii-prav-i-svobod-vnutrishno-peremishchenykh-osib-u-dnipropetrovskii-oblasti>.

74. Захист прав ВПО: аналіз та рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правової бази. Київ 2018. URL: https://www.vplyv.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/Group-of-Influence_analyses.pdf.

75. Зейтуллаєва Е.З. Багаторівневе врядування процесами адаптації ВПО в Україні: дис. ... д-ра філософії: 28 «Публічне управління та адміністрування». Одеса, 2021. 286 с.

76. I Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 р. від 08.06.1977 (ст. 54). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_199.

77. Іванова Т. Освітня інтеграція дітей ВПО у загальноосвітніх школах. *Педагогічний альманах*. 2017. № 3(9). С. 55–69.

78. Іляшко О.О. Проблеми захисту права ВПО на медичну допомогу в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: «Юридичні науки». 2019. Т. 30(69). № 1. С. 32–35. URL: http://www.juris.vernadskeyjournals.in.ua/journals/2019/1_2019/8.pdf.

79. Інститут забезпечення конституційних прав і свобод: поняття, основні ознаки. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/62ec5778-10cb-4e7a-9425-6ae14b09ad4d/content>.

80. Інтеграція ВПО у територіальні громади: діагностика стану та механізми забезпечення: монографія /О.Ф. Новікова, В.П. Антонюк, О.В. Панькова та ін. Київ, 2018. 244 с.
81. Калиновський Б.В. Місцева публічна влада в Україні: конституційно-правові засади функціонування та розвитку: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2017. 492 с.
82. Камінська П.В. Проблеми реалізації і захисту виборчих прав ВПО. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2023. Вип. 3(12). С. 22–34.
83. Каплан Ю.Б. Особливості інтеграції та адаптації ВПО у нових територіальних громадах: питання реалізації політичних прав і свобод: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2021. 244 с.
84. Керівні принципи ООН з внутрішнього переміщення. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf>.
85. Київська обласна цільова програма «Підтримка ВПО на 2023-2025 роки»: рішення Київської обласної ради від 09.06.2023 № 553-18-VII. URL: <https://kor.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/Prohrama.pdf>.
86. Ківалов С.В., Біла-Тіунова Л.Р., Нестеренко К.О. Адміністративно-правовий статус біженців в Україні: проблеми теорії і правового регулювання: монографія. Одеса: Фенікс, 2013. 206 с.
87. Ключові проблеми захисту прав постраждалих в умовах повномасштабної збройної агресії проти України. URL: <https://r2p.org.ua/page/klyuchovi-problemy-zahystu-prav-postrazhdalyh-v-umovah-povnomasshtabnoyi-zbrojnoyi-agresiyi-protu-ukrayiny>.
88. Кобець М.П. Адміністративно-правове забезпечення прав ВПО в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 21 с.

89. Кобець М.П. Адміністративно-правове забезпечення прав внутрішньо-переміщених осіб в Україні: дис. ... канд.юрид.наук. Київ, 2017. 270 с.
90. Коваленко І. Економічна інтеграція ВПО: виклики та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2018. № 1(12). С. 67–82.
91. Козинець І.Г., Шестак Л.В. Міжнародні стандарти захисту та допомоги внутрішньо переміщеним особам. *Молодий вчений*. 2014. № 12(15). С. 258–262.
92. Колодій А.М. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підручник. 2-ге вид./А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. К.: Юрінком Інтер, 2007. 504 с.
93. Колодій А.М. Теорія держави і права: навчальний посібник /А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.; за заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. К.: Юрінком Інтер, 2002. 368 с.
94. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 336 с.
95. Комплексна програма підтримки ВПО на період дії воєнного стану в Україні. URL: <https://loda.gov.ua/documents/40071>.
96. Комплексна програма підтримки ВПО у Дніпропетровській області на 2023-2025 роки. URL: <https://oblrada.dp.gov.ua/rishennia/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BD%D1%83-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D1%83-%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%BA%D0%B8-%D0%B2%D0%BD-2>.
97. Конвенція ООН про статус біженців 1951 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text.

98. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
99. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року (ст. 53). URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_154.
100. Конвенція про права осіб з інвалідністю 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.
101. Конляк Н.Е. Інституційний механізм забезпечення прав і свобод ВПО в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... д-ра філос.: 081 «Право», 2024. С. 270.
102. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
103. Копча В.В. Методологія дослідження правового явища: поняття, структура, інструментарій. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 54–58.
104. Коршун А.А. Правовий статус ВПО: теоретико-правовий аспект: дис. ... д-ра філософії: 081 «Право». Дніпро, 2021. 259 с.
105. Костицький М.В. Правові системи сучасності. Київ: Либідь, 2009. 40 с.
106. Кошиков В.Д. Сутність правових засад реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1(11). С. 164–175.
107. Кошляк Н.Б. Характеристика правового регулювання діяльності ОМС щодо забезпечення прав і свобод ВПО в Україні. *Київський часопис права*. 2022. № 3. С. 7–13.
108. Крахмальова К.О. Адміністративно-правове забезпечення статусу ВПО в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 210 с.
109. Крахмальова К.О. Стан досліджень статусу ВПО в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2015. С. 142–145.

110. Кудря І. Захист та відновлення прав ВПО: міжнародні стандарти та національний досвід. *Круглий стіл Інституту законодавства ВРУ* (26 лютого 2016 р.). URL: <http://veche.kiev.ua/journal/5195>.
111. Куйбіда В. Місцеве самоврядування України в контексті реформи місцевої демократії. Хмельницький: ХУУП, 2008. 467 с.
112. Куліш А.М. Світові моделі діяльності омбудсмена. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789>.
113. Кульчицький Т.Р. Правове регулювання соціального захисту ВПО в Україні: дис. ... д-ра філософії: 081 «Право». Львів, 2022. 300 с.
114. Курах Л.В. Поняття та види міжнародної інтеграції: теоретико-правовий аналіз. *Держава та регіони*. Серія: «Право». 2020. № 4(79).Т. 2. С. 11–16.
115. Курс адміністративного права України: підручник /В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 864 с.
116. Курс адміністративного права України: підручник /за ред. В.В. Коваленка. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 808.
117. Кухтик С.В., Деркаченко Ю.В. Імміграція та адвокація прав біженців і ВПО: навчальний посібник. Харків, 2019. 397 с.
118. Лавриненко В.В. Психологічна допомога переміщеним особам. 2018. Донецьк.
119. Лациба М.В., Бондаренко В.В. Як територіальна громада може впливати на вирішення питань місцевого значення. Київ: УНЦПД, 2007. 108 с.
120. Литвиненко І.Л. Діяльність ОМС по забезпеченню конституційних прав і свобод людини і громадянина: дис. ... канд. юрид. наук. Хмельницький, 2002. 233 с.
121. Логвиненко Б.О. Інституційний механізм забезпечення права на охорону здоров'я ВПО в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 457–461.

122. Любченко П. Проблеми реалізації права громадян на участь у місцевому самоврядуванні.

URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5659/1/Lybchenko_124.pdf.

123. Мандзій С.В. Теоретико-правові засади статусу внутрішньо переміщених осіб: дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2022. 226 с.

124. Мануїлова К.В. Інститут омбудсмена в децентралізованих країнах ЄС: досвід для України. *Теорія та історія публічного управління*. 2016. № 1-2 (27-28 січень-лютий). С. 42–50.

125. Марцеляк О.В. Інститут омбудсмена: теорія і практика. Харків, 2004. 206 с.

126. Марцеляк О.В. Конституційно-правовий статус інституту омбудсмена: світовий досвід та українська модель: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Х., 2004. 473 с.

127. Марченко А.В. Методологія дослідження механізму забезпечення прав і свобод ВПО. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 163–165. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/290547/284147>.

128. Марченко А.В. Наукові дослідження у сфері забезпечення прав і свобод ВПО. *Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики: VI Міжнародна науково-практична конференція (24 травня 2024 р.) м. Дніпро*. С. 63–66.

129. Марченко А.В. Наукові підходи до розуміння поняття «внутрішньо переміщена особа» у праві: *«Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху сталого розвитку»*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (28-29 жовтня 2022 р.). м. Київ. Львів. Торунь: Liha-Pres. 2022. С. 151–153.

130. Марченко А.В. Окремі аспекти впровадження муніципальних омбудсменів з питань забезпечення прав і свобод ВПО. *Права людини і громадянина під час дії воєнного стану*: науково-практична конференція з

нагоди 75-річчя Загальної декларації прав людини (8 грудня 2023 р.). м. Харків. С. 227–230.

131. Марченко А.В. Поняття та структура механізму забезпечення прав і свобод ВПО та місце ОМС у його системі. *Держава та регіони*. Серія: «Право». 2022. № 3(77). С. 105–108.
URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2022/13.pdf.

132. Марченко А.В. Процес інтеграції ВПО: вплив на стан публічної безпеки та порядку безпеки у громаді. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: VIII Міжнародна науково-практична конференція (15 березня 2024 р). м. Дніпро. С. 472–474.

133. Механізм забезпечення прав ВПО: національний та міжнародний аспекти: монографія /С.Б. Булеца та ін.; за заг. ред.: О.Я. Рогача, М.В. Савчина, М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2017. 348 с.

134. Миколюк А.В. Робота ОМС під час воєнного стану. *Таврійський науковий вісник*. Серія: «Публічне управління та адміністрування». 2022. №2. С. 67–73.
URL: <https://journals.ksauniv.ks.ua/index.php/public/article/view/205/192>.

135. Михайловський В.І. Адміністративно-правовий статус ВПО в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2018. 22 с.

136. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

137. Мінакова Є.В. Інституційна система забезпечення прав і свобод ВПО в умовах воєнного стану: теоретичні та правові аспекти. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 12 (26). С. 33.

138. Мінакова Є.В. Контроль за діяльністю ОМС: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Дніпро. 2021. 244 с.

139. Мічурін Є.О. Методологія науки цивільного права. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія: «Право». Вип. 28. 2019. С. 60–65.

140. Музиченко І.Г. Вимушені переселенці: проблема соціально психологічної адаптації. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 9. С. 18–21.
141. Муляр В.І. Самореалізація особистості як соціальна проблема (філософсько-культурологічний аналіз). Житомир: ЖІТІ. 1997. 107 с.
142. Муніципальне право України: підручник /В.Ф. Погорілко, О.Ф. Фрицький та ін. К.: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
143. Наливайко Л.Р., Ісаєва Н.С. Соціально-економічні та культурні права і свободи ВПО: теоретико-правова характеристика: монографія. Дніпро: ДДУВС, 2023. 196 с.
144. Наливайко Л., Мінакова Є., Бочковий О. Проблеми реалізації повноважень ОМС з питань інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умовах децентралізації влади. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. С. 130–136.
145. Наливайко Л., Орешкова А. Теоретико-правова характеристика організаційно-правових (інституційних) гарантій прав і свобод ВПО (Impact of modernity on science and practice: In The 12 th International scientific and practical conference (13-14 April, 2020). Edmonton, Canada 2020. 678 p. P. 497.
146. Наливайко Л.Р., Бочковий О.В., Мінакова Є.В. Проблеми реалізації повноважень ОМС з питань, пов'язаних з внутрішньо переміщеними особами в умовах децентралізації влади (за результатами опитування пілотних громад). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 129–136.
147. Наливайко Л.Р., Коршун А.А. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб: теорія та практика: монографія. Київ: Хай-Тек Прес, 2023. 192 с.
148. Наливайко О.І. Правовий захист людини як предмет дослідження загальної теорії права. *Держава і право: збірник наукових праць*. Серія:

«Юридичні і політичні науки». Вип. 12. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. С. 18–24.

149. Наливайко Л. Р. Групи підтримки для ВПО. Київ: Наукова думка. 2018.

150. Негодченко О.В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ: організаційно-правові засади: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. Харків, 2004. 36 с.

151. Негодченко О.В. Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини: монографія. 2003. 444 с.

152. Непомнящий О.М. Теоретичні підходи до створення комплексної моделі надання допомоги внутрішньо переміщеним особам в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2016. № (52). С. 1–6.

153. Новак-Каляєва Л.М. Інноваційні підходи до управління як імперативи децентралізації системи влади в Україні. *Теоретичні та прикладні питання державотворення: електрон. наук. фах. вид.* Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2015. Вип. 16. 310 с. С.32–56.

154. Олійник А.Ю. Теорія держави і права: навчальний посібник /А.Ю. Олійник, С.Д. Гусарєв, О.Л. Слюсаренко. К.: Юрінком Інтер, 2001. 176 с.

155. Опольська Н. Механізм забезпечення прав та свобод людини у динамічному вимірі. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 191–195.

156. Орешкова А. Гарантії як елемент механізму забезпечення прав і свобод внутрішньопереміщених осіб: критерії класифікації та види. URL: <http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/6/7.pdf>.

157. Орзіх М.Ф. Право та особистість. Питання теорії правової взаємодії на особистість соціального суспільства. Київ-Одеса: Вища школа, 1978. 143 с.

158. Основи методології та організації наукових досліджень: навчальний посібник /за ред. А.Є. Конверського. К.: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

159. Офіційний сайт ГО «Міжнародна асоціація волонтерів, переселенців та біженців України». URL: https://associationvolunteersukraine.com/2023/03/17/stat_03_2023.

160. Оцінка стану забезпечення політичних прав ВПО: основні проблеми і перспективи їх розв'язання. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-01/1_A_P_IDP_elections231118-2-18742.pdf.

161. Павлів-Самоїл Н.П. Вимушена міграція: міжнародні стандарти ВПО у національному законодавстві. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/may/21448/7.pdf>.

162. Палєєва Ю.С. Спеціалізовані омбудсмени в зарубіжних країнах: досвід для України. URL: <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v7/10.pdf>.

163. Перепелюкова О.В. Вирішення нагальних проблем ВПО. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2023. №6. С. 110–116. URL: ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/02/Borodina2015.pdf.

164. Петришин О.О. Правові засади місцевого самоврядування в зарубіжних країнах та Україні: теоретико-правовий та порівняльний аналіз: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2014. 198 с.

165. Петрова Л. Психологічна підтримка ВПО: методи та підходи. *Психологія та суспільство*. 2019. № 4(11). С. 29–43.

166. Пирога І.С., Пирога М.І. Роль місцевого самоврядування у відбудові в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: «Право». 2023. Вип. 77. Ч. 1. С. 117–123.

167. Питання надання пільгових іпотечних кредитів внутрішньо переміщеним особам за рахунок коштів гранту, наданих Кредитною

установою для відбудови (KfW): постанова Кабінету Міністрів України від 28.04.2021 № 451. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/451-2021-%D0%BF#Text>.

168. Повноваження публічної адміністрації. *Нове українське право*. Вип. 4. 2022. С.44–49.

169. Портал української мови та культури. Словник UA. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B7%D0%B0%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%B0>.

170. Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>.

171. Правові форми діяльності ОМС щодо забезпечення законності та правопорядку.

URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c57af0d8-c742-4fa3-b7a7-afbd20a36076/content>.

172. Практика інтеграції внутрішньопереміщених осіб у приймаючі громади. Загальнодержавне аналітичне видання «Соціальна справа». URL: <https://socsprava.com.ua/praktyku-integracziyi-vnutrishno-peremishhenyh-osib-u-pryjmayuchi-gromady>.

173. Працевлаштування переселенців через центри зайнятості: з якими проблемами стикаються ВПО? Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/pratsevlashtuvannia-pereselentsiv-cherez-tsentry-zayniatosti-z-iakymy-problemamy-stykaiutsia-vpo>.

174. Прісняков В.Ф. Синергетика. Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 811–812.

175. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.

176. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Tex>.

177. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>.

178. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text>.

179. Про внутрішньо переміщених осіб: рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № 2006(6). URL: <https://rm.coe.int/16806b5abd>.

180. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 01.06.2000 № 1768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text>.

181. Про державний реєстр виборців: Закон України від 22.02.2007 № 698-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16#Text>.

182. Про забезпечення і свобод ВПО: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.

183. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

184. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>.

185. Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «ЄПідтримка»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 № 204-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/204-2022-%D1%80#Text>.

186. Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення ВПО, які перемістилися у період воєнного стану і не отримують щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для

покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.2022 № 333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2022-%D0%BF#Text>.

187. Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення (перебування) ВПО: постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.2022 № 333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2022-%D0%BF#top>.

188. Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування ВПО внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні: постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 331. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-%D0%BF#Text>.

189. Про затвердження порядку реєстрації, перереєстрації зареєстрованих безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу: постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.2023 № 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2023-%D0%BF#Text>.

190. Про затвердження порядку формування фондів житла для тимчасового проживання ВПО і порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання ВПО: постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2019 № 582. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-2019-%D0%BF#Text>.

191. Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2014 № 637. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-2014-%D0%BF#Text>.

192. Про комплексну програму підтримки ВПО у Дніпропетровській області на 2023 – 2025 роки. Дніпропетровська обласна рада: рішення від 28.03.2023 № 299-17/VIII. URL: <https://oblrada.dp.gov.ua/rishennia/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81>

%D0%BD%D1%83-

%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D1%83-
%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%BA%
D0%B8-%D0%B2%D0%BD-2.

193. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

194. Про місцеві вибори: Закон України від 14.07.2015 № 595-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#Text>.

195. Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні: Закон України від 05.11.2021 № 1871-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1871-IX#Text>.

196. Про облік внутрішньо переміщених осіб: постанова Кабінету Міністрів від 26.08.2015 № 636. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/636-2015-%D0%BF#Text>.

197. Про облік внутрішньо переміщених осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF/ed20220427#top>.

198. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11.07.2001 № 2625-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>.

199. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.

200. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

201. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

202. Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини: Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

203. Програма підтримки ВПО на 2023-2025 роки. Підгороднянська громада Тернопільської області. URL: <https://pidgorodnyanska-gromada.gov.ua/news/1694003425>.

204. Програма соціального захисту ВПО у Харківській області на 2023-2025 роки. URL: <https://oblrada-kharkiv.gov.ua/program/kompleksna-programa-pidtrymky-vnutrishno-peremishhenyh-osib-v-harkivskij-oblasti-na-2023-2027-roky>.

205. Програма соціального захисту та підтримки ВПО на 2024 рік. Краматорська міська рада. URL: <https://krm.gov.ua/perelik-miskyh-program-vykonannya-yakyh-peredbachayetsya-u-2021-rotsi/programa-sotsialnogo-zahystu-ta-pidtrymky-vnutrishno-peremishhenyh-osib-na-2024-rik>.

206. Програма створення робочих місць для ВПО та осіб, які постраждали від конфлікту в Україні. Дніпропетровська обласна державна адміністрація. URL: <https://adm.dp.gov.ua/gromadyanam/socialna-pidtrimka-gromadyan/dopomoga-vnutrishno-peremishenim-osobam/programa-ekonomichnogo-rozvitku-shidnoyi-ukrayini/programa-stvorennya-robochih-misc-dlya-vnutrishno-peremishenih-po-ta-osib-yaki-postrazhdali-vid-konfliktu-v-ukrayini>.

207. Програми підтримки внутрішньо переміщених та/або евакуйованих осіб на 2023-2024 роки. Сарненська міська рада: рішення від 10.02.2023 № 1146. URL: <https://sarny-rada.gov.ua/diyalnist/cilovi-programi/9917-1146-vid-10-ljutogo-2023-roku-pro-zatverdzhennja-programi-pidtrimki-vnutrishno-peremischenih-ta-abo-evakujovanih-osib-na-2023-2024-roki.html>.

208. Протокол до Конвенції ООН про статус біженців 1967 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text.

209. Проценко Т.О. Державні органи влади та ОМС як суб'єкти забезпечення прав та свобод ВПО в Україні. *Наука і правоохоронна діяльність*. 2016. № 3(33). С. 33–42.
210. Пустовіт Ж.М. Основні соціальні права і свободи людини та громадянина в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. К., 2001. 17 с.
211. Пухтинський М.О., Павленчик П.Т., Князев В.М. Розвиток місцевого самоврядування в Україні. Київ: Логос, 2002. 212 с.
212. Рабинович П.М. Проблеми юридичного забезпечення прав людини (загальнотеоретичний аспект). *Український часопис прав людини*. 1995. № 2. С. 16–23.
213. Рабинович П.М. Права людини і громадянина /П.М. Рабинович, М.І. Хавронюк. К.: Атіка, 2004. 463 с.
214. Рабинович П.М. Основи загальної теорії права та держави. К.: Атіка, 2001. 176 с.
215. Резолюція 1959. Парламентська Асамблея Ради Європи. URL: [https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/1826_rez_1959_\(2013\).htm](https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/1826_rez_1959_(2013).htm).
216. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи R (80) 2 стосовно здійснення адміністративними органами влади дискреційних повноважень від 11.03.1980. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/rada_yevropy_rekomendaciya_r_80_2_3.pdf.
217. Рижук Ю.М. Забезпечення ОМС прав людини в умовах воєнного стану. *Київський часопис права*. 2023. №4. С. 25–30.
218. Риндзак О.Т. Соціокультурні аспекти інтеграції ВПО у регіональному вимірі. *Регіональна економіка*. 2016. № 3. С. 120–127.
219. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України та Уповноваженого Верховної Ради України

з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» (справа про проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим) від 14.03.2014 № 2-рп/2014. URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/2-rp/2014.pdf>.

220. Рогач О. Я. Психологічні центри для внутрішньо переміщених осіб. Ужгород: Закарпаття. 2020.

221. Роль юридичної допомоги в гуманітарному реагуванні, захист прав дітей в умовах реформування системи інституційного догляду та в перспективі повоєнного відновлення – ці та інші питання розглянули під час юридичного форуму «Захист прав ВПО: виклики та горизонти». URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1526694>.

222. Рябовол Л.Т. Проблематика інституту омбудсмена в зарубіжних країнах: стан наукових пошуків. *Держава та регіони*. Серія: «Право». 2019. № 3(65). С. 43–48.

223. Савенко М. Конституційний Суд і омбудсмен у державному механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина. *Вісник Конституційного Суду України*. 2000. № 1. С. 68–83.

224. Самсонов В.В., Сільвестров А.М., Тачиніна О.М. Методологія наукових досліджень та приклади її використання: навчальний посібник. К.:НУХТ, 2022. 385 с.

225. Серьогіна С.Г. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підручник. Харків: Право, 2005. 256 с.

226. Сидоренко М. Громадська участь ВПО у нових громадах. *Громадянське суспільство*. 2020. № 5(3). С. 22–35.

227. Сіньова Л.М. Окремі аспекти захисту прав ВПО в Україні. Сучасні виклики для міграційної політики: правові, освітні та історичні аспекти: матеріали науково-практ. круглого столу (24 червня 2023 р.). м. Суми: Сумський державний університет, 2023. 70 с.

228. Січкач В.О. Забезпечення прав і свобод людини в адміністративно-правових відносинах. *Університетські наукові записки*. 2006. № 2. С. 200–206.
229. Скакун О.Ф. Теорія держави и права: підручник. Харків: Еспада, 2006. 776 с.
230. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%B3%ED%F2%E5%E3%F0%E0%F6%B3%FF>.
231. Словник української мови: в 11 т. Т. 3. К., 1972.
232. Смирний М.Ф. Основи наукових досліджень: конспект лекцій. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2018. 111 с.
233. Соколов О.М. Цивільно-правова охорона майнових прав внутрішньо переміщених осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2018. 20 с.
234. Соловйов Є.В. Механізми державного регулювання у сфері внутрішньої вимушеної міграції в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2020. 23 с.
235. Соціальна робота з вимушеними переселенцями в сучасній Україні: монографія /О.В. Борисова та ін. Київ: Кондор, 2019. 465 с.
236. Стеценко С.Г. Адміністративне право України: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2007. 624 с.
237. Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 № 312-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text>.
238. Стрельбіцький М. Права людини та механізм їх захисту. Кам'янець-подільська районна державна адміністрація: веб-сайт. URL: https://kp-rda.gov.ua/more_news2/09-37-46-14-12-2018.

239. Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів /за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського.Х.: ВД «ШКОЛА», 2009. 1008 с.
240. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник /О.В. Зайчук, А.П. Заєць, В.С. Журавський та ін.; М-во освіти і науки України. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 685 с.
241. Ткачук А.Ф. Місцеве самоврядування та децентралізація. Законодавство. Київ: ІКЦ «Легальний статус», 2016. 80 с.
242. Тодика Ю.М., Тодика О.Ю. Конституційно-правовий статус людини та громадянина. Київ, 2004. 368 с.
243. Трихліб К.О. Інтеграція: сутність та особливості. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11314/1/Trykhlub_100-105.pdf.
244. Трихліб К.О. Гармонізація законодавства України і законодавства ЄС: наближення загально правової термінології: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2014. 20 с.
245. Троян Я. Інститут забезпечення конституційних прав і свобод: поняття, основні ознаки. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/62ec5778-10cb-4e7a-9425-6ae14b09ad4d/content>.
246. У Кабміні розповіли, як реалізується програма «Доступне житло» та які існують програми на отримання пільгового кредиту на житло. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/255782-v-kabmine-rasskazali-kak-realizuetsya-programma-dostupnoe-zhile-i-kakie-suschestvuyut-programmy-na-poluchenie-lgotnogo-kredita-na-zhile-eksklyuziv>.
247. Уряд затвердив розподіл житлових субвенцій в обсязі 5,7 млрд грн на виплату ветеранам та членам їхніх сімей грошової компенсації на придбання житла. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyv-rozpodil>

zhytlovykh-subventsii-v-obsiazi-57-mlrd-hrn-na-vyplatu-veteranam-ta-chlenam-ikhnikh-simei-hroshovoi-kompensatsii-na-prydbannia-zhytla.

248. Федоренко В.Л., Чернеженко О.М. Конституційні моделі місцевого самоврядування у державах-учасницях ЄС, Швейцарії та Україні: монографія. Київ: Ліра, 2017. С. 28.

249. Федоренко В.Л. Конституційні права і свободи людини та їх забезпечення й захист в Україні: монографія. Київ. 2020. 138 с.

250. Фролова Є.І. Методи публічного адміністрування: понятійно-змістовна характеристика. *Juris Europen sis Scientia*. Вип. 1. 2023. С.114–117.

251. Фуфалько Т.М. Обмеження дискреційних повноважень як складова принципу пропорційності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 52–59.

252. Ханик-Посполітак Р., Посполітак В. Система спеціалізованих омбудсменів в Україні один із механізмів альтернативного вирішення спорів. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4fe927a0-f2be-4a47-b106-2fb4e3957f99/content>.

253. Хто такі спеціальні уповноважені у сфері прав людини? URL: <https://www.oporaua.org/viyna/khto-taki-spetsializovani-upovnovazheni-u-sferi-prav-liudini-24183>.

254. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. Київ: Слово, 2004. 240 с.

255. Цюняк О.П. Синергетичний підхід як методологічна основа дослідження системи професійної підготовки майбутніх магістрів початкової освіти до інноваційної діяльності. URL: http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8881/1/Основна%20стаття_Цюняк%20О.П.pdf.

256. Червякова Є.Б. Захист конституційних прав громадян засобами прокурорського нагляду (проблема загально наглядової діяльності): дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 1992. 208 с.

257. Чернеженко О.М. Конституційні основи місцевого самоврядування в державах-учасниках європейського союзу і в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид.наук, Київ, 2019. 39 с.

258. Чернеженко О.М. Конституційні основи місцевого самоврядування в державах-учасниках європейського союзу і в Україні: дис. ... д-ра юрид.наук. 2019. 521 с.

259. Чехович С.Б., Босий В.П. Притулок та біженці в Україні: історія, проблеми конституційно-правового регулювання: монографія. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2016. 183 с.

260. Чуєнко В.І. Правове регулювання статусу біженців в Європейському Союзі: сучасний стан і перспективи розвитку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 20 с.

261. Шаповал Н. Дискреційні повноваження ОМС в умовах сучасної муніципальної реформи. Питання дискреційних повноважень у функціонуванні органів публічної влади: науково-практична конференція (20 травня 2021 р). м. Київ. С. 65–68.

262. Шапошникова І.В., Пристай І.Р. Стратегії та виклики інтеграції ВПО у територіальних громадах в умовах воєнного стану. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2024-11-02-04/2024-11-02-04>.

263. Швець Я.І., Соколова І.О. Порухення прав дітей під час війни Російською Федерацією. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 71. С. 99–103. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/262897/259246>.

264. Шевчук Р.М. Методологія наукового пізнання: від явища до сутності. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1(11). С. 31–44.

265. Широкова Є.О. Вимушені переселенці в сучасній Україні: політичні та соціальні аспекти проблеми. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2016. Вип. 69-70. С. 190–197.

266. Штанько В.І. Філософія та методологія науки: навчальний посібник. Харків. 2002. 292 с.
267. Юхимчук Р.П. Правові засади державного регулювання підприємницької діяльності. *Право та інновації*. 2019. № 4(28). С. 21–26.
268. Юридична енциклопедія: у 6 т. К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. 2002. Т. 4. С. 493.
269. Юринець В.Є. Методологія наукових досліджень: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 178 с.
270. Якимець О. Правові засади використання науково-технічних засобів у цивільному процесі. URL: <https://www.nai.au.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik//2002>.
271. Ярмиш О.Н., Серьогін В.О. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні: підручник. Харків, 2002. 531 с.
272. Ярмол Л.В. Юридичний механізм забезпечення прав людини в Україні: стан та напрями удосконалення. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/235768/234143>.
273. A/HRC/RES/23/8 Report of the Working Group on the Universal Periodic Review – Bahamas on 22 March 2013. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/125/11/PDF/G1312511.Pdf>.
274. Armstrong K. The Governance of the Single European Market / K. Armstrong, S. Bulmer. – Manchester: ManchesterUniversityPress, 1998. 340 p.
275. Artem Volodymyrovych Marchenko; Yurovska Viktoriia; Artur Zamryha; Vadym Ulozhenko y Bohdana Bohdan. Legal Regulation of the Status of Internally Displaced Persons in Ukraine: Theoretical and Administrative Aspect, cuya autoría corresponde a: Cuestiones Políticas, Volumen 41, Número 79, 2023. P. 373–383. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4179.25>.
276. Berichte and ielandtage «Berichte An Die Landtage», «Burgenland», «Krnnten», «Niedersterreich», «Obersterreich», «Salzburg», «Steiermark»»,

«Wien».

URL: [http:// volksanwaltschaft.gv.at/berichteundpruefergebnisse/berichteandieland tage.](http://volksanwaltschaft.gv.at/berichteundpruefergebnisse/berichteandielandtage)

277. Corbey D. Dialectical functionalism: stagnation as a booster of European integration. *International organization*. 1995. Vol. 49. № 2. P. 253–284.

278. European Court of Human Rights. URL: [https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/HUDOC/ukr.](https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/HUDOC/ukr)

279. Guiding Principles UN on Internal Displacement 2004. URL: [http://www.brookings.edu/~media/Projects/idp/GPEnglish.pdf.](http://www.brookings.edu/~media/Projects/idp/GPEnglish.pdf)

280. Harrison R. European question: the origins of regional international integration. London: George Allen & Unwin Ltd., 1974. 256 p.

281. Jacob P. The integration of political Communities /P. Jacob, J. Toscano. Philadelphia: Lippincott, 1964. 314 p.

282. Landesvolksanwalt von Vorarlberg. URL: [http://www.landesvolksanwalt.at.](http://www.landesvolksanwalt.at)

283. Landesvolksanwalt. URL: [https://www.tirol.gv.at/landtag/volksanwalt.](https://www.tirol.gv.at/landtag/volksanwalt)

284. Marchenko A. Legal basis and international standards for ensuring the right and freedom of internally displaced persons by local government bodies. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2023. № 4. C. 45–50. DOI <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2023.4.8> [https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2023/11/Vishegrad_04_2023_FINAL.pdf.](https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2023/11/Vishegrad_04_2023_FINAL.pdf)

285. Marchenko A., Bohdan B., Ulozhenko V., Zamryha A. Garantii zarlosdere chos y liberta desdelos desplazados internos: aspectoteórico y jurídico. DIXI. 2024. № 26(2). P. 1–23.

286. Nalyvaiko L.R., Orieshkova A.F. Internally Displaced Persons: the theoretical and Legal Aspects. Human rights as a base for the implementation of European legal values in Ukraine and the Republic of Poland in the context of civil

society development: collective monograph. Lublin: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. P. 268–291.

287. Nalyvaiko L., Chepik-Trehubenko O. Application of the principle of the rule of law international and national courts. KELM (Knowledge, Education, Law, Management). 2022. № 4. (48). P. 413–419.

288. Nalyvayko L., Chepik-Tregubenko O. Ensuring thee lectoral rights of internally displace dpersonsin local elections: problems of the oryand practice. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 59–63.

289. Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English. Sixth Edition; ed. By Sally Wehmeier. Oxford: University Press, 2000. 1540 p.

290. Tenderfor IOI regional subsidies 2015/2016.
URL: <http://www.theioi.org/ioinews/currentnews/tenderforioiregionalsubsidies20152016>.

291. The Austrian ombudsman board is anindependent institution and it slegal positionis based on the Austrian Federal constitution and the federal awon the Austrian ombudsman board. History.
URL: <http://volksanwaltschaft.gv.at/en/aboutus/history>.

292. Vier goudenregels voorgemeenten.
URL: <https://www.nationaleombudsman.nl/vier-goudenregels-voorgemeenten>.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Марченко А.В. Поняття та структура механізму забезпечення прав і свобод ВПО та місце ОМС у його системі. *Держава та регіони. Серія: «Право»*. 2022. № 3 (77). С. 105–108. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2022/13.pdf.

2. Artem Volodymyrovych Marchenko; Yurovska Viktoriia; Artur Zamryha; Vadym Ulozhenko y Bohdana Bohdan. Legal regulation of the status of internally displaced persons in Ukraine: theoretical and administrative aspect, cuya autoría corresponde a: *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41. N. 79. Pp. 373–383. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4179.25>; <https://www.produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/41080/47252>.

3. Марченко А.В. Методологія дослідження механізму забезпечення прав і свобод ВПО. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5 С. 161–165. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.27>. <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/290547/284147>.

4. Marchenko A. Legal basis and international standards for ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons by local government bodies (Правові засади та міжнародні стандарти забезпечення прав і свобод ВПО ОМС). *Visegrad journal on human rights*. 2023. № 4. С. 45–50. DOI

<https://doi.org/10.61345/1339-7915.2023.4.8>

https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2023/11/Vishegrad_04_2023_FINAL.pdf.

5. Marchenko A., Bohdan B., Ulozhenko V., Zamryha A. Garantizar los derechos y libertades de los desplazados internos: aspecto teórico y jurídico. DIXI. 2024. N. 26(2). Pp. 1–23. URL: <https://doi.org/10.16925/2357-5891.2024.02.09>. <https://revistas.ucc.edu.co/index.php/di/article/view/5118/3735><https://revistas.ucc.edu.co/index.php/di/article/view/5118/3735>. (WoS).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Марченко А.В. Наукові підходи до розуміння поняття «внутрішньо переміщена особа» у праві. *Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху сталого розвитку*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 28-29 жовтня 2022р.). Київ. Львів. Торунь: Liha-Pres. 2022. С. 151–153.

7. Марченко А.В. Окремі аспекти впровадження муніципальних омбудсменів з питань забезпечення прав і свобод ВПО. *Права людини і громадянина під час дії воєнного стану*: науково-практична конференція з нагоди 75-річчя Загальної декларації прав людини (м. Харків, 8 грудня 2023 р.). Харків. 2023. С. 227–230.

8. Марченко А.В. Процес інтеграції ВПО: вплив на стан публічної безпеки та порядку безпеки у громаді. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: VIII Міжнародна науково-практична конференція (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.). Дніпро. 2024. С. 472–474.

9. Марченко А.В. Наукові дослідження у сфері забезпечення прав і свобод ВПО. *Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики*: VI Міжнародна науково-практична конференція (м. Дніпро, 24 травня 2024 р.). Дніпро. 2024. С. 63–66.

Додаток Б

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

кандидат технічних наук, доцент

Ігорь МАГДАЛІНА

19. 11 2024 року

АКТ № 20/2024 НД

впровадження у наукову діяльність

Дніпровського державного університету внутрішніх справ
результатів дисертаційного дослідження

19. 11 2024 року

м. Дніпро

Про впровадження у наукову діяльність Дніпровського державного університету внутрішніх справ основних результатів дисертації Марченка Артема Володимировича на тему «Органи місцевого самоврядування у механізмі забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: теоретико-правовий аспект» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право

Комісія у складі:

- голови: начальника відділу організації наукової діяльності Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидата історичних наук, доцента Прошина Д.В.
- членів комісії: - завідуючого кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини, доктора юридичних наук, професора Боняк В.О.
- завідуючого Науково-дослідної лабораторії превентивної діяльності та соціологічних досліджень, кандидата юридичних наук, доцента, майора поліції Дрок І.С.

склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження, підготовлені аспірантом кафедри теорії держави та права Дніпровського державного університету внутрішніх справ Марченком Артемом Володимировичем на тему «Органи місцевого самоврядування у механізмі

забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: теоретико-правовий аспект», мають цінність для науково-дослідної діяльності Дніпровського державного університету внутрішніх. У дисертації висвітлено зміст та основні компоненти процесу інтеграції ВПО в місцеві громади, з акцентом на роль ОМС у цьому процесі; окреслено правові засади та міжнародні стандарти механізму забезпечення прав і свобод ВПО в контексті діяльності ОМС; з'ясовано дискреційні повноваження органів місцевого самоврядування у механізмі забезпечення прав і свобод ВПО в умовах децентралізації та нових викликів, спричинених війною; висвітлено сучасний стан доступу ВПО до участі у місцевому самоврядуванні та запропоновано шляхи удосконалення ОМС у цій сфері; запропоновано теоретико-правову концепцію інституту муніципальних омбудсменів, спеціалізованих на питаннях забезпечення прав і свобод ВПО. Серед іншого, наукове значення результатів дослідження полягає у тому, що у роботі визначено, що дискреційні повноваження надають ОМС можливість гнучко реагувати на актуальні потреби територіальних громад та ВПО, які в них мешкають, здійснюючи правове регулювання, управління фінансовими ресурсами, розподіл матеріальних благ та розробку пріоритетних програм. Такий підхід сприяє адаптації місцевої політики щодо ВПО до конкретних соціально-економічних умов громади, забезпечуючи оптимізацію підтримки для ВПО. Гнучкість у застосуванні правових норм та самостійне визначення пріоритетів дозволяють ОМС ефективніше впроваджувати соціальні програми та сприяти інтеграції ВПО у приймаючі громади. Однак із розширенням автономії посилюється відповідальність за дотримання прав ВПО, що вимагає забезпечення відповідності прийнятих рішень принципам законності, прозорості, підзвітності, гласності, правової визначеності та верховенства права. У цьому контексті важливими є запровадження дієвих інструментів підзвітності та інклюзивності в управлінні, а також активне залучення ВПО до процесу ухвалення рішень. Це включає механізми громадського контролю, такі як громадські слухання, відкриті звіти, робота моніторингових груп і регулярне звітування перед громадою та ВПО. Інклюзивна участь ВПО у процесі прийняття рішень підвищує легітимність управлінських дій, дозволяє точніше врахувати потреби цієї категорії населення та сприяє підвищенню якості надання адміністративних та соціальних послуг.

Комісія дійшла висновку, що положення дисертації можуть бути використані при проведенні досліджень місця органів місцевого самоврядування у механізмі забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та при розробці рекомендацій для органів місцевого самоврядування у процесі забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, а також можуть використовуватися у подальшій науково-дослідній діяльності науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти Університету.

Голова комісії:

Денис ПРОШИН

Члени комісії:

Валентина БОНЯК

Ірина ДРОК

ЗАТВЕРДЖУЮ

Селищний голова

Петро ЄРЬОМЕНКО

2024

АКТ

про впровадження у діяльність
Губиниської селищної ради результатів дисертації
на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право
на тему «Органи місцевого самоврядування у механізмі забезпечення прав і
свобод внутрішньо переміщених осіб: теоретико-правовий аспект»
аспіранта Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Марченка Артема Володимировича

Комісія у складі:**голови:**

Перший заступник селищного голови
(ГУБИНІВСКА СЕЛИЩНА РАДА)
Борисенко Антон Олександрович,
(доктор філософії з права)

членів комісії:

Начальник відділу
(ВІДДІЛ «ЦЕНТР НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ
ПОСЛУГ» ГУБИНІВСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ)
Гриценко Альона Олегівна

Начальник
(ВІДДІЛ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ
ГУБИНІВСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ)
Гордійченко Наталія Іванівна

склала цей акт про те, що пропозиції та висновки, сформульовані у дисертаційній роботі Марченка Артема Володимировича на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право на тему «Органи місцевого самоврядування у механізмі забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: теоретико-правовий аспект» можуть бути використані як

теоретичний матеріал для удосконалення діяльності органів місцевого самоврядування (далі – ОМС) та об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ).

Автором справедливо наголошується, що в умовах децентралізації управління важливо забезпечити місцевим органам влади достатню автономію для виконання своїх функцій і завдань, враховуючи потреби та інтереси об'єднаних територіальних громад і ефективно використовуючи бюджетні ресурси. Реформа бюджетної системи повинна сприяти підвищенню ефективності та продуктивності використання бюджетних коштів, децентралізації фінансових ресурсів і перегляду підходів до боргової політики держави.

Цінним є проведений автором аналіз доступу внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) до права на участь у місцевому самоврядуванні, який дозволив з'ясувати, що він представляє собою гарантовану державою можливість ВПО активно залучатися до процесів прийняття рішень на місцевому рівні. Це охоплює право голосування на місцевих виборах, участь у місцевих референдумах, громадських слуханнях, подання місцевих ініціатив, а також право звертатися до ОМС із колективними та індивідуальними пропозиціями. Здобувачем наголошено, що діяльність ОМС має спрямовуватися на створення відповідних умов щодо доступу до цих механізмів та забезпечувати рівноправну участь ВПО у вирішенні різноманітних питань місцевого розвитку у нових територіальних громадах. Активна участь ВПО у процесі прийняття рішень через місцеві ініціативи, громадські слухання та референдуми допомагає враховувати інтереси всіх мешканців громади, що зменшує соціальну напругу та покращує соціальну інтеграцію. Це також підвищує рівень довіри до місцевої влади, сприяє розвитку інклюзивного суспільства та стимулює сталий розвиток громад.

Практичне значення має положення у дисертації про те, що незважаючи на гарантоване законодавством право ВПО брати участь у місцевому самоврядуванні, на практиці існують численні виклики, що обмежують їх можливість реалізувати це право. Для вирішення цих проблем автором пропонується: на рівні держави – реформувати чинні правові та організаційні механізми, спростити процедури реєстрації; на рівні ОМС – створювати відповідні умови та активно проводити інформаційно-просвітницьку роботу серед ВПО щодо їх права на участь у місцевому самоврядуванні та існуючих механізмів його реалізації. Це забезпечить не лише ефективний захист їх прав, але й сприятиме зміцненню демократії та розвитку інклюзивного суспільства, де всі громадяни мають рівні можливості для участі у процесах прийняття рішень.

До того ж, дисертаційні положення, висновки і рекомендації, викладені у наукових роботах Артема МАРЧЕНКА:

Марченко А. В. Поняття та структура механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та місце органів місцевого самоврядування у його системі. *Держава та регіони. Серія: «Право»*. 2022. № 3 (77). С. 105–108.

Artem Volodymyrovych Marchenko; Yurovska Viktoriia; Artur Zamryha; Vadym Ulozhenko y Bohdana Bohdan. Legal regulation of the status of internally displaced persons in Ukraine: theoretical and administrative aspect. *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41. N. 79. Pp. 373–383.

Марченко А. В. Методологія дослідження механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5 С. 161–165.

Marchenko A. Legal basis and international standards for ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons by local government bodies. *Visegrad journal on human rights*. 2023. № 4. С. 45–50.

Marchenko A., Bohdan B., Ulozhenko V., Zamryha A. Garantizar los derechos y libertades de los desplazados internos: aspecto teórico y jurídico. *DIXI*. 2024. N. 26(2). Pp. 1–23.

Марченко А. В. Наукові підходи до розуміння поняття «внутрішньо переміщена особа» у праві. *Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 28-29 жовтня 2022р.). Київ. Львів. Торунь: Liha-Pres. 2022. С. 151–153.

Марченко А. В. Окремі аспекти впровадження муніципальних омбудсменів з питань забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. *Права людини і громадянина під час дії воєнного стану: науково-практична конференція з нагоди 75-річчя Загальної декларації прав людини* (м. Харків, 8 грудня 2023 р.). Харків. 2023. С. 227–230.

Марченко А. В. Процес інтеграції внутрішньо переміщених осіб: вплив на стан публічної безпеки та порядку безпеки у громаді. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: VIII Міжнародна науково-практична конференція* (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.). Дніпро. 2024. С. 472–474.

Марченко А. В. Наукові дослідження у сфері забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. *Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики: VI Міжнародна науково-практична конференція* (м. Дніпро, 24 травня 2024 р.). Дніпро. 2024. С. 63–66.

мають концептуальний характер, можуть бути використані у діяльності органів місцевого самоврядування та об'єднаних територіальних громад як теоретична основа для вдосконалення правових норм та ін., що стосуються, зокрема, забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб.

Голова комісії

Антон БОРИСЕНКО

Члени комісії:

Альона ГРИЦЕНКО

Наталія ГОРДІЙЧЕНКО